

Grofje Celjski in Velika Marijina bratovščina na Dravskem polju

*./.../ ist dieselbe erfreulich und lehrreich zugleich,
was die Gothik auch bei uns wollte und konnte,
sobald sie, von den Fesseln einer älteren Baulast
befreit, ihre eigenen Wege gehen durfte ./.../.*
(GRAUS 1887, str. CXCVI)

Mija Oter Gorenčič

Dr. Mija Oter Gorenčič, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta,
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, mija.oter@zrc-sazu.si

Izveček:

Grofje Celjski in Velika Marijina bratovščina na Dravskem polju

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek temelji na skrbni analizi tako znanih kot tudi doslej neupoštevanih arhivskih virov in prinaša več izvirnih in doslej spregledanih dejstev o Veliki Marijini bratovščini na Dravskem polju, Marijini bratovščini v kapeli Žalostne Matere Božje v Celju in njuni združitvi. Avtorici je uspelo ugotoviti, da so bili grofje Celjski člani dravskopoljske bratovščine, da je bila prestižna kapela, ki so jo v Celju zgradili grofje Celjski, bratovščinska in da je bil proces združitve celjske in konjiške bratovščine v teku najverjetneje že v 15. stoletju. Najpomembnejšo vzpodbudo za odločitev, da tudi celjska kapela postane bratovščinska, bi lahko predstavljala kapela sv. Jurija pri avguštinskem samostanu na Dunaju, s katero so bili grofje Celjski tesno povezani.

Ključne besede: srednji vek, Marijina bratovščina, Velika Marijina bratovščina na Dravskem polju, grofje Celjski, župnijska cerkev sv. Jurija Slovenske Konjice, župnijska cerkev sv. Danijela Celje, kapela Žalostne Matere Božje, bratovščinska kapela

Abstract:

The Counts of Cilli and the Great Confraternity of Our Beloved Lady of the Dravsko polje Plain

1.01 Original scientific article

The following article is based on a meticulous analysis of both the known and previously disregarded archival sources. It presents several original and hitherto overlooked facts about the Great Confraternity of Our Beloved Lady of the *Dravsko polje* Plain, the Marian Confraternity in the Chapel of Our Lady of Sorrows in Celje and their merger. The author has managed to establish that the Counts of Cilli were members of the *Dravsko polje* Confraternity; that the prestigious chapel in Celje erected by the Counts of Cilli was a Confraternity chapel; and that in the 15th century, the process of the merger between the Celje and Konjice Confraternities was most likely already underway. The Chapel of St George at the Augustinian monastery in Vienna, which the Counts of Cilli were closely associated with, could have represented the most important stimulus for the decision that the Celje Chapel should also become the seat of a confraternity.

Keywords: Middle Ages, Marian confraternity, Great Confraternity of Our Beloved Lady of the Dravsko polje Plain, Counts of Cilli, Parish Church of St George in Slovenske Konjice, Parish Church of St Daniel in Celje, Chapel of Our Lady of Sorrows, confraternity chapel

1. Kapela sv. Jakoba, župnijska cerkev sv. Jurija, Slovenske Konjice

Med srednjeveškimi marijanskimi bratovščinami, ki so bile evidentirane na Kranjskem in Štajerskem,¹ se kot »veliki« omenjata le dve, in sicer Velika Marijina bratovščina v Kamniku² in Velika Marijina bratovščina na Dravskem polju. Ta je, kot izpričuje že njeno ime, delovala na precej večjem ozemlju kot kamniška, zaradi česar jo imamo morda lahko celo za najpomembnejšo srednjeveško bratovščino z Marijinim patrociniem na slovenskem ozemlju, zagotovo pa na Štajerskem. V srednjem veku je bratovščina imela sedež v kapeli sv. Jakoba v župnijski cerkvi v Konjicah (sl. 1). Ugledna in bogata srednjeveška konjiška župnija se je osamosvojila iz pražupnije Hoče in se v virih prvič omenja leta 1146, čeprav je nedvomno starejša, po vsej verjetnosti iz druge polovice 11. stoletja. Cerkev je bila morda kot lastniška zgrajena že v času Heme Breško-Seliške.³

Srednjeveška Velika Marijina bratovščina na Dravskem polju – o stanju raziskav

Doslej se je o tej bratovščini v literaturi pisalo le sporadično. Najizčrpnije jo je predstavil Ignac Orožen, poznejši avtorji pa so v glavnem le kratko povzemali njegove zapise. Imenovani pisec je o Veliki bratovščini Marije sedmih bolečin v Savinjski dolini in na Dravskem polju oziroma bratovščini Marijine

¹ Mija OTER GORENČIČ, Umetnostna zapuščina srednjeveških marijanskih bratovščin na Kranjskem in Štajerskem, *Acta historiae artis Slovenica*, 21/2, 2016, str. 89–110.

² O kamniški veliki bratovščini prim. Janez HÖFLER, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupnija Mengeš, *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 14, 1992, str. 94; Marko LESAR, *Župnijska cerkev na Šutni v Kamniku. Umetnostna in kulturnozgodovinska predstavitev*, Kamnik 2001, str. 30; Ana LAVRIČ, Kamniške bratovščine in njihova povezava s freskami pri Sv. Primožu in v župnijski cerkvi na Šutni, *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 39/1, 2016, str. 9, 10, 13, 17–19; Janez HÖFLER, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Kranjska*, Ljubljana 2017² (elektronska knjiga), str. 79.

³ O začetkih konjiške župnije gl. Janez HÖFLER, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*, Ljubljana 2016², str. 308, 324.

bolečine pisal leta 1880 v prikazu savinjskega arhidiakonata oziroma celjskega dekanata.⁴ Najprej jo je omenil ob predstavitvi kapele Žalostne Matere Božje v cerkvi sv. Danijela v Celju, v katero je bil prenesen sedež bratovščine. V celjskem opatijskem arhivu je našel bratovščinsko matrikulo, iz katere je izpisal podatke, ki se nanašajo na kapelo, na njene dotacije, na posege v njej in na njeno umetnostno okrasje.⁵ V nadaljevanju se je posebej posvetil zgodovini bratovščine od njenih srednjeveških začetkov, ko je imela sedež v kapeli sv. Jakoba v konjiški župnijski cerkvi, dalje. Podatke je črpal iz kopalne knjige *Litterae Fundatitiae Almae, Celeberrimae ac Antiquissimae Archi-Confraternitatis Matris Dolorosae, jam correctius ad faciliorem cujuscunq̄ue captum in hanc formam et methodum redactae (quarum certis antiquitatibus quoad substantiam nihil additum, nihil minutum) ab anno 1357 usque ad annum 1464 inclusive in lucem prodeuntes*, v kateri je najmlajša prepisana listina iz leta 1503, kopije pa so bile vidimirane 4. junija 1737.⁶ Med pripravo pričujočega prispevka sem to kopalno knjigo našla v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu,⁷ v Nadškofijskem arhivu Maribor pa sem v Orožnovi zapuščini našla prepis seznama listin, ki jih vsebuje kopalna knjiga, s sežetimi regesti.⁸ Ignac Orožen je v knjigi iz leta 1880 po predstavitvi kopalne knjige oziroma prepisov listin v njej opisal okoliščine propada bratovščine v drugi polovici 16. stoletja in ponovno obuditev s sedežem v Celju. Dodal je prepis kopije papeškega breva, izdanega 10. novembra 1597, s katerim so bili bratovščini podeljeni odpustki.⁹ Predstavitev je zaključil s podatki iz omenjene bratovščinske matrikule z deloma berljivim naslovom *Matricula Aller und Jeder der uralten Löblichen Bruderschaft (die Ellennde genandt) unserer Lieben Frauen der Himmels Königin der imerbehren Jungfrau und Muetter Gottes Mariae in Trafeldt, eingelebten Brüeder und Schwestern ... durch Gregorn Vrssen¹⁰ Pharern in Gonabitz und Thehenden der obgedachten Ellenden Bruederschaft von Neven beschrieben im Jar nach Christi Geburt 1594*. Iz matrike je izpisal dragocene podatke o srečanjih oziroma kongregacijah bratovščine v letih med 1613 in 1629 in tamkaj sprejetih sklepih, njenih dobrotnikih, članih in inventarju.¹¹ Ignac Orožen je izpostavil, da je bratovščina že v 14. stoletju štela veliko uglednih članov in bila v stanju ustanavljati dobro dotirane beneficije.¹²

Po letu 1880 ni tako izčrpno in sklicevaje se na arhivske dokumente o bratovščini pisal nihče več.¹³ Med poznejšimi pisci, ki so nekaj besed namenili zgodovini bratovščine, sicer velja omeniti

⁴ Ignaz OROŽEN, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 3: Das Archidiakonat Saunien oder Sannthal und Draufeld*, Cilli 1880, str. 83–90, 221–278.

⁵ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 85–88.

⁶ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 221–249.

⁷ Steiermärkisches Landesarchiv, Gradec (StLA), Geistliche Stiftungsakten (GSTA), 128, 1–4, Abschriften, *Litterae Fundatitiae*.

⁸ Nadškofijski arhiv Maribor, Zapuščine duhovnikov, Orožen Ignacij, škatla 3.

⁹ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 250–252.

¹⁰ Gregorija Urza Avguštin STEGENŠEK, *Konjiška dekanija*, Maribor 1909 (Umetniški spomeniki lavantinske škofije, 2), str. 47–48, navaja kot konjiškega župnika in obenem arhidiakona na Dravskem polju v letih med 1594 in 1608.

¹¹ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 253–262.

¹² OROŽEN 1880 (op. 4), str. 249.

¹³ Nekaj podatkov o zgodovini bratovščine najdemo tudi v drugih delih monumentalne zbirke *Das Bisthum und die Diözese Lavant*, gl. mdr. Ignaz OROŽEN, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 1: Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate Marburg, Mahrenberg, Jaring, St. Leonhard in W. B., Kötsch und Zirkoviz*, Marburg 1875, str. 308; Ignaz OROŽEN, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 4/2: Das Dekanat Tüffer*, Graz 1881, str. 47, 133, 142–143; Ignaz OROŽEN, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 5: Das Dekanat Schallthal*, Graz 1884, str. 539, 542, 549; Ignaz OROŽEN, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 6: Das Dekanat Drachenburg*, Marburg 1887, str. 238, 257; Ignaz OROŽEN, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 8: Das Dekanat Neukirchen*, Marburg 1893, str. 150, 214–215, 255, 422, 407–408.

vsaj Frana Kovačiča, Janka Orožna, Franceta Martina Dolinarja, Franceta Oražma, Ano Lavrič, Jožeta Mlinariča, Janeza Höflerja in Matjaža Ambrožiča. Fran Kovačič je leta 1928 zapisal, da se bratovščina Žalostne Matere Božje že v 14. stoletju omenja v Konjicah. Hkrati navaja, da je bila »posebno znamenita« istoimenska bratovščina v Celju, kamor je bil prenesen njen sedež iz Konjic in kjer je imela v župnijski cerkvi »lepo gotsko kapelo«. ¹⁴ Dodaja, da sta leta 1497 arhidiakon Valentin Fabri ter župnik v (Velikem) Tinju in dekan bratovščine Žalostne Matere Božje Martin Plesec s člani bratovščine v Konjicah ustanovila beneficij sv. Duha in kaplanijo sv. Sebastijana in Erazma. ¹⁵ Hans Pirchegger je leta 1962 zapisal, da je velika bratovščina na Dravskem polju, ki jo je ustanovil Ortolf IV. Konjiški, pridobila znatno imetje, saj ji je pripadalo »veliko plemičev in meščanov«. ¹⁶ Beneficij sv. Duha, ki je bil vezan na oltar sv. Duha v konjiški cerkvi, je leta 1971 omenil tudi Janko Orožen. Zapisal je, da je bil to eden od beneficijev velike bratovščine Žalostne Matere Božje. Ta je bila, kot preberemo pri njem, ustanovljena že v 13. stoletju in se je razširila po vsem savinjskem arhidiakonatu »in imela na tisoče članov in mnogo posestev«. ¹⁷ V času reformacije je, kot je zapisal, ta bratovščina »mnogo trpela«, obnovil in poživil pa jo je ljubljanski škof Tomaž Hren, »ki je bil v mladih letih kaplan bratovščine pri oltarju Blažene device Marije v kapeli sv. Treh kraljev v Celju. Tedaj so sedež bratovščine prenesli v Celje.« ¹⁸ Ob tem dodaja, da je bila bratovščina Žalostne Matere Božje razpuščena leta 1783, premoženje pa je prevzel verski sklad; posest je kupila gosposčina Novo Celje, od izkupička pa so 1000 goldinarjev predali verskemu skladu. ¹⁹ Leta 1987 je France Martin Dolinar med najstarejšimi znanimi bratovščinami na ozemlju Slovenije navedel bratovščino Žalostne Matere Božje v (Slovenskih) Konjicah in krojaško bratovščino sv. Rešnjega telesa v Ljubljani. Pri prvi je dodal letnico 1371, pri drugi pa 1399. ²⁰ Ana Lavrič je bratovščino omenila v povezavi z ljubljanskim škofom Tomažem Hrenom in izpostavila njegovo povezanost z njo. Poudarila je, da je Hren še kot beneficiat v opatijski cerkvi v Celju spodbudil, da se je v kapelo Žalostne Matere Božje iz Konjic prestavila Velika bratovščina Device Marije na Dravskem polju in se je preimenovala v bratovščino Žalostne Matere Božje. ²¹ Tomaž Hren je med bivanji v Celju

¹⁴ Franc KOVAČIČ, *Zgodovina Lavantinske škofije 1228–1928. Ob 700-letnici njene ustanovitve*, Maribor 1928, str. 231.

¹⁵ KOVAČIČ 1928 (op. 14), str. 231. Prim. StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 10–13, 53–70; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 239–248; STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 32; Anton OŽINGER, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije 1751–1773/Atti delle visite pastorali nell'arcidiocesi di Valle Saunia della Arcidiocesi di Gorizia 1751–1773/Die Berichte der Pastoralvisitationen im Archidiakonat Saunien der Erzdiözese Görz 1751–1773*, Ljubljana 1991, str. 257; Rudolf Karl HÖFER, *Die landesfürstliche Visitation der Pfarren und Klöster in der Steiermark in den Jahren 1544/1545. Edition der Texte und Darstellung zu Nachrichten über das kirchliche Leben*, Graz 1992 (Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, 14), str. 231, 251.

¹⁶ Hans PIRCHEGGER, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*, München 1962 (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, 10), str. 140. Ignac OROŽEN, *Celska kronika*, V Celi 1854, str. 170, je zapisal, da je bila ta bratovščina razširjena »po celej vikši diakoniji savinske doline ino dravskega polja med duhovnimi, plemenitaši, gradjani ino kmeti».

¹⁷ Janko OROŽEN, *Zgodovina Celja in okolice. 1: Od začetka do leta 1848*, Celje 1971, str. 607. V isti monografiji na str. 632 preberemo, da je bila bratovščina Matere Božje sedem žalosti v savinjski arhidiakonatu oziroma v Konjice »zanesena« v 14. stoletju.

¹⁸ OROŽEN 1971 (op. 17), str. 607, gl. tudi str. 632.

¹⁹ OROŽEN 1971 (op. 17), str. 608. Prim. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 276; Andrej FEKONJA, *Celje in okolica, Dom in svet*, 8, 1895, str. 752; Johann SEPPERER, *Die kirchlichen Bruderschaften in der Steiermark. Aufhebung und Wiedererrichtung*, Graz 1969 (tipkopijske doktorske disertacije), str. IV/10.

²⁰ France Martin DOLINAR, *Bratovščina, Enciklopedija Slovenije*, 1, Ljubljana 1987, str. 358.

²¹ Ana LAVRIČ, *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*, 1, Ljubljana 1988, str. 25.

stanoval v t. i. Maksimilijanovi beneficiatni hiši, ki jo je leta 1598, ker je bila skoraj povsem porušena, obnovil oziroma na novo pozidal v čast Devici Mariji. O tem priča tudi ohranjena kamnita plošča z njegovim grbom, Jezusovim in Marijinim imenom ter napisom *B. MAGNAE MATRI VIRGINI MARIAE REGINAE COE/LI GLORIOSAE D. D. ANNO DNI. M.D.IIC. THOMAS / CHRÖNN CANONIC[US] ET ECCLESIASTES. DEIN DE/CAN[US] ECCLAE. LABACEN. HIC BENEFICIARI[US] COL/LAPSA A FVNDAMENTIS REPARAVIT. SUCCESSOR / ORA PRO ME ET FRVERE* (sl. 2). Pred tem naj bi beneficiatno hišo sv. Maksimilijana na vogalu med Slomškovicim in Tomšičevim (danes Glavnim) trgom z znatnimi sredstvi po požaru v letu 1532 obnovil Primož Trubar. Maksimilijanova beneficiatna hiša oziroma hiša beneficiata Žalostne Matere Božje je stala zraven beneficiatne hiše sv. Barbare, ki je stala na Slomškovem trgu na severni strani stare šole; obe sta leta 1798 pogoreli. Zidovje obeh hiš sta leta 1806 kupila in obnovila v enotno stavbo Jurij in Terezija Kranjc; omenjena plošča je danes vzdana v severno steno veže hiše. Zahodno ob Maksimilijanovi beneficiatni hiši je stala beneficiatna hiša Naše ljube Gospe pod zvonikom.²²

Leta 1991 je Jože Mlinarič o t. i. Veliki bratovščini z Dravskega polja z ohranjenimi pravili iz leta 1373 navedel, da je bila »na naših tleh /.../ še prav posebej zanimiva«.²³ Ob tem je dodal le, da je imela sedež prvotno pri oltarju sv. Jakoba v župnijski cerkvi sv. Jurija v Konjicah in da je zaradi članov z območja od Celja do Maribora in od Vitanja do Majšperka imela »vpliv, s kakršnim se pač ni mogla meriti nobena izmed številnih bratovščin, ki so največkrat ostale krajevno omejene«.²⁴ Janez Höfler je leta 1982 zapisal, da Ignac Orožen navaja ustanovno listino konjiške bratovščine oziroma njenega oltarja iz leta 1357, da pa Orožnu ni bilo znano, da je bil oltar še enkrat ustanovljen leta 1371; poleg treh meščanov s sobrati in sosestrami so to ustanovitev podprli še župniki iz Majšperka,

2. Kamnita napisna plošča z grbom Tomaža Hrena ter Kristusovim in Marijinim imenom, 1598, nekdanja beneficiatna hiša sv. Maksimilijana, Celje

²² Prim. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 202, 265–266; Janko OROŽEN, *Posestna in gradbena zgodovina Celja*, Celje 1957, str. 26; OROŽEN 1971 (op. 17), str. 607–608; LAVRIČ 1988 (op. 21), str. 36, 41.

²³ Jože MLINARIČ, *Cerkev na Slovenskem v srednjem veku, Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Celje 1991, str. 87.

²⁴ MLINARIČ 1991 (op. 23), str. 87; skoraj identična navedba pri Jože MLINARIČ, *Cerkvena organizacija in verske razmere na območju ptujske pražupnije in na Dravskem polju v poznem srednjem veku, Ptujška župnijska cerkev sv. Jurija. Zbornik znanstvenega simpozija ob praznovanju 1150. obletnice posvetitve mestne cerkve in 850. obletnice »Konradove cerkve«* (ur. Slavko Krajnc), Ptuj 1998, str. 94. V objavi iz leta 1991 avtor na isti strani, a neodvisno od citiranega pasusa in s tem zapisa o Veliki Marijini bratovščini na Dravskem polju, navaja, da je bila znamenita tudi bratovščina Žalostne Marije v celjski župnijski cerkvi.

Nove Cerkve in Vitanja.²⁵ Ignacu Orožnu je bilo leto 1371 znano. Avguštin Stegenšek namreč leta 1909 pri omembi konjiškega oltarja sv. Jakoba piše, da Orožen kot dan ustanovitve v svojih zapiskih navaja 5. oktober 1371.²⁶ Osamljen je zapis Jožeta Koropca iz leta 1996, da je Ortolf IV. Konjiški leta 1365 »omogočil nastanek konjiške dobrodelne dravskopoljske bratovščine Marije sedem žalosti.«²⁷ V naslonu na Ignaca Orožna in Franceta Martina Dolinarja je France Oražem leta 1998 zapisal, da je bila »prva bratovščina pri nas« Velika bratovščina Device Marije na Dravskem polju, ustanovljena leta 1371.²⁸ Leta 2004 je Janez Höfler navedel, da je bil oltar sv. Jakoba v severni kapeli konjiške cerkve, prvič omenjen leta 1369, sedež »zelo pomembne in bogato obdarovane Marijine bratovščine, imenovane Velika bratovščina Device Marije na Dravskem polju, ustanovljene menda leta 1357 in ponovno zagotovo leta 1371.«²⁹

Raziskovanje bratovščine sta v letih 1991 in 1992 olajšali objavi vizitacij savinjskega arhidioniakona goriške nadškofije 1751–1773 Antona Ožingerja³⁰ in deželnoknežje vizitacije štajerskih župnij in samostanov v letih 1544/45 Rudolfa Karla Höferja.³¹ Deli Antona Ožingerja in Rudolfa Karla Höferja sta bili poleg Orožnove serije *Das Bisthum und die Diözese Lavant* temelj, na podlagi katerega je leta 2014 Matjaž Ambrožič v pregledu predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem naštel tudi omembe velike dravskopoljske.³² V svojem seznamu navaja, da se Velika bratovščina Žalostne Matere Božje na Dravskem polju s sedežem v župnijski cerkvi sv. Jurija prvič omenja leta 1357, nato pa jo v virih zasledimo še v letih 1369, 1373, 1464, 1483, 1484, 1490, 1491, 1497, 1503, 1545; po tem letu je prenehala delovati in bila pozneje prenesena v Celje.³³ V kapeli Žalostne Matere

²⁵ Janez HÖFLER, *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja*, Ljubljana 1982, str. 16.

²⁶ STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 32, op. 1. Kot pojasnjuje avtor v isti opombi, se to »ne strinja, ker se že l. 1369 imenuje beneficij«. Franc RIHAR, *Marija v zarji slave. Pregled zgodovine Marijinega češčenja*, Celovec 1909, str. 261, piše: »Že l. 1371 je obstojala bratovščina žalostne Matere Božje v Konjicah.«

²⁷ Jože KOROPEC, Svetna zemljiška gospostva na Konjiškem do 1600, *Konjiško. 850 let prazupnije 1146–1996* (ur. Anton Ožinger, Ivan Pajk), Slovenske Konjice 1996, str. 104; na str. 107 podobno piše, da je leta 1365 Ortolf IV. »podprl začetke konjiške Velike dravskopoljske bratovščine.«

²⁸ France ORAŽEM, Hrenov odnos do bratovščin, *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1998, str. 300. V OROŽEN 1880 (op. 4), str. 223, ki ga citira Oražem, letnica 1371 ni navedena, prav tako v kopalni knjigi ni dokumenta iz tega leta, gl. StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae.

²⁹ Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji. 4: Vzhodna Slovenija*, Ljubljana 2004, str. 190. Avtor na isti strani tudi omenja, da lahko poslikavo kapele povežemo z gradnjo kapele oziroma z ustanovitvijo bratovščine po sredini 14. stoletja.

³⁰ OŽINGER 1991 (op. 15), str. 153, 154, 167, 174, 226, 252, 257, 258, 329, 346, 403, 461, 779.

³¹ HÖFER 1992 (op. 15), str. 231–232, 242–243, 251, 257.

³² Matjaž AMBROŽIČ, Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, *Acta historiae artis Slovenica*, 19/1, 2014, str. 29–30.

³³ AMBROŽIČ 2014 (op. 32), str. 29; enako Matjaž AMBROŽIČ, Zanimivosti iz delovanja predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 38/1, 2015, str. 50. V objavi iz leta 2014 na citirani strani v opombi 161, v objavi iz leta 2015 pa v opombi 63 na strani 51, avtor navaja, da se kot »bratovščina sedmerih žalosti Naše ljube Gospe na Dravskem polju« omenja od leta 1483, kar naj bi bilo razvidno iz objave OROŽEN 1880 (op. 4), str. 233, 237, vendar pa na teh dveh straneh ni omembe bratovščine s tem patrociniem. Gl. tudi StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 27 in nasl. Poleg tega se na Orožnove zapise glede točnega poimenovanja bratovščine v originalnih listinah ne moremo zanesti, saj po eni strani ne gre za primarni vir, po drugi strani je pisec večkrat o bratovščini lahko pisal z mlajšim in hkrati dlje časa obstoječim in ne nazadnje njemu sodobnim patrociniem, a opisoval njen historični razvoj. Na to bi kazali npr. navedbi v OROŽEN 1893 (op. 13), str. 255, 422; tak primer je tudi OROŽEN 1880 (op. 4), str. 229, kjer ima zapis »in die elende Bruderschaft (M. 7 Sch.)«, pri čemer gre za njemu sodobno poimenovanje in ne za poimenovanje, ki bi se pojavilo v dokumentu, iz katerega prepisuje, kar je razvidno iz: StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 71.

Božje v cerkvi sv. Danijela naj bi bila »Velika bratovščina v Savinjski dolini (arhidiakonatu) in 'na Dravskem polju' na novo ustanovljena verjetno 1594.«³⁴ Bratovščina, ki so ji bili leta 1597 podeljeni odpustki, se po Ambrožičevi raziskavi omenja nato še v letih 1613, 1619, 1623, 1751, 1756, 1760, 1773, ukinjena je bila leta 1783, ponovno potrjena pa v letu 1856.³⁵ V članku, ki je izšel leta 2015, je Matjaž Ambrožič obširneje povzel zapise Ignaca Orožna o dravskopoljski bratovščini. Zapisal je, da je bila to najodličnejša štajerska bratovščina, ponovno je naštel leta, v katerih se omenja, opozoril na prestavitev sedeža iz Konjic v Celje, navedel različice njenega imena in nato po Orožnu povzel nekaj najpomembnejših podatkov o ustanovitvi, beneficijah, zatonu, prenovi, pravilih, odpustkih, bratovščinski matrikuli in ponovni obuditvi s strani Antona Martina Slomška.³⁶ Bratovščina se v virih vsekakor omenja večkrat, kot navaja Matjaž Ambrožič.³⁷ Da se omenja večkrat, potrjuje tudi pregled kopalne knjige v Gradcu, ki hkrati razkrije, da se, po drugi strani, leta 1357 bratovščina pravzaprav sploh ne omenja.³⁸ V njegovem tretjem članku o bratovščinah iz leta 2015, v katerem se je Ambrožič posvetil kanonskim in teološkim vidikom bratovščin na slovenskem Štajerskem, je v zvezi s tu obravnavno bratovščino izpostavil, da jo je med Marijinimi bratovščinami treba posebej izpostaviti. Zapisal je, da je Velika bratovščina Žalostne Matere Božje na Dravskem polju imela od sredine 14. stoletja sedež v Konjicah, od konca 16. stoletja pa v Celju kot Velika bratovščina Žalostne Matere Božje v Savinjski dolini (arhidiakonatu) in na Dravskem polju. Ob tem je dodal, da je bila to nedvomno najštevilčnejša poznosrednjeveška bratovščina z velikim vplivom na vernike med Dravo in Savinjo.³⁹ Posamezne omembe bratovščine v literaturi najdemo tudi pri piscih, ki so umetnostnozgodovinsko obravnavali ali kapelo sv. Jakoba v konjiški župnijski cerkvi ali kapelo Žalostne Matere Božje v celjski župnijsko-opatijski cerkvi sv. Danijela. Med temi velja navesti predvsem Johanna Grausa, Avgušтина Stegenška, Marijana Marolta, Ivana Stoparja, Albina Vengusta,

³⁴ AMBROŽIČ 2014 (op. 32), str. 30; enako AMBROŽIČ 2015 (op. 33), str. 50.

³⁵ AMBROŽIČ 2014 (op. 32), str. 30; enako AMBROŽIČ 2015 (op. 33), str. 50. Ivan STOPAR, *Opatijska cerkev v Celju. Načela restavracije in umetnostnozgodovinski rezultati obnovitvenih del v letih 1963 do 1969*, Celje 1971, str. 80, za leto 1784 navaja, da je bila takrat zaradi razpusta bratovščine Marije sedmih žalosti kapela Žalostne Matere Božje opuščena.

³⁶ AMBROŽIČ 2015 (op. 33), str. 50–53. Janko OROŽEN, *Zgodovina Celja in okolice. 2: 1849–1941*, 1974, str. 172, piše, da je Anton Martin Slomšek »starodavno in nekdanje zelo razširjeno bratovščino Matere Božje sedem žalosti, ki jo je vezal na kapelo Matere Božje sedem žalosti, gotsko dragocenost iz dobe Celjskih grofov, v dobi od 1837 in 1863 restavrirano in obnovljeno«, obnovil leta 1855. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 276–278, navaja, da je Anton Martin Slomšek leta 1855 poskrbel za prenovo pravil »prastare bratovščine Marije sedmih bolečin«, katere član je bil tudi sam. Kapela je bila obnovljena večinoma z bratovščinskimi prispevki, nova pravila pa so bila natisnjena leta 1856. Prim. Urban DIETRICH, *Neue Satzungen der uralten Bruderschaft Maria 7 Schmerzen zu Cilli*, Cilli 1856, str. 6; Anton ŠLANDER, *Nova pravila starodavne bratovščine Matere Božje sedmih žalosti v Celju*, Ljubljana 1883, str. 6.

³⁷ Gl. npr. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 83–90, 221–278.

³⁸ StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae. V Štajerskem deželnem arhivu se poleg tega hrani še precej listin in drugih dokumentov, ki se nanašajo na to bratovščino. Gl. tudi nadaljevanje tega prispevka. V naslonu na Ambrožičev članek iz leta 2015 je Bogdan KOLAR, *Zgodovina krščanstva na ozemlju celjske škofije. Ob deseti obletnici škofije*, Celje 2016, str. 109, zapisal, da je bila »Velika bratovščina žalostne Matere Božje na Dravskem polju ali Bratovščina sedmerih žalosti Naše ljube Gospe na Dravskem polju« med najstarejšimi in najuglednejšimi, da so najstarejši podatki o njej iz sredine 14. stoletja in da je imela sedež v župnijski cerkvi v Konjicah, kasneje pa je bil ta prenesen v kapelo cerkve sv. Danijela. Dodaja, da se omenja tudi kot »Velika bratovščina v Savinjski dolini (v Savinjskem arhidiakonatu)« in da je kljub kriznim obdobjem delovala do ukinitve v letu 1783, a bila leta 1856 ponovno obujena.

³⁹ Matjaž AMBROŽIČ, Kanonski in teološki vidiki bratovščin z ozirom na slovensko Štajersko, *Patriae et orbi. Essays on Central European Art and Architecture/Študije o srednjeevropski umetnosti. Festschrift in Honour of Damjan Prelovšek/Jubilejni zbornik za Damjana Prelovška* (ur. Ana Lavrič, Franci Lazarini, Barbara Murovec), Ljubljana 2015, str. 547.

Janeza Höflerja in Roberta Peskarja. Ti so v glavnem prav tako le povzemali posamezne podatke o bratovščini, ki jih je objavil Ignac Orožen.

Iz predstavljenega stanja raziskav sledi, da o bratovščini in njenem delovanju v srednjem veku še največ izvemo pri Ignacu Orožnu, ki je tudi edini raziskal arhivske vire o njeni zgodovini. Tudi on pa ne omenja tega, kar želi osvetliti pričujoča razprava, ki se v nadaljevanju osredotoča na vprašanje povezanosti grofov Celjskih z Veliko Marijino bratovščino na Dravskem polju, o čemer doslej v literaturi ni bilo zapisanega še ničesar.

O ustanovitvi in prenosu bratovščine

Najstarejši dokument v bratovščinski knjigi sega v leto 1357,⁴⁰ ko sta na večer Kristusovega vnebohoda, to je 23. maja, Ortolf IV. Konjiški in njegova žena Evfemija s konjiškim župnikom in savinjskim arhidiakonom Dytmarjem uredila obveznosti in pravice in specificirala podrobnosti glede predaje dveh hub. Ortolf v tem dokumentu ni imenovan kot ustanovitelj, prav tako se bratovščina v njem sploh ne omenja. Ortolf IV. je umrl leta 1370 in bil pokopan v konjiški cerkvi.⁴¹ Leta 1909 je Avguštin Stegenšek zapisal, da je nagrobna plošča Ortolfa IV. Konjiškega že »vsa izhojena«⁴² in da je bil nagrobnik prvotno lahko v bratovščinski kapeli ali kod drugod v cerkvi.⁴³ Albin Vengust navaja podatek, da mu je Jože Pribošič, vodja obnove konjiške župnijske cerkve v sedemdesetih letih, sporočil, da so v zahodni poli kapele pri kopanju jarka naleteli »na kosti pokojnikov, najbrž plemiškega rodu«, na podlagi česar je Vengust malce prehitro zaključil, da so nagrobnik viteza Ortolfa »vložili v tla pred kipom ali otarjem sv. Jakoba« ob zahodni (!) steni kapele.⁴⁴ Danes je nagrobnik (sl. 3), ki ga je Stegenšek leta 1905 našel »v stranski ladji na slopu poleg krstnega kamena«,⁴⁵ Albin Vengust pa leta 1991 na južni zunanji stene cerkve,⁴⁶ odtujen. Nagrobna plošča iz apnenca je po Stegenškovih meritvah z začetka 20. stoletja velika 135 x 88 cm. V osrednjem poglobljenem polju so trije elementi: spodaj je izklesan skoraj ležeče postavljen grbovni ščitek, na njegovem zgornjem

⁴⁰ Gl. StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 1; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 222, 223.

⁴¹ Jože MLINARIČ, *Kartuziji Žiče in Jurkloster. Žička kartuzija ok. 1160–1782. Jurklostrska kartuzija ok. 1170–1595*, Maribor 1991, str. 37, v rodovniku gospodov Konjiških kot letnici prve listinske omembe in smrti Ortolfa IV. navaja leti 1330 in 1370. KOROPEC 1996 (op. 27), str. 99, 103–104, navaja kot prvo listinsko omembo Ortolfa IV. leto 1329. Po Ortolfovi smrti je vdova Evfemija skupaj s svakoma Henrikom in Leopoldom leta 1373 v župnijski cerkvi v Konjicah in v žičkem samostanu poskrbela za mašno ustanovo, gl. StLA, AUR 3162; MLINARIČ 1991 (op. 41), str. 35; KOROPEC 1996 (op. 27), str. 104; Jože MLINARIČ, *Žički kartuzijani in njihovi odnosi s Konjiškimi gospodi, s konjiško župnijo in konjiškimi tržani, Konjiško* 1996 (op. 27), str. 174. Glede na leto Ortolfove smrti tako bržkone ni povsem točna navedba v AMBROŽIČ 2015 (op. 33), str. 51, ko povzema bratovščinska pravila iz leta 1373, ki jih je objavil Ignac Orožen, da je določena pravila v zvezi z oltarjem sv. Jakoba »zahteval Ortolf«. Večjo vlogo bi od Konjiških lahko imela Ortolfova brata Henrik in Leopold VI. ter Ortolfova vdova Evfemija. Pravila je sicer spisal konjiški župnik Ulrik, dokument pa so pečatili še vdova Katarina Viltuška in Henrik Konjiški ter slovenjebistriški župnik. STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 43, Ulrika Trophffela kot konjiškega župnika navaja za čas med letoma 1373 in 1377.

⁴² STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 33.

⁴³ Avguštin STEGENŠEK, O grbih na cerkvenih predmetih v konjiški dekaniji, *Voditelj v bogoslovnih vedah*, 8, 1905, str. 163. Prim. STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 33.

⁴⁴ Albin VENGLUST, Prispevek k preučevanju gotске arhitekture v župnijski cerkvi sv. Jurija v Konjicah, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 27, 1991, str. 41.

⁴⁵ STEGENŠEK 1905 (op. 43), str. 163.

⁴⁶ VENGLUST 1991 (op. 44), str. 42.

3. Nagrobna plošča Ortolfa Konjiškega, u. 1370, nekdanja v župnijski cerkvi sv. Jurija, Slovenske Konjice

vogalu je izklesana zaprta čelada z zarezo za oči, nad njo pa je šlemni okras s peresi. Ne povsem ohranjeni napis je Avguštín Stegenšek z razvezanimi kraticami prepisal takole: ... + *hic notatur sepulchrum dominorum nobilium de Gombicz. Anno domini MCCCLXX obiit dominus Ortholfus.*⁴⁷ V našem kontekstu ne nepomemben je podatek, da je bil Ortolf IV. domnevno edini izmed Konjiških, ki je bil pokopan drugje kot ostali člani njegove rodbine.⁴⁸ Ti so bili pokopani v Žički kartuziji, kjer so leta 1357 – torej prav leta, s katerim se z Ortolfovo listino začneja kopalna knjiga konjiške bratovščine – dali zase postaviti celo grobno kapelo in bili s samostanom nasploh izjemno povezani.⁴⁹ Pomenljivo je, da je bila druga rodbina, ki si je za nekaj članov prislužila pokop v kartuziji Žiče in bila s tem samostanom prav tako v najtesnejših stikih, rodbina Žovneških oziroma Celjskih. Iz obeh rodbin je po en član vstopil tudi v žički samostan.⁵⁰ Zapisi Jožeta Curka, da je Ortolf Konjiški v severni ladji župnijske cerkve v Konjicah »uredil grobnico svoje družine«,⁵¹ Marijana Zadnikarja, da so Konjiški v kapeli imeli svojo grobnico, prvi pa je bil v njej pokopan Ortolf,⁵²

⁴⁷ STEGENŠEK 1905 (op. 43), str. 163; STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 33–34.

⁴⁸ Konjiški so sicer pred letom 1339 izgubili svoj izvorni grad in so se bili prisiljeni preseliti na gradič Jamnik pri Zrečah, gl. Dušan KOS, *Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*, Ljubljana 2005, str. 292–293, 298–299.

⁴⁹ Gl. Carolo LE COUTEULX, *Annales Ordinis Cartusiensis ab anno 1084 ad annum 1429*, 2, Monstrolii 1888, str. 503–504; STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 170, 192, 195, 204; Hans PIRCHEGGER, *Geschichtliche Wanderungen in der untersteirischen Heimat*, *Marburger Zeitung*, 83/149–150, 29./30. 5. 1943, str. 3; Dušan KOS, *Plemiška darovanja cerkvenim ustanovam s posebnim ozirom na 14. stoletje*, *Zgodovinski časopis*, 47, 1993, str. 45; KOROPEC 1996 (op. 27), str. 99–109; MLINARIČ 1996 (op. 41), str. 165–187. V tem kontekstu je zanimiva listina, izdana 24. oktobra 1311, s katero je krški škof Henrik razsodil glede spora med kartuzijo Žiče in samostanom dominikank v Studenicah, saj se v njej med pričami omenjata tudi *dns Vlricus de Sevnেকে* in *Ortolfus de Gonewitz*; gl. *Regesten des Herzogtums Steiermark. 1: 1308–1319* (ur. Hermann Wiesflecker, Roland Schäffer, Max Zechner, Annelies Redik), Graz 1976 (*Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark*, 6), str. 90, št. 316; MLINARIČ 1991 (op. 41), str. 80, 87–88, 170, 463–464.

⁵⁰ Gl. Jakob Maximilian STEPISCHNEGG, *Das Karthäuser-Kloster Seiz*, Marburg 1884, str. 40–41; STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 59; MLINARIČ 1991 (op. 41), str. 80, 95–97; MLINARIČ 1996 (op. 41), str. 169, 171; Mija OTER GORENČIČ, *The Role of the Counts of Cilli in the Architectural Development of the Jurkloster Carthusian Monastery's Great Cloister and the Question of the Location of Veronika of Desnice's Grave. The Archaeological Method as an Aid to Art-Historical Interpretation*, *Studia Historica Slovenica*, 20/1, 2020, str. 106–107, op. 121 (z nadaljnjo literaturo).

⁵¹ Jože CURK, *Topografsko gradivo. 4: Sakralni spomeniki na območju občine Slovenske Konjice*, Celje 1967, str. 14, 19.

⁵² Marijan ZADNIKAR, *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*, 2, Celje 1975, str. 134.

4. Kapela Žalostne Matere Božje,
župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

bratovščino v Celje prestavil Tomaž Hren (1560–1630, ljubljanski škof 1599–1630), se pisci sklicujejo na Ignaca Orožna, ki pa ravno o celjski kapeli Žalostne Matere Božje, h kateri naj bi Hren prenesel sedež bratovščine, piše nekoliko nerazumljivo. Pri njem namreč beremo o kapeli sv. Treh kraljev, ki se v listinah pogosto omenja in ki je stala ob severni strani cerkve sv. Danijela ter tvorila morda kor severne ladje cerkve, a bila okoli leta 1613 porušena ali s pre- in dozidavami razširjena in podaljšana, tako da jo je na njenem mestu nasledila kapela Marije sedmih bolečin.⁵⁷ Iz zapisa Ignaca Orožna sledi, da sedanja celjska kapela Žalostne Matere Božje ni identična s srednjeveško kapelo sv. Treh kraljev. Takšno njegovo stališče je presenetljivo, saj kapelo istočasno opisuje kot prostor z gotskim rebrastim obokom, s štirimi gotskimi okni z vitraji, s trinajstimi kipi, postavljenimi na konzole obeh vzdolžnih sten in na vrhu zaključenimi z baldahini v obliki gotskih fial, z gotskimi *Spitzsäulen*

in Jožeta Mlinariča, da so Ortolf pokopali pri oltarju sv. Jakoba, »kjer so si bratje Konjiški v letu 1357 uredili grobnico«,⁵³ tako niso povsem ustrezni, temeljijo pa na bolj ali manj natančnem povzemanju zapisa Avgušтина Stegenška, da je Ortolf »postavil stransko ladjo in v njej je izbral sebi in svojemu rodu počivališče. V tej rakvi pred oltarjem je bil prvi pokopan, za njim morda nobeden več.«⁵⁴ Svojo grobno kapelo, v katero je bilo položenih več članov rodbine Konjiških, so imeli torej v Žički kartuziji, že Stegenšek pa je opozoril, da ne vemo za točno lokacijo prvotnega mesta nagrobnika Ortolfa IV. Formulacija, da je bil Ortolf pokopan v konjiški župnijski cerkvi brez natančnejše specifikacije kje natanko,⁵⁵ bo tako ustrežnejša, čeprav je vendarle najverjetneje, da je bilo to v kapeli sv. Jakoba.

Bratovščina se v arhivskih virih prvič omenja 1. februarja 1369, in sicer kot *Bruderschaft in dem Trag-feldt*. Tega leta je, kot izvemo iz istega dokumenta,⁵⁶ že imela svojega kaplana in svojo kapelo sv. Jakoba *in der abseyten* župnijske cerkve sv. Jurija v Konjicah. Pozneje je bil njen sedež prenesen v gotsko kapelo cerkve sv. Danijela v Celju (sl. 4). Pri navajanju podatka, da je konjiško

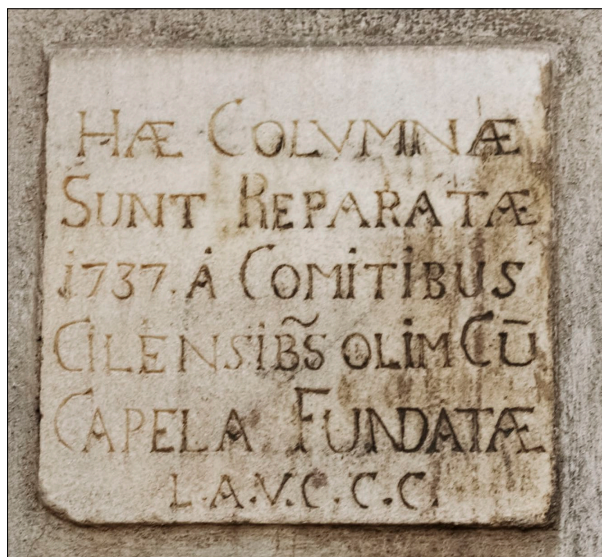
⁵³ MLINARIČ 1996 (op. 41), str. 174. Leta 1357 so si Konjiški dali postaviti grobno kapelo v žičkem samostanu in ne v kapeli sv. Jakoba, kot na tem mestu navaja Jože Mlinarič.

⁵⁴ STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 33, gl. tudi str. 26.

⁵⁵ Poleg Stegenška tako tudi PIRCHEGGER 1943 (op. 49), str. 3; KOROPEC 1996 (op. 27), str. 104.

⁵⁶ StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 2.

⁵⁷ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 83.

5. Napisna plošča na zunanjščini severne stene kapele Žalostne Matere Božje, 1737, župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

na obeh ožjih stranicah, z gotskim tabernakljem ter dvema bogato okrašenima in v gotskem stilu izdelanima stenskima kamnitima omarama, kakor je poimenoval kamnite sedilije in relikvijsko omaričo.⁵⁸ Prav obe »stenski omari« (Wandschränke) bi po njegovem mnenju lahko izvirali iz 15. stoletja oziroma iz prvotne kapele sv. Treh kraljev, gradnje grofov Celjskih.⁵⁹ V času njegovega zapisa je bila v kapeli ob južni steni spovednica, nad vhodom je bila pevska empora, v kapeli pa je bil en sam oltar z gotskim tabernakljem in s kipom *Matris Dolorosae*, ki je bil postavljen *in der rückwärtigen Fenster-nische*.⁶⁰ Neogotski prestol z baldahinom za plastiko Pieta je leta 1865 v vzhodnem oknu s še originalnim krogovičjem izdelal Ignacij Oblak.⁶¹

Da gre pri navedbah o kapelah, posvečenih sv. Trem kraljem in Žalostni Materi Božji, za en in isti prostor s spremenjenim patrocinijem oziroma da je ohranjena kapela Žalostne Matere Božje identična s kapelo sv. Treh kraljev, je opozoril že Johann Graus. Izpostavil je, da je še v času delovanja bratovščine kapela veljala za gradnjo grofov Celjskih, na kar opozarjata zapis na zunanjščini prezbiterija iz leta 1737 *Haec coloumnæ sunt reperate 1737 a comitibus Ciliensibus olim cum capella exstructæ. L. G. V. C. C. C.* (sl. 5), hkrati pa tudi povsem gotska arhitektura kapele, ki razodeva čas nastanka še v 14. ali zgodnjem 15. stoletju.⁶² Johann Graus je sicer po drugi strani menil, da je v letih 1613–1623 neko kapelo bratovščina vendarle zgradila; leta 1658 je bila restavrirana, v njej pa urejena grobnica. Ta kapela po njegovi oceni morda ni več ohranjena in je bila demolirana v času opustitve bratovščine ali pozneje.⁶³ Podatek iz leta 1658 o obnovi in izdelavi kipov apostolov ter

⁵⁸ OROŽEN 1880 (op. 4) str. 83–84. Na drugem mestu, in sicer v OROŽEN 1880 (op. 4), str. 278, kapelo omenja kot *gotische Kapelle Matris Dolorosae*.

⁵⁹ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 86.

⁶⁰ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 84. STOPAR 1971 (op. 35), str. 79, navaja, da je bila pevska empora nameščena verjetno med barokizacijo kapele v letih 1613–1623; gl. tudi Jože CURK, *Topografsko gradivo. 1: Sakralni spomeniki na območju občine Celje*, Celje 1966, str. 19.

⁶¹ Marijan MAROLT, *Dekanija Celje. Cerkevni spomeniki v Celju*, Maribor 1931 (Umetnostni spomeniki Slovenije, 3), str. 15, 43; STOPAR 1971 (op. 35), str. 80. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 89, navaja letnico 1863.

⁶² Johann GRAUS, *Die Pfarrkirche zu Cilli, Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, n. F. 13, 1887, str. CXCVII; prim. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 89. STOPAR 1971 (op. 35), str. 67, je pomotoma zapisal, da je identičnost kapele Žalostne Matere Božje s kapelo sv. Treh kraljev dokazal že Ignac Orožen.

⁶³ GRAUS 1887 (op. 62), str. CXCVII. Z namenom preverbe morebitnih starejših arhitekturnih ostalin je bila v okviru projekta *Umetnina kot odsev znanja in povezovanja. Pomen izobrazbe in družbene vpetosti umetnikov in naročnikov v poznem srednjem in zgodnjem novem veku (J6-9439)* opravljena georadarska meritve, ki pa v kapeli ni prinesla posebnih presenečenj, gl. *Poročilo o geofizikalni raziskavi na lokaciji Celje, cerkev sv. Danijela*, Maribor 2022 (tipkopis).

izgradnji grobnice⁶⁴ se nanaša kar na gotsko kapelo, saj o tem Ignac Orožen leta 1854 ne nazadnje tudi eksplicitno piše.⁶⁵ Navedba letnice 1658 tako ustreza času barokizacije kapele, ki jo lahko umestimo v prvo polovico in sredino 17. stoletja,⁶⁶ pod njenim tlakom pa je še danes ohranjena grobnica.

O tem, kdaj naj bi bil sedež konjiške bratovščine prenesen v celjsko kapelo, kdaj naj bi bila ta posvečena Žalostni Materi Božji in kdaj naj bi ta patrocinij prevzela bratovščina, je v literaturi – tako kot o času ustanovitve bratovščine – najti precej neenotnih navedb. Ignac Orožen izgradnjo kapele torej pripisuje bratovščini Marije sedmih bolečin in jo postavlja v čas med letoma 1613 in 1623.⁶⁷ Bratovščina je bila po Orožnovi oceni obnovljena oziroma »restavrirana« v letu 1594, ker je v tem letu dobila novo matrikulo, kmalu zatem pa je bilo v Rimu zaproseno za odpustke, ki jih je papež Klemen VIII. podelil 10. novembra 1597.⁶⁸ Zasluge za njeno obnovo je imel takratni kaplan oltarja *B. V. Mariae in sacello Trium Regum* Tomaž Hren.⁶⁹ Leta 1856 je Urban Dietrich, mestni kaplan in vodja bratovščine, v izdaji Novih pravil prastare bratovščine Marije sedmih bolečin v Celju v uvodu zapisal, da je po pričevanju starih matrikularnih knjig bratovščina Marije sedmih bolečin v Celju obstajala že pred 16. stoletjem in je opisovana kot ena najstarejših, najslavnejših in najbolj razširjenih bratovščin.⁷⁰ Leta 1883 je Anton Šlander prevedel, da se je bratovščina Matere Božje sedem žalosti že pred 16. stoletjem »vtemelila v Celji /.../ in je slovela na daljne kraje, kakor nam še stare bukve bratovšine spričujejo. Čislana je bila od raznih stanov, mašnikov, žlahtnikov, rokodelcev in kmetov, ljubljena od vsih udov kot duhovna mati /.../«⁷¹ Johann Graus, sklicujoč se na Ignaca Orožna, navaja, da je kapela sv. Treh kraljev patrocinij *Matris Dolorosae* prevzela zaradi prenosa bratovščine⁷² in da je bila tudi Pieta »iz 14. stoletja« v kapelo postavljena po prenosu bratovščine Marije sedmih bolečin.⁷³ Dodaja, da je bratovščina svoj sedež do sredine 16. stoletja imela v Konjicah, v Celju pa da jo prvič srečamo v letu 1597, torej po času protestantizma, v katerem je propadla. Tega leta jo je papež Klemen VIII. v brevu potrdil s sedežem v Celju.⁷⁴ Andrej Fekonja je zapisal, da je bil sedež bratovščine, »kakor se zdi«, sprva v Konjicah, nato v Celju, vendar letnic ne navaja. Omenja le, da je delovanje osiromašila reformacija, »preustrojena in novo oživljena« je bila predvsem po zaslugi tedanjega beneficiata Tomaža Hrena leta

⁶⁴ Gl. OROŽEN 1854 (op. 16), str. 142–143; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 86–88, 254–257.

⁶⁵ OROŽEN 1854 (op. 16), str. 142.

⁶⁶ O barokizaciji (in poznejši regotizaciji) kapele gl. OROŽEN 1854 (op. 16), str. 142–143; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 86; Johann WIST, Ueber die Stadtpfarrkirche in Cilli, *Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale*, n. F. 27, 1901, str. 13–14; MAROLT 1931 (op. 61), str. 13–15, 28, gl. tudi str. 12; CURK 1966 (op. 60), str. 14, 15, 18–19, 20–21; STOPAR 1971 (op. 35), str. 7–14, 79–80; Robert PESKAR, *Arhitektura in arhitekturna plastika okoli leta 1400 v Sloveniji*, Ljubljana 2005 (tipkopis doktorske disertacije), str. 184, 187. Obnovitvena dela so v kapeli potekala tudi v letih 1699, 1737, 1787, 1863, gl. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 88–89.

⁶⁷ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 84–85.

⁶⁸ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 250–252.

⁶⁹ OROŽEN 1880 (op. 4) str. 249.

⁷⁰ DIETRICH 1856 (op. 36), str. 5.

⁷¹ ŠLANDER 1883 (op. 36), str. 5.

⁷² GRAUS 1887 (op. 62), str. CXCIII.

⁷³ GRAUS 1887 (op. 62), str. CXCVI–CXC VII.

⁷⁴ GRAUS 1887 (op. 62), str. CXC VII.

1594, papeške odpustke pa je prejela leta 1597.⁷⁵ Leta 1899 je lavantinski škof Mihael Napotnik pridigal, da je bila bratovščina Marije sedem žalosti ustanovljena »v Konjicah že v trinajstem stoletju«, v Celju pa »je bila po spričevanju starih matic vpeljana pred 16. stoletjem«. Ob tem je omenil tudi lepo gotško kapelo sedmih Žalosti Matere Božje, ki »je bila in je še družbena kapela«.⁷⁶ Avguštin Stegenšek je, sklicujoč se na Ignaca Orožna, konjiško bratovščino Marije Žalostne označil za najstarejšo s tem patrocinijem na Štajerskem. Dodal je, da se omenja že leta 1371, v času protestantizma je propadla, leta 1594 pa jo je Tomaž Hren obnovil v Celju.⁷⁷ Istega leta je Franc Rihar zapisal, da je bratovščina Žalostne Matere Božje v opatijski mestni cerkvi v Celju cvetela že v 16. stoletju.⁷⁸ Leta 1919 je v šematizmu lavantinske škofije zapisano, da bratovščina Marije sedmih bolečin v opatijski in mestni župnijski cerkvi v Celju izvira iz 16. stoletja, 12. januarja 1856 je bila na novo potrjena, kot prvi pa se je v bratovščinsko matrikulo vpisal Anton Martin Slomšek.⁷⁹ Franc Kovačič je leta 1928 zapisal, da je bratovščina Žalostne Matere Božje v Celju »nastala /.../ že v 15. stoletju, oziroma njen sedež je bil iz Konjic prenesen v Celje«.⁸⁰ Janko Orožen časa prenosa in spremembe patrocinija ne definira natančneje, marveč predstavitev sedeža v Celje postavlja v čas, ko je bil Tomaž Hren kaplan bratovščine pri oltarju blažene Device Marije v kapeli sv. Treh kraljev v Celju⁸¹ oziroma v leto 1613, ko so kapelo po Hrenovi zaslugi prenovili in leta 1623 na novo posvetili. Bratovščino imenuje kot slovečo in na široko razpredeno.⁸² Isti avtor je hkrati tudi zapisal, da je bila kapela Žalostne Matere Božje konec 16. stoletja sedež »zelo razširjene bratovščine tega imena, ki je v tistem času prenesla vodstvo iz Konjic v Celje«, in da je bil Tomaž Hren prvi celjski kaplan bratovščine.⁸³ Glede novega patrocinija pa piše, da je kapela sv. Treh kraljev spremenila ime v kapelo Žalostne Matere Božje zaradi beneficija Matere Božje in novega oltarja.⁸⁴ Prvotni oltar sv. Treh kraljev so po njegovem mnenju »prav kmalu« zamenjali z oltarjem Matere Božje, ki ima mrtvega Kristusa v naročju. Dodaja, da so v kapeli leta 1613 pričeli z obnovo, leta 1623 pa je bila, bržkone ob prisotnosti Tomaža Hrena, posvečena.⁸⁵ Emilijan Cevc ni izključil možnosti, da je kapela patrocinij menjala morda že okoli leta 1400.⁸⁶ Leta 1970 je France Stele omenil listino z dne 16. maja 1413 o posvetitvi neke kapele v Celju, ki naj bi se domnevno nanašala na kapelo pri cerkvi sv. Danijela, »ki se odslej imenuje kapela Žalostne Matere Božje«.⁸⁷ Dve leti zatem je Stele zapisal, da se listina iz leta 1413 »nanaša le na spremembo patrocinija«,⁸⁸ medtem ko

⁷⁵ FEKONJA 1895 (op. 19), str. 751, 752.

⁷⁶ Mihael NAPOTNIK, *Pastirski listi*, Maribor 1906, str. 363.

⁷⁷ Avguštin STEGENŠEK, O nekaterih starinskih kipih, *Voditelj v bogoslovnih vedah*, 11, 1908, str. 344.

⁷⁸ RIHAR 1909 (op. 26), str. 268.

⁷⁹ *Personalstand des Fürstbistums Lavant in Steiermark für das Jahr 1919*, Marburg 1919, str. 285.

⁸⁰ KOVAČIČ 1928 (op. 14), str. 231.

⁸¹ OROŽEN 1971 (op. 17), str. 607.

⁸² OROŽEN 1971 (op. 17), str. 632.

⁸³ OROŽEN 1971 (op. 17), str. 277.

⁸⁴ OROŽEN 1971 (op. 17), str. 608.

⁸⁵ OROŽEN 1971 (op. 17), str. 277.

⁸⁶ Emilijan CEVC, *Srednjeveška plastika na Slovenskem. Od začetkov do zadnje četrtine 15. stoletja*, Ljubljana 1963, str. 102. Na isti strani Emilijan Cevc o prostoru celjske kapele piše, da »lahko pritrdimo Maroltu, da je identičen z nekdanjo kapelo sv. Treh kraljev«, čeprav je na identičnost prvi opozoril, kot predstavljeno, Johannes Graus.

⁸⁷ France STELE, Govor ob otvoritvi nove gotške kapele v celjski opatijski cerkvi, *Celjski zbornik 1969–70*, 13, 1970, str. 268.

⁸⁸ France STELE, *Gotško stensko slikarstvo*, Ljubljana 1972 (Ars Sloveniae), str. LXXV.

je Marijan Zadnikar zapisal, da je bila leta 1413 celjska kapela posvečena.⁸⁹ Ana Lavrič navaja, da je bila celjska kapela sv. Treh kraljev novemu patrociniju bratovščine Žalostne Matere Božje posvečena po nekajletni obnovi leta 1623. Bratovščina naj bi se iz Konjic v celjsko kapelo preselila na pobudo Tomaža Hrena leta 1597, a še s patrocinijem Velike bratovščine Device Marije na Dravskem polju. Opozarja tudi, da ustanovna bula med mašnimi dnevi bratovščine predpisuje tudi praznik sv. Tomaža, zavetnika škofa Tomaža Hrena, ki je beneficij v Celju obdržal do leta 1599 in je bil leta 1623 povabljen k posvetitvi kapele.⁹⁰ Samo Štefanac je leta 1995 zapisal, da je kapela patrociniij spremenila v začetku 17. stoletja.⁹¹ Istega leta pri Lotharju Schultesu preberemo, da je bratovščina Žalostne Matere Božje imela svoj sedež najprej v Konjicah in jo v Celju srečamo šele leta 1597. Bratovščina je nato v letih 1613–1623 poskrbela za adaptacijo kapele in zgradila »ein 'sacellum B. M. V. Dolorosae'«, kar naj bi po mnenju Schultesa pomenilo morda baldahin za kip Sočutne. Prav to naj bi bil tudi povod, da se je Marijina bratovščina preimenovala v bratovščino Marije sedmih bolečin.⁹² Matjaž Ambrožič s sklicevanjem na Ignaca Orožna piše, da je bil sedež bratovščine v Celje prenesen leta 1594, ko je bila na pobudo Tomaža Hrena na novo ustanovljena.⁹³ Ignac Orožen v zvezi s tem letom sicer piše le, da je bila bratovščina najverjetneje tedaj obnovljena, ker iz tega leta izvira nova bratovščinska matrikula, kmalu zatem pa so ji bili podeljeni odpustki.⁹⁴ France Martin Dolinar navaja, da iz pisnih virov ni razvidno, kdaj je bila bratovščina Matere Božje sedem žalosti ustanovljena v Celju, da pa jo je 10. novembra 1597 potrdil in obdaroval z velikimi odpustki papež Klemen VIII.⁹⁵ France Oražem piše, da je Tomaž Hren še kot beneficiat pri celjski opatijski cerkvi dal pobudo, da se je leta 1597 bratovščina Device Marije na Dravskem polju iz Konjic preselila »v kapelo Žalostne Matere Božje v cerkvi sv. Danijela in se preimenovala v bratovščino Žalostne Matere Božje.«⁹⁶ Janez Höfler je leta 1982 objavil popis cerkva na oglejskem

⁸⁹ Marijan ZADNIKAR, *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*, Celje 1973, str. 28.

⁹⁰ LAVRIČ 1988 (op. 21), 2, str. 310, op. 70.

⁹¹ Samo ŠTEFANAC, Celje, opatijska c. sv. Danijela: kapela Žalostne Matere Božje, *Gotika v Sloveniji* (ur. Janez Höfler), Narodna galerija, Ljubljana 1995, str. 63.

⁹² Lothar SCHULTES, Die Pietà von Celje und eine Gruppe von Vesperbildern des Schönen Stils, *Gotika v Sloveniji/Gotik in Slowenien/Il gotico in Slovenia. Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadrantom/Vom Werden des Kulturraums zwischen Alpen, Pannonien und Adria/La formazione dello spazio culturale tra le Alpi, la Pannonia e l'Adriatico. Akti mednarodnega simpozija/Vorträge des internationalen Symposiums/Atti del Convegno Internazionale di Studi, Ljubljana, Narodna galerija, 20.–22. oktober 1994* (ur. Janez Höfler), Ljubljana 1995, str. 175–176. Pri formulaciji *sacellum B. M. V. Dolorosae* gre za napačno interpretacijo zapisa pri GRAUS 1887 (op. 62), str. CXC VII, ki ga Schultes na tem mestu citira. Graus se namreč v zapisu, da so zgradili *sacellum B. M. V. Dolorosae*, ne sklicuje na konkreten citat iz kakšnega vira iz leta 1613, marveč le na ime, pod katerim se kapela večkrat omenja, in na zapise o prenovi kapele v OROŽEN 1880 (op. 4), str. 83, 85, 254. Schultesovo mnenje, da *sacellum* ne more biti kapela, je napačno. Da je *sacellum* v celjskem primeru bila kapela, je namreč razvidno iz številnih tako srednjeveških kot novoveških arhivskih navedb te formulacije, ki se eksplicitno nanašajo na kapelo in se pojavljajo enkrat v obliki *sacellum*, drugič *capella*; gl. StLA, GSTA, 128, 1–4; StLA, GSTA, 128, 5–14. V letih med 1613 in 1623 celjska kapela ni bila na novo zgrajena, marveč "le" barokizirana oziroma adaptirana, kot ustrezno piše Schultes.

⁹³ AMBROŽIČ 2015 (op. 33), str. 50, 51, op. 58. AMBROŽIČ 2014 (op. 32), str. 29–30, op. 163, 167, enako navaja, da je bil centralni sedež v Celje prenesen »verjetno proti koncu 16. stol.« oziroma da je bratovščina pri celjski opatijski cerkvi obstajala že v 16. stoletju. Podobno AMBROŽIČ 2015 (op. 33), str. 547.

⁹⁴ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 250.

⁹⁵ France Martin DOLINAR, Bratovščina Matere Božje Sedem žalosti v Celju, *Naša luč*, 5, 1998, str. 8.

⁹⁶ ORAŽEM 1998 (op. 28), str. 301. Na tem mestu Oražem citira navedbo v: OROŽEN 1880 (op. 4), str. 250–252, ki pa ima na teh straneh prepis papeškega breva z dne 10. november 1597 in navedbo, da je bil Tomaž Hren prenovitelj bratovščine Marije sedmih bolečin, in sicer verjetno leta 1594.

delu Štajerske s konca 16. stoletja oziroma iz časa med letoma 1592 in 1596, katerega avtor je savinjski in dolenski arhidiakon oziroma novomeški prošt Polidor Montagnana. Slednji omenja tudi beneficij sv. Treh kraljev. Janez Höfler izpostavlja, da ta omemba potrjuje domnevo, da je bila kapela z oltarjem sprva posvečena sv. Trem kraljem in da se je šele leta 1623 preimenovala v kapelo Žalostne Matere Božje. Sklicevaje se na Ignaca Orožna, nato dodaja, da se je stara velika dravskopoljska bratovščina Device Marije iz Konjic v Celje preselila na pobudo tedanjega imetnika beneficija Tomaža Hrena leta 1597, z bulo papeža Klemena VIII. pa se je na novo ustanovila in preimenovala v bratovščino Žalostne Matere Božje. Novemu patrociniju bratovščine naj bi bila kapela posvečena šele po nekajletni obnovi leta 1623.⁹⁷ V poznejši objavi isti avtor piše, da je bil zadnji beneficiat te bratovščine ljubljanski kanonik in bodoči škof Tomaž Hren, ki je sedež bratovščine prenesel leta 1597, in sicer »v kapelo Sv. Treh kraljev – Marijino kapelo – pri celjski opatijski cerkvi, ki jo je leta 1623 obnovil in dal posvetiti Žalostni Materi Božji.«⁹⁸ V Höflerjevi objavi iz leta 2009 preberemo, da je bila celjska kapela posvečena sv. Trem kraljem in je imela tudi istoimenski beneficij, kar dobro ustreza visokoplemiški ustanovi. T. i. Velika Marijina bratovščina na Dravskem polju pa je bila iz Konjic v Celje prenesena pod beneficiatom Tomažem Hrenom oziroma okoli leta 1620, ko naj bi celjsko kapelo tudi obnovili in posvetili Žalostni Materi Božji.⁹⁹ Da je bila Marijina kapela s prvotnim patrocinijem sv. Treh kraljev v kapelo Žalostne Matere Božje preimenovana v začetku 17. stoletja, navaja tudi Robert Wlattnig.¹⁰⁰ Robert Peskar povzema, da so celjsko kapelo za sedež Velike bratovščine Marije sedmih žalosti v Savinjski dolini in na Dravskem polju izbrali leta 1597, ko se je preselila iz Konjic v Celje na pobudo Tomaža Hrena. Po nekajletni obnovi je bila nato kot kapela Marije sedmih žalosti posvečena leta 1623.¹⁰¹ Pri istem avtorju preberemo tudi, da »se zdi, kot da je čaščenje Žalostne Matere Božje kmalu po gradnji kapele spodrinilo čaščenje prvotnega patrocinija, to je sv. Treh kraljev«,¹⁰² in da sta bila v kapeli do 17. stoletja najverjetneje dva oltarja, saj se v Montagnanovem popisu iz let 1592–1596 še vedno omenja beneficij sv. Treh kraljev.¹⁰³ Tudi Janez Höfler je nato zapisal, da se je čaščenje Žalostne Matere Božje v celjski kapeli vzpostavilo bržkone kmalu po tem, ko so grofje Celjski ustanovili beneficij sv. Treh kraljev.¹⁰⁴ Zapis o spremembi čaščenja je Peskar očitno povzel po Ivanu Stoparju, ki je že leta 1971 izpostavil, da je v kapeli sv. Treh kraljev, »kot vse kaže, čaščenje Žalostne Matere Božje kmalu spodrinilo prejšnje čaščenje Marije Device oziroma rojstva njenega sina, ki je tesno povezano s čaščenjem sv. Treh kraljev.«¹⁰⁵ Prvi je misel o tem pravzaprav zapisal France Stele, ki je spremembo patrocinija postavil že v leto 1413.¹⁰⁶ Ob tem je domneval, da je bil Mariji sedmih

⁹⁷ HÖFLER 1982 (op. 25), str. 15–16, 65.

⁹⁸ HÖFLER 2004 (op. 29), str. 190. Podobno v isti objavi na str. 86, kjer navaja, da je bila kapela sv. Treh kraljev posvečena Žalostni Materi Božji po njeni obnovi v času škofa Tomaža Hrena, ki je semkaj prenesel konjiški beneficij Velike Marijine bratovščine na Dravskem polju kot njegov »posestnik« (1623).

⁹⁹ Janez HÖFLER, Funktionale Internationalität. Die Kunst um 1400 in Slowenien, *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext* (ur. Jiří Fajt, Andrea Langer), Berlin-München 2009, str. 583, op. 28.

¹⁰⁰ Robert WLATTNIG, Kiparstvo 14. stoletja, *Gotika v Sloveniji* 1995 (op. 91), str. 143.

¹⁰¹ PESKAR 2005 (op. 66), str. 186, 187.

¹⁰² PESKAR 2005 (op. 66), str. 186.

¹⁰³ PESKAR 2005 (op. 66), str. 186.

¹⁰⁴ HÖFLER 2009 (op. 99), str. 583.

¹⁰⁵ STOPAR 1971 (op. 35), str. 67.

¹⁰⁶ STELE 1970 (op. 87), str. 268.

žalosti v kapeli sprva posvečen le stranski oltar, po intenziviranju češčenja pa so njej posvetili celotno kapelo.¹⁰⁷ Glede časa spremembe patrocinija je bil Ivan Stopar mnenja, da so leta 1413 v kapeli sv. Treh kraljev postavili in posvetili nov oltar Žalostne Matere Božje, češčenje katere naj bi v nadaljevanju tako naraslo, da naj bi kapela patrocinij spremenila »verjetno že v 15. stoletju«.¹⁰⁸ Tudi Marijan Zadnikar je menil, da je v kapeli svetih Treh kraljev »čaščenje Žalostne Matere Božje kmalu prekrilo stari patrocinij«.¹⁰⁹

Iz predstavljenega lahko ugotovimo, da si avtorji niso enotnega mnenja ne o tem, kdaj je bila bratovščina ustanovljena, niti o tem, kdaj je bil sedež bratovščine prenesen iz Konjic v Celje, prav tako pa tudi ne o tem, kdaj je celjska kapela sv. Treh kraljev dobila nov patrocinij, in ne o tem, kdaj so bratovščino posvetili Žalostni Materi Božji. Kaj o ustanovitvi bratovščine, času njenega prenosa in času spremembe bratovščinskega patrocinija povedo arhivski viri? Najstarejši dokument v bratovščinski kopalni knjigi je prepis listine, izdane 23. maja 1357, vendar pa tega dokumenta ne moremo razglašati za ustanovno listino, kot preberemo v literaturi, saj v njem bratovščina sploh ni omenjena. Kar lahko domnevamo o času ustanovitve, je, da je bila bratovščina osnovana pred 23. majem 1357. Druga možna razlaga je, da je bila ustanovljena šele po tem datumu in hkrati pred 1. februarjem 1369, ko se prvič omenjajo bratovščina na Dravskem polju (še brez patrocinija) ter njen prošt in kaplan kapele sv. Jakoba ob strani konjiške župnijske cerkve,¹¹⁰ vendar si v tem primeru težje razlagamo, zakaj bi bila potem listina iz leta 1357 sploh vključena v bratovščinsko knjigo; v tem primeru bi lahko šlo za začetno donacijo, ki je omogočila ustanovitev bratovščine. V listini iz leta 1357 poleg konjiškega župnika nastopata Ortolf Konjiški in njegova žena.

Ali je bil Ortolf IV. res ustanovitelj Velike Marijine bratovščine na Dravskem polju, kot prav tako lahko preberemo v literaturi? Pregled ohranjenih arhivskih virov tega ne potrjuje, saj se v nobeni od najstarejših pregledanih listin Ortolf ne imenuje kot ustanovitelj bratovščine. V bratovščinskih pravilih iz leta 1373 je zapisano: *Ich ulrich Pfarrer Zu Gonobiz Vergiche an dießen ofnen Brieff, und Thue khundt allen denen, die Ihm sechen, oder hören leßen, daß Ich mich mit wohlbedachten Mueth Verbunden vnd Verheißßen hab, alle die Puncten, und die gelübde Stett zu haben, und zu halten, die hernach an diesen Brieff geschriben Stechen, denen Erbahren Bruedern, und Schwestern aus der bruederschafft in dem Trag-feldt, die da leben, oder noch künfftig werden, und besonderlich dem Caplan, den die Ehrbaren Brüeder, und Schwöster genant haben zu Gonowiz in Meiner Pfarr-Kürchen in St: Jacobs Abseyden, und allen seinen Nachkhommen, die herr Ortolff von Gonowiz gestüftet hat durch Seiner Vorfahrer Willen, und besonderlich durch aller deren Seellen, die auss der Bruederschafft gestorben seyndt, oder noch sterben, und durch aller Brüeder und Schwester heil Willen. Zu dem ersten: /.../*¹¹¹ Ravno v ključnih delih za našo razpravo ne povsem razumljivo napisano besedilo bi najbolj smiselno prevedli tako, da se je konjiški župnik zavezal, da se bo vedno držal vseh točk in obljub, ki so zapisane v nadaljevanju tega pisma, v dobro bratov in sester iz bratovščine na Dravskem polju, ki tu živijo ali še bodo živeli, in posebej kaplana, ki so ga bratje in sestre imenovali v Konjicah v njegovi župnijski

¹⁰⁷ STOPAR 1971 (op. 35), str. 67.

¹⁰⁸ STOPAR 1971 (op. 35), str. 78, 79.

¹⁰⁹ ZADNIKAR 1973 (op. 89), str. 28.

¹¹⁰ StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 2; gl. tudi OROŽEN 1880 (op. 4), str. 223.

¹¹¹ StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 3; prim. StLA, Finanzprokurator, Lehenakten, fasc. 2, št. 25, Bruderschaft am Draufeld; StLA, AUR 3162c. Med štirinajstimi pravili, ki so se jih člani od leta 1373 morali držati, 12. pravilo (v kopalni knjigi na fol. 5) pravi, da naj bi vsakokratni kaplan bratovščine konjiškemu župniku na dan sv. Jakoba izročil dve marki dunajskih pfenigov *zur Wiederlegung seiner Cäpellen*.

cerkvi v stranski ladji sv. Jakoba (in vseh njegovih naslednikov), ki jo je ustanovil Ortolf Konjiški na željo svojih prednikov in še posebej iz želje po zveličanju duš vseh tistih iz bratovščine, ki so ali še bodo umrli, in vseh bratov in sester.¹¹² Ignac Orožen piše, da sta kaplanijo sv. Jakoba ustanovila Ortolf in bratovščina *V. Mariae Dolorosae*.¹¹³ Iz zapisanega v letu 1373 pa je pravzaprav moč razumeti, da je kapelo postavil Ortolf IV. Konjiški, ko je bratovščina že obstajala, in sicer na željo svojih prednikov ter v blagor mrtvim in živim bratom in sestram, ti pa so v njej ustanovili kaplanijo oziroma v njej imenovali kaplana. Kdo je bratovščino ustanovil, ni navedeno.

Na vprašanje, kdaj je bil sedež bratovščine prenesen in kdaj je bratovščina spremenila patroninij, ni mogoče dati točnega odgovora. Čeprav se tudi v novoveških dokumentih bratovščina ne imenuje vedno dosledno z jasno specifikacijo, kateri Marijini pobožnosti je posvečena, je iz papeške podelitve odpustkov 10. novembra 1597 razvidno, da je bratovščina s sedežem v Celju sprva ohranila pridevek na Dravskem polju in se hkrati tudi uradno že imenovala *B. M. V. Dolorosae* (*Congregatio B. M. V. Dolorosae Exulum in campo Dravi, Cilliae in Sacello Trium Regum intra Parochialem Ecclesiam S. Danielis*). V listini je zapisano, da naj se bratovščina odslej zbira v Celju v kapeli sv. Treh kraljev v župnijski cerkvi sv. Danijela.¹¹⁴ S to listino je bil sedež bratovščine torej dokončno ustoličen v Celju. Nov patroninij bratovščine pa zasledimo že leta 1594, ko konjiški župnik bratovščino imenuje *Die vralte Hochlöbliche Sodalitet oder Bruderschaft vnserer lieben Frauen vnd himmel Königin, dar Aller heyligsten Jungfrauen vnd Gottes gebererin Mariae (Dolorosae zu Teütsch aber Ellende genant) im Draafeld, Agleeische Patriarchthumbs und Diöces*.¹¹⁵ Bratovščina je bila torej prenesena najkasneje leta 1597, arhivski viri pa kažejo, da bi do procesa prenosa lahko prišlo že tudi prej. Avtorica tega prispevka zato na podlagi opravljene raziskave in analize uporabljenih arhivskih virov menim, da je bila konjiška bratovščina s celjsko kapelo povezana že pred Tomažem Hrenom in da je on veliko Marijino bratovščino v Celju zgolj obnovil oziroma jo obudil in dokončno ustoličil v Celju. Zakaj?

Grofje Celjski kot člani Velike Marijine bratovščine na Dravskem polju

Že samo dejstvo, da je bila obravnavana bratovščina najpomembnejša (marijanska) bratovščina na Štajerskem in najverjetneje pomembna tudi širše, govori v prid temu, da grofje Celjski do nje niso bili indiferentni oziroma da so želeli biti z njo povezani tesneje. A preidimo k trdnejšim argumentom. Najprepričljivejši dokaz, da so bili grofje Celjski člani Velike Marijine bratovščine na Dravskem polju, je prvotna kapela te bratovščine v župnijski cerkvi sv. Jurija v Konjicah, kjer je na enem od sklepnikov grb Celjskih (sl. 6).

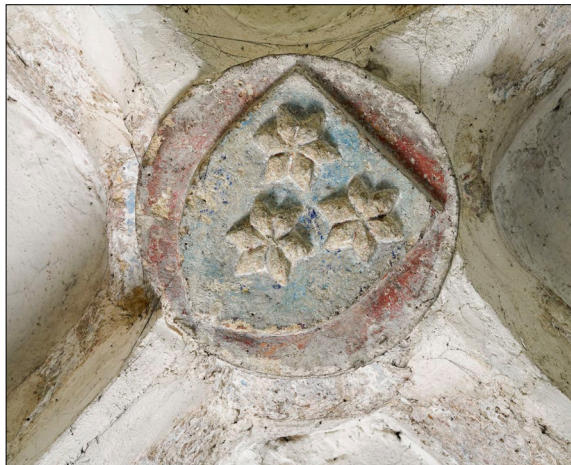
Robert Peskar je ob obravnavi stavbne zgodovine konjiške kapele sv. Jakoba zapisal, da so imeli Celjski v Konjicah sicer nekaj posesti, vendar pa da kakšnih drugih konkretnih indicev o njihovi

¹¹² Za vso pomoč pri transkribiranju in razreševanju pomena tega zapisa se najlepše zahvaljujem dr. Blažu Resmanu.

¹¹³ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 273.

¹¹⁴ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 250, gl. tudi str. 222.

¹¹⁵ OROŽEN 1854 (op. 16), str. 170. O času prenosa ne moremo dosti sklepati niti iz seznama proštov in dekanov bratovščine, saj OROŽEN 1880 (op. 4), str. 275, kot prvega prošta navaja šele celjskega župnika Michaela Kupca leta 1597, kot prvega dekana pa Martina Molitorja, vitanjskega župnika, leta 1490. Po letu 1594 so bili dekani bratovščine tako župniki iz Konjic kakor tudi župniki iz Celja, Laškega in drugih župnij.

6. Sklepnik z grbom grofov Celjskih, kapela sv. Jakoba, župnijska cerkev sv. Jurija, Slovenske Konjice

morata nad opravljanjem obveznosti bdeti žički prior in tamkajšnji konvent. Listino sta poleg konjiškega župnika Petra sopečatila še župnik v (Slovenski) Bistrici Tomaž in župnik v Laškem Friderik, ki je bil obenem tudi *Chanzler der edlen Herren der Graffen von Cili*.¹¹⁷ Ta podatek ni dragocen samo zato, ker imamo v njem listinsko sled povezave grofov Celjskih z dravskopoljsko bratovščino, marveč tudi zato, ker naj bi bili po Christianu Domenigu kanclerji grofov Celjskih v virih izpričani šele od 15. stoletja dalje.¹¹⁸ Funkcija kanclerja je imela na dvorih v drugi polovici 14. stoletja vedno močnejši politični karakter. Kancler je imel izjemno pomembno mesto v dvornem svetu in je bil nasploh vplivna figura v dvorni politiki; bil je celo vodilni politični svetovalec. Na habsburškem dvoru so bili med letoma 1365 in 1406 vsi kanclerji hkrati tudi duhovniki.¹¹⁹ Laški župnik Friderik je bil kancler celjskega grofa Hermana II.¹²⁰ in pred tem kaplan celjskega grofa Hermana I. (umrl 1385);¹²¹ v tej funkciji in hkrati kot laški župnik se omenja 21. septembra 1380.¹²² Robert Schwanke posebej izpostavlja, da je

vlogi pri kapeli ne poznamo.¹¹⁶ Sama menim, da grb grofov Celjskih na sklepniku tretje obočne pole kapele, gledano od vzhoda proti zahodu, razkriva povezanost Celjanov z bratovščino. Arhivsko izpričano posredno sled povezave grofov Celjskih z bratovščino med listinami v Štajerskem deželnem arhivu najdemo že v letu 1386. Dne 8. septembra 1386 je namreč Peter Topolt, župnik v Konjicah, izpričal, da sta mu Leopold Konjiški in njegova žena Neža podelila našteto posest, za kar morajo župnik in njegovi nasledniki opravljati maše in druge v listini natančno predpisane obveznosti za njun dušni blagor, in sicer v kapeli sv. Jakoba, ki pripada bratovščini. Po Leopoldovi smrti

¹¹⁶ PESKAR 2005 (op. 66), str. 271.

¹¹⁷ StLA, AUR 3572.

¹¹⁸ Christian DOMENIG, *Tuon kunt. Die Grafen von Cilli in ihren Urkunden 1341–1456*, Klagenfurt 2004 (tipkopis doktorske disertacije), str. 116. Za celjsko dvorno klientelo in kanclerje gl. Miha KOSI, *Celjska klientela. Socialna in prostorska mobilnost plemstva v službi grofov Celjskih, Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem* (ur. Boris Golec), Ljubljana 2019, str. 53, 54, passim; Jaka BANFI, *Uprava grofov Celjskih 1341–1456, Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 70/1, 2022, str. 21–58; na str. 30 je med kanclerji celjskih grofov na prvem mestu naštet tudi laški župnik Friderik.

¹¹⁹ Christian LACKNER, *Hof und Herrschaft. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzoge 1365–1406*, Wien 2002, str. 278–279.

¹²⁰ BANFI 2022 (op. 118), str. 30; avtor na tem mestu, enako kot pred njim že Robert SCHWANKE, *Die Kanzlei der Grafen von Cilli (1341–1456)*, Wien 1935, str. 81, navaja letnici 1388–1389, a kot izpričuje navedena listina, se laški župnik Friderik kot kancler omenja že leta 1386.

¹²¹ Da gre pri omembi kanclerja in kaplana za istega Friderika, domneva SCHWANKE 1935 (op. 120), str. 81.

¹²² Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), Zgodovinski inštitut Milka Kosa, *Centralna kartoteka srednjeveških listin* (ur. Božo Otorepec), 1380 IX 21.; gl. tudi SCHWANKE 1935 (op. 120), str. 81; BANFI 2022 (op. 118), str. 30, 33. OROŽEN 1881 (op. 13), str. 119, med laškimi župniki Friderika pozna le za leto 1389 in ne omenja/pozna njegove funkcije kanclerja.

Friderik na celjskem dvoru moral imeti vplivno mesto.¹²³ V listini iz leta 1386 izstopa tudi omemba učitelja (*Schulmaister*), kateremu mora konjiški župnik na dan sv. Jurija dati po eno marko pfenigov letno. V Konjicah je torej v tem času delovala neka šola, morda celo pod okriljem bratovščine.

Bratovščina je že v srednjem veku ustanovila več kaplanij ali beneficijev, med katerimi je na prvem mestu kaplanija sv. Jakoba v konjiški cerkvi.¹²⁴ Dne 2. oktobra 1497 so prošt v Dobrli vasi, arhidiakon v Podjurski in Savinjski dolini ter dosmrtni komendator župnij Konjice in Vuzenica Valentin Fabri, dekan bratovščine Naše ljube Gospe na Dravskem polju in župnik v (Velikem) Tinju Martin Plesec in člani bratovščine ustanovili kaplanijo oziroma večno dnevno mašo pri oltarju sv. Duha v konjiški župnijski cerkvi.¹²⁵ Še v istem mesecu, 12. oktobra, so isti v konjiški cerkvi ustanovili tudi kaplanijo sv. Erazma in Sebastijana.¹²⁶ Dne 5. aprila 1498 je vikar oglejskega patriarha Franciscus Mazonus sprejel prošnjo bratovščine za ustanovitev obeh oltarjev in ji podelil pravico do imenovanja kaplanov, ki jih je smel potrditi in umestiti konjiški župnik.¹²⁷ V Slovenski Bistrici je bratovščina ustanovila kaplanijo Naše ljube Gospe, ki se omenja v vizitacijskem protokolu iz leta 1544/45,¹²⁸ in imela tudi kaplanijo sv. Ane.¹²⁹ Velika Marijina bratovščina na Dravskem polju je v Bistrici vodila oziroma upravljala tudi špital.¹³⁰ 17. januarja 1384 je vdova celjskega grofa Ulrika I. Adelheida v Marijini kapeli v Slovenski Bistrici poskrbela za večno mašo in večno luč. Slovesnosti naj bi se obhajale enkrat tedensko. Po ponovni izgradnji kapele naj bi se slovesnosti z mašo in večno lučjo praznovale v njej. Morda je bila ta kapela samostojna, saj je bila v času izdaje listine poškodovana po požaru (*aüss verhugnúüss gottes dermahln verbrúnen*), eksplicitno je izražena tudi volja, naj to traja vse večne čase, dokler bo kapela stala.¹³¹ Kot izhaja iz listine, izdane 5. aprila 1483, je bil bratovščinski oltar sv. Ane v Slovenski Bistrici prav tako v svoji kapeli, posvečeni sv. Ani.¹³² Bratovščina je imela pravico prezentacije kaplana za »cerkev« sv. Ane (*ecclesia S. Anne in Fawstriz*).¹³³ Dne 23. julija 1429 sta z listino, katere prepis je ohranjen v bratovščinski kopalni knjigi, bistriški meščan Peter Unger in njegova žena potrdila prodajo navedene posesti bistriškemu meščanu Jakobu Fleischhackerju, od česar je 50 pfenigov letno prejela tudi bratovščina Naše ljube Gospe. Kot porok za pravično izvršitev dogovorjenega se poleg mestnega sodnika v Bistrici

¹²³ SCHWANKE 1935 (op. 120), str. 81.

¹²⁴ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 273; gl. tudi HÖFER 1992 (op. 15), str. 231.

¹²⁵ StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 53–62, gl. tudi fol. 10–13, 69–70; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 18, 239–245, 273; gl. tudi HÖFER 1992 (op. 15), str. 231.

¹²⁶ StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 62–69, gl. tudi fol. 10–13; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 18, 245–247, 273.

¹²⁷ StLA, AUR 9696; StLA, AUR 9697; gl. tudi Giuseppe VALE, *Itinerario di Paolo Santonino in Carintia, Stiria e Carniola negli anni 1485–1487*, Citta del Vaticano 1943 (Studi e testi, 103), str. 223, op. 2.

¹²⁸ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 249; HÖFER 1992 (op. 15), str. 242–243.

¹²⁹ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 249, 272; HÖFER 1992 (op. 15), str. 242.

¹³⁰ Nadškofijski arhiv, Videm (NŠA Videm), Archivio della Curia Arcivescovile Udinese (ACAU), Acta Curiae, 329, fol. 286r; gl. tudi VALE 1943 (op. 127), str. 251, op. 2.

¹³¹ StLA, Archiv Studenitz, Kloster, K. 1, H. 2, Archivium seu Copiale. Foundationum ac Privilegiorum. Conventus. Fontis Gratiae in Studeniz. Ord: Sti Dominici, št. 105; DOMENIG 2004 (op. 118), str. 124, 153, št. 103.

¹³² Prepis se hrani v StLA, AUR 7946a; gl. tudi Norbert WEISS, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte. 4: Quellenteil ab 1476*, Graz 1998 (tipkops doktorske disertacije), str. 65–66.

¹³³ NŠA Videm, ACAU, Acta Curiae, 324-II, fol. 280r–280v (»cerkev« sv. Ane se v tem dokumentu omenja le enkrat, v vseh ostalih primerih je imenovana *cappella*). VALE 1943 (op. 127), str. 251, op. 2, na podlagi zapisa o cerkvi sv. Ane in vizitacijskega podatka iz leta 1599, da je bil beneficij sv. Ane, ki so ga oskrbovali člani dravskopoljske bratovščine, tedaj v župnijski cerkvi, domneva o njegovem prenosu v farno cerkev zaradi morebitnega požara.

omenja tudi »naše milostno gospostvo« v Celju in njegov odvetnik.¹³⁴ Bratovščina je ustanovila tudi kaplanijo blažene Device Marije pri Marijinem oltarju v župnijski cerkvi v Majšperku.¹³⁵ Bratovščina pa je imela še en beneficij, ki je v umetnostnozgodovinski literaturi pri obravnavi srednjeveške zgodovine celjske kapele ostal širše nekomentiran, čeprav ga navaja že Ignac Orožen. Beneficij te bratovščine je bil namreč tudi v kapeli sv. Treh kraljev, poznejši kapeli Žalostne Matere Božje,¹³⁶ kar je jasen dokaz povezanosti dravskopoljske bratovščine s celjsko kapelo že v srednjem veku. In ne samo to, ta beneficij so, kot beremo pri Orožnu, ustanovili grofje Celjski.¹³⁷ Arhivske listine pa razkrivajo še več. V Štajerskem deželnem arhivu hranijo dokument iz leta 1571, v katerem prosijo prošt in bratje bratovščine Naše Ljube Gospe na Dravskem polju nadvojvodo za ponovno potrditev pred mnogimi leti ustanovljene bratovščine na Dravskem polju, vseh njenih privilegijev in svoboščin in treh bratovščini inkorporiranih beneficijev, ki so jih ustanovili grofje Celjski, in sicer sv. Jakoba v Konjicah, sv. Ane v Bistrici in naše Gospe v Majšperku.¹³⁸ Gre za še en dokaz, da so bili grofje Celjski s konjiško bratovščino najtesneje povezani, saj je bil Jakobov oltar celo glavni bratovščinski oltar. Še več, grofje Celjski so ustanovili skupno kar štiri bratovščinske beneficije v štirih različnih cerkvah in krajih (Konjice, Celje, Bistrica, Majšperk). Domnevamo lahko, da je bil prav zaradi grofov Celjskih najimenojše beneficij v Celju in da je prav to prispevalo k ideji o prenosu sedeža bratovščine. V listini, izdani 8. maja 1530, se omenjajo sodnik in celjski mestni svet, ki so v svojem imenu in v imenu *Sankt Daniels Bruderschaft* predali neko njivo.¹³⁹ Takšna formulacija bi bila lahko dokaz za obstoj bratovščine sv. Danijela, ki je literatura ne pozna. Če pa je s tem izrazom mišljena »bratovščina, ki je delovala pri Sv. Danijelu«, bi to pomenilo, da je v tem času pri tej cerkvi delovala ena sama bratovščina. Da je v cerkvi sv. Danijela že v srednjem veku delovala Marijina bratovščina, o čemer bo govor v nadaljevanju, Ignacu Orožnu ni bilo znano,¹⁴⁰ prav tako je bilo to dejstvo v umetnostnozgodovinski literaturi spregledano.

(Srednjeveška) Marijina bratovščina v celjski kapeli

Iz zapisnika vizitacije, opravljene v letih 1544/45, izvemo, da sta bila tedaj v župniji sv. Danijela v Celju dva Marijina beneficija: *Das beneficium zu Cillj in der pharrkhirchen Unser Lieben Frauen bruderschaft, underm thurn genannt*.¹⁴¹ Ista vizitacija omenja hkrati *ain beneficium zu Cillj auf Unser Lieben Frauen altar in der pharrkhirchen*,¹⁴² ki ga Ignac Orožen enači s kaplanijo Naše Ljube Gospe in *sacello Trium Regum*.¹⁴³ Tako kot Ignac Orožen tudi Andrej Fekonja »beneficij Matere Božje – unserer

¹³⁴ StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 9: /.../ *der Stadtrichter von Feystriz, oder unser gnädige herrschaft von Cilli, oder ihr Anwalt, oder ein jeglicher Herr, oder Richter /.../*.

¹³⁵ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 274; HÖFER 1992 (op. 15), str. 257.

¹³⁶ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 200, 263–272.

¹³⁷ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 83, 263.

¹³⁸ StLA, Finanzprokurator, Lehenakten, fasc. 2, št. 25, Bruderschaft am Draufeld.

¹³⁹ StLA, AUR 1530-05-08.

¹⁴⁰ Gl. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 278, kjer našteva še druge bratovščine, ki so poleg bratovščine Žalostne Matere Božje delovale v Celju v mestni župniji.

¹⁴¹ HÖFER 1992 (op. 15), str. 246.

¹⁴² HÖFER 1992 (op. 15), str. 246.

¹⁴³ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 200.

lieben Frau« postavlja v kapelo sv. Treh kraljev in ga loči od beneficija Matere Božje pod zvonikom.¹⁴⁴ Ignac Orožen v celjski mestni fari našteva skupno 23 beneficijev, od tega štiri Marijine. Poleg beneficija Naše ljube Gospe pri istoimenskem oltarju v kapeli sv. Treh kraljev¹⁴⁵ in beneficija Naše ljube Gospe pod zvonikom, prav tako v cerkvi sv. Danijela,¹⁴⁶ še beneficij blažene Device Marije *a latere*, katerega ustanovitelji so bili z ustanovo branja ene tedenske maše gospodje Rogaški,¹⁴⁷ in beneficij Marijinega Obiskovanja ali Naše ljube Gospe, prav tako pod zvonikom župnijske cerkve; ta beneficij naj bi neki zlatar ustanovil za vsakokratnega organista mestne župnije.¹⁴⁸ Kje je imel sedež beneficij *B. V. Mariae a latere*, Ignac Orožen ne navaja. Janko Orožen je bil mnenja, da se je pozneje združil z beneficijem sv. Ane v cerkvi sv. Danijela, katerega ustanovniki so bili gospodje Rogaški.¹⁴⁹ Montagnanov popis cerkva na Štajerskem v celjski župniji navaja 18 beneficijev, od tega dva Marijina, in sicer *beneficium B. Virginis sub Turri* in *beneficium B. Virginis Arch[idux] Coll[ator] possessor*.¹⁵⁰

Vizitacija iz let 1544/45 v celjski župniji sv. Danijela omenja eno Marijino bratovščino, in sicer pri omembi beneficija pod zvonikom. Na prvi pogled bi ta, zgoraj citirani zapis lahko razumeli tako, da je v celjski župnijski cerkvi delovala bratovščina Naše ljube Gospe pod zvonikom. Vendar pa natančnejše branje in upoštevanje tudi drugih arhivskih virov razkrije, da je že v srednjem veku v celjski župnijski cerkvi delovala Marijina bratovščina, ki pa se v virih nikoli ne omenja s pridevkom »pod zvonikom« ali »pod stolpom«. Tako je tudi razumeti vizitacijski zapisnik iz let 1544/45, ki navaja torej Marijin beneficij, imenovan pod zvonikom, bratovščine Naše ljube Gospe. Tudi v opombi Höferjeve izdaje vizitacijskega zapisnika je zabeleženo, da gre pri beneficiju pod zvonikom za beneficij bratovščine Naše ljube Gospe.¹⁵¹ Ta je imela svoj sedež v gotski severni kapeli, v cerkvi pa dodatno pod zvonikom še en beneficij, kar ni nič nenavadnega. Enak primer poznamo ravno iz Konjic, kjer je bratovščina, ki je imela sedež v kapeli sv. Jakoba, hkrati imela v cerkvi še dve nadaljnji kaplaniji, in sicer pri oltarjih sv. Duha ter sv. Erazma in Sebastijana. Od kod trditev, da je bil sedež Marijine bratovščine prav v gotski kapeli?

Marijina bratovščina se v Celju omenja že v 15. stoletju. V prepisu listine, izdane 13. novembra 1472 v Vidmu, ki ga hrani Štajerski deželni arhiv, se omenja *Joannes Strobol capellanum fraternitatis beate Marie virginis in Cilia /.../*.¹⁵² V prid tezi, da bi ta bratovščina lahko delovala v cerkvi sv. Danijela, bi govorila vsebina listine, s katero je oglejski gubernator in škof Angelo Fasolo, škof v Feltrah, ljubljanskemu škofu poveril odločitev glede spora med kaplanom Janezom (Johannom) Stroblom in Jakobom (Jacobusom) Dachawerjem, ki je bil vikar cerkve sv. Danijela v Celju. Vikar cerkve sv. Danijela v Celju se je namreč pritožil čez kaplana bratovščine blažene Device Marije v Celju, ker naj bi se ta po lastni volji in lahkomišelni drznosti spuščal v dušno pastirstvo, ki je bilo zaupano

¹⁴⁴ FEKONJA 1895 (op. 19), str. 751.

¹⁴⁵ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 200.

¹⁴⁶ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 203–204.

¹⁴⁷ OROŽEN 1854 (op. 16), str. 167; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 218.

¹⁴⁸ OROŽEN 1854 (op. 16), str. 168–169; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 218. Prim. OŽINGER 1991 (op. 15), str. 257; gl. tudi StLA, GSTA, 92, št. 26.

¹⁴⁹ OROŽEN 1971 (op. 17), str. 607; o beneficiju sv. Ane v mestni župnijski cerkvi gl. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 218–219.

¹⁵⁰ HÖFLER 1982 (op. 25), str. 64–67.

¹⁵¹ Gl. HÖFER 1992 (op. 15), str. 246, op. 8.

¹⁵² StLA, AUR 7444b; gl. tudi Norbert WEISS, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte. 3: Quellenteil 1401 bis 1475*, Graz 1998 (tipkopis doktorske disertacije), str. 254.

vikarju, ne da bi, kot je bil dolžan, za to zaprosil in dobil dovoljenje in proti volji duhovnika Jakoba. Ker je škof Fasolo želel pravično rzsodbo, je zaradi krajevne oddaljenosti prosil za posredovanje ljubljanskega škofa in njemu prepustil odločitev. Četudi bi se vikar Jakob in kaplan Janez lahko sprla tudi v primeru, da bi kaplan deloval pri kaki drugi celjski cerkvi, spor zaradi dušnega pastirstva vendarle najverjetneje kaže na to, da sta oba delovala pri Sv. Danijelu. Dne 11. marca 1478 se Strobel omenja kot notar savinjskega arhidiakona,¹⁵³ kot *Joanni Strobl cappellano ad beatam Virginem in Cilia* se omenja 10. aprila 1479,¹⁵⁴ 21. januarja 1480 se *Joanni Strobel* navaja kot *cappellano in Cilia*,¹⁵⁵ 22. januarja 1480 pa kot *presbiter Ioanni Strobel altaris te beate virginis in ecclesia s. Danielis*,¹⁵⁶ kar je tudi dokaz, da je ta bratovščina dejansko delovala v celjski cerkvi sv. Danijela. Štiri leta za tem, 14. aprila 1484,¹⁵⁷ se v virih omenja Primož (Primus) Wasserhoffer, in sicer kot *venerabilis domini Primi cappellani fraternitate beate Virginis in Cilia*. Primusa Wasserhofferja, kaplana bratovščine blažene Device Marije v Celju, v virih ponovno najdemo v letih 1487 in 1495. Z listino, izdano v Vidmu 14. avgusta 1487, je oglejski generalni vikar Butius de Palmulis zaukazal vsem dolžnikom Marijine kapele v Celju, naj v določenem roku izpolnijo svoje dolžnosti in obveznosti. V tej listini se omenja *!...! collegio et fraternitati beate Marie virginis in Cilia et aliorum quorumcunque debitorum factorum seu spectantium fundationi seu cappelle eiusdem fraternitatis, in qua est institutus venerabilis dominus Primus Wasserhoffer !...!*¹⁵⁸ Govor je torej o kolegiju in bratovščini blažene Device Marije v Celju ter celo bratovščinski ustanovi oziroma kapeli, v kateri je bil umeščen častiti gospod Primož Wasserhoffer. 25. avgusta 1486 se omenja kot *Primo cappellano beate Virginis Marie in Cilia*,¹⁵⁹ 1. aprila 1495 pa je špitalski mojster in meščan Celja Mertz Kramer prodal vrt pred Celjem Primožu Wasserhoferju, ki je bil *derzeit Kaplan der Liebfrauen-Bruderschaft zu Cilj*.¹⁶⁰ Iz listine iz leta 1487 je razvidno, da je celjska bratovščina Naše ljube Gospe poleg kaplana imela tudi svojo kapelo,¹⁶¹ ki bi bila lahko prav severna gotska kapela v cerkvi sv. Danijela. Na to bi kazalo nekaj nadaljnjih listin, ki kapelo s tem patrocinijem jasno locirajo v celjsko cerkev sv. Danijela. 27. decembra 1476 so tako različni dobrotniki, med njimi tudi Andrej Hohenwarter, volili župnijski cerkvi

¹⁵³ Gl. prepis v StLA, AUR 7697c; gl. tudi WEISS 1998 (op. 132), str. 25. Zakaj Norbert WEISS, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte. 1: Darstellungsteil*, Graz 1998 (tipkopis doktorske disertacije), str. 223, 229 (enako Norbert WEISS, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Graz 2002 (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, 46), str. 223, 229), kot leto, od katerega se v Celju listinsko omenja bratovščina Naše ljube Gospe, omenja šele leto 1487, ni jasno, gre pa najverjetneje za nehoten spregled listine iz leta 1472.

¹⁵⁴ NŠA Videm, ACAU, Acta Curiae, 330, fol. 273v; prepis v StLA, AUR 7767a; gl. tudi VALE 1943 (op. 127), str. 261, op. 4; WEISS 1998 (op. 132), str. 44–45.

¹⁵⁵ NŠA Videm, ACAU, Acta Curiae, 330, fol. 368r; prepis v StLA, AUR 7815; gl. tudi WEISS 1998 (op. 132), str. 48.

¹⁵⁶ NŠA Videm, ACAU, Acta Curiae, 330, fol. 369r; prepis v StLA, AUR 7815c; gl. tudi VALE 1943 (op. 127), str. 261, op. 4 (z letnico 1482); WEISS 1998 (op. 132), str. 50.

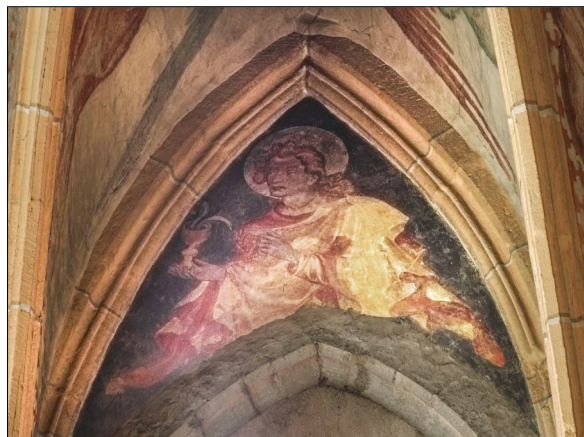
¹⁵⁷ NŠA Videm, ACAU, Acta Curiae, 331, fol. 667v; prepis v StLA, AUR 7982a; gl. tudi VALE 1943 (op. 127), str. 261, op. 4, str. 243, op. 4; WEISS 1998 (op. 132), str. 70.

¹⁵⁸ NŠA Videm, ACAU, Acta Curiae, 333, fol. 414v; prepis v StLA, AUR 8214; gl. tudi WEISS 1998 (op. 132), str. 80–81. VALE 1943 (op. 127), str. 261, op. 4, navaja, da je imel Wasserhoffer tudi leta 1487 beneficij. Neki *Primus Wasserhofer de Stain* je leta 1465 vpisan kot bakalaver dunajske artistske fakultete, gl. Primož SIMONITI, *Humanismus bei den Slovenen. Slowenische Humanisten bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts* (ur. Marija Wakounig), Wien 2008, str. 297.

¹⁵⁹ Gl. prepis v StLA, AUR 8121; gl. tudi VALE 1943 (op. 127), str. 243, op. 4; WEISS 1998 (op. 132), str. 77–78.

¹⁶⁰ StLA, AUR 9353; gl. tudi WEISS 1998 (op. 132), str. 124.

¹⁶¹ Prim. WEISS 1998 (op. 132), str. 227.

7. Sv. Janez Evangelist na vzhodnem sklepu oboka, ok. 1410–1420, kapela Žalostne Matere Božje, župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

šest (člani bratovščine?), ki so volili sredstva za opravljanje večne maše. Andrej Hohenwarter, ki je bil med letoma 1457 in 1470 glavar metliške grofije, v letih 1475–1502 pa glavar na gradu Zgornje Celje, poleg tega pa je imel tudi častni položaj dednega stolnika na Kranjskem,¹⁶³ je bil najverjetneje tudi član katere od bratovščin, ki so delovale pri celjski cerkvi sv. Danijela, v kateri je ohranjen ne samo njegov nagrobnik, marveč tudi nagrobnik njegove žene Suzane von Auersperg. Oba sta bila med drugim tudi člana bratovščine sv. Rešnjega Telesa, ki je delovala v Metliki in se je leta 1466 združila s tamkajšnjo bratovščino Naše ljube Gospe.¹⁶⁴ Po drugi strani prav Andreja Hohenwartera ja srečamo tudi v povezavi z listinami, ki se navezujejo na dravskopoljsko bratovščino, kar je še ena (pozno)srednjeveška povezava med dravskopoljsko bratovščino in Celjem.¹⁶⁵

Kaplan bratovščine Naše ljube Gospe v Celju se omenja tudi v dokumentu iz leta 1498, v katerem *Primoss Wasserhoffer der Zeyt Cadplan Unser Lieben frauen Bruderschaft zu Cilli* piše, kaj je iz ljubezni, zvestobe in prijateljstva dal svojemu ljubemu bratu Ulriku Wasserhofferju, tržanu v Šoštanju.¹⁶⁶ Na podlagi predstavljenega se zdi, da se tudi navedba *Fridericus Walpurger, rector altaris*

sv. Danijela sredstva za večne maše, ki jih je za to določen kaplan moral opravljati v kapeli Naše ljube Gospe (*in sand Daniels pharkirchen zu Cily in unser(n) lieben frawn cappeln*), in sicer pri oltarju na desni strani, ki je posvečen sv. Janezu Evangelistu, apostolu Petru in sv. Doroteji.¹⁶² Sv. Janez Evangelist je naslikan tudi v vzhodnem delu kapele v ločnih poljih pod sosvodnicami, in sicer desno od Veronikinega prta v osrednjem polju na vzhodni steni (sl. 7). Ta listina nas torej ne seznanja samo s tedanjim patrocinijem enega od stranskih oltarjev, marveč tudi s tedaj uveljavljenim patrocinijem kapele. V tej listini izstopa tudi število dobrotnikov, skupno

¹⁶² Zgodovinski arhiv Celje, L 7 Min, dostopno na: https://www.monasterium.net/mom/SI-ZAC/Minoritski/SI_ZAC_L_7_Min/charter?_lang=deu (4. 6. 2022). Prim. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 206–207; HÖFLER 1982 (op. 25), str. 64–65; HÖFER 1992 (op. 15), str. 241–242.

¹⁶³ Gl. Miha KOSI, Graffschaft Mettling. Razvoj dežele in deželnega plemstva metliške grofije od 13. do konca 15. stoletja, *Neumarkt–Möttling–Metlika. Nastanek in razvoj mesta od konca 13. do začetka 19. stoletja* (ur. Janez Weiss), Metlika 2018, str. 71–72.

¹⁶⁴ Gl. Janez WEISS, *Samostan frančiškanov pri Gradcu v Beli krajini in njegovi plemiški ustanovitelj*, Metlika 2021, str. 28–29. O njunih nagrobnikih gl. Josef Andreas JANISCH, *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen*, 1, Graz 1878, str. 80; Emil KROPF, *Notizen, Mittheilungen der k. k. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, n. F. 7, 1881, str. LXXIV–LXXV; Marijan MAROLT, *Celjski nagrobniki 15. in 16. stoletja*, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 8, 1928, str. 77, 78–82; MAROLT 1931 (op. 61), str. 22, 25, 30–32; Emilijan CEVC, *Gotsko kiparstvo*, Ljubljana 1967 (*Ars Sloveniae*), str. XXVII, kat. št. 54; Emilijan CEVC, *Poznogotska plastika na Slovenskem*, Ljubljana 1970, str. 22–24, 71, 72–73. O Andreju Hohenwarterju gl. tudi Andrej NARED, *Dežela – knez – stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*, Ljubljana 2009 (*Thesaurus memoriae. Dissertationes*, 7), str. 163–164.

¹⁶⁵ Gl. npr. StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 31–32; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 233.

¹⁶⁶ StLA, Innerösterreichischer Hofkammer, Sachabteilung der Hofkammer, K. 62, H. 1, fol. 177r–178v.

beate Marie virginis in cappella maiori ecclesie parrochialis sancti Danielis in Cilia z dne 7. februar 1458, za katero Robert Peskar piše, da ni jasno, ali se »omemba nanaša na Marijin oltar v kapeli ali pa le na Marijin oltar na pevskem koru«,¹⁶⁷ zaradi eksplicitne navedbe najverjetneje vendarle nanaša prav na severno kapelo,¹⁶⁸ saj v virih ne zasledimo omembe Marijine kapele na koru ali pod zvonikom. Omenjeni Walpurger se v virih omenja še enkrat, in sicer v habsburški fevdni knjigi za celjsko posest, in sicer iz časa med letoma 1457 in 1461, kjer ga najdemo kot *Fridreich Waldpurg caplan vnsr frawn altar zu Cili*.¹⁶⁹ V Celju je bila kapela z oltarjem blažene Device Marije sicer tudi v celjski mestni rezidenci (Knežji dvor),¹⁷⁰ v listini, izdani 1. oktobra 1400, se omenjata *capella et altare beate Marie virginis in castro Cilie in plebe sancti Daniel*, ko je bil vernikom na določene praznike zagotovljen 40-dnevni odpustek,¹⁷¹ vendar iz listin ni znano, da bi pri grajski kapeli delovala tudi bratovščina. Da se omemba Friderika Walpurgerja nanaša na gotško kapelo celjske župnijske cerkve, potrjuje Ignac Orožen, ki tega duhovnika navaja kot edinega znanega srednjeveškega kaplana pri Marijinem oltarju z beneficijem *B. V. Mariae Dolorosae* v celjski kapeli (*Kaplan B. M. V. in sacello*).¹⁷² Listina, izdana 7. februarja 1458, je hkrati tudi najstarejši vir o oltarju *in cappella maiori ecclesie parrochialis sancti Danielis*.

Z bratovščino je bila bržkone povezana tudi poslikava zahodne zunanje stene kapele (sl. 8). Pod ikonografskim motivom *Hortus conclusus* iz časa okoli 1520–1530 so namreč na tej steni sledovi starejše poslikave iz prve polovice 15. stoletja z apostolom in klečečo donatorico.¹⁷³ Gorazd Bence je na podlagi še vidnih fragmentov mnenja, da je starejša plast poslikave (sl. 9) zavzemala celotno steno nad gotskim portalom, da jo je uokvirjala baldahinska arhitektura in da je bila v središču Marija z Jezusom z vrsto svetnikov. Domneva, da se je k Mariji z obeh strani v priprošnji obračalo več donatorjev. Pomenljivo je, da Bence poslikavo v slovenskem prostoru vzporeja s poslikavo v tretji poli konjiške severne kapele.¹⁷⁴

V pregledanih virih kapela nastopa ali s patrocinijem sv. Treh kraljev ali z Marijinim patrocinijem, enako neenotne pa so tudi navedbe za oltar, pri katerem je bil beneficiat Tomaž Hren. Ignac Orožen tako navaja, da je nadvojvoda Karel Hrenu 13. maja 1573 podelil beneficij Naše ljube Gospe *in sacello Trium Regum*.¹⁷⁵ Po drugi strani pa Polidor Montagnana eksplicitno omenja *B[eneficium]*

¹⁶⁷ PESKAR 2005 (op. 66), str. 186.

¹⁶⁸ Listina se hrani v StLA, AUR 6653a; gl. tudi WEISS 1998 (op. 152), str. 172–173. Na katero bratovščino, ki je nekdaj delovala v Celju, se v svoji listini, izdani 14. septembra 1374, s katero je v cerkvi sv. Danijela ustanovil večno mašo, sklicuje celjski grof Herman, ni jasno. Za listino gl. Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS) Zbirka listin, 1063/5986. V letu, ko je bila izdana listina, celjska kapela domnevno še ni bila v gradnji.

¹⁶⁹ StLA, Archiv Cilli, Herrschaft und Stadt, K. 3, H. 17, fol. 70r.

¹⁷⁰ Gl. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 145–146.

¹⁷¹ ARS, CE II 108.

¹⁷² OROŽEN 1880 (op. 4), str. 263.

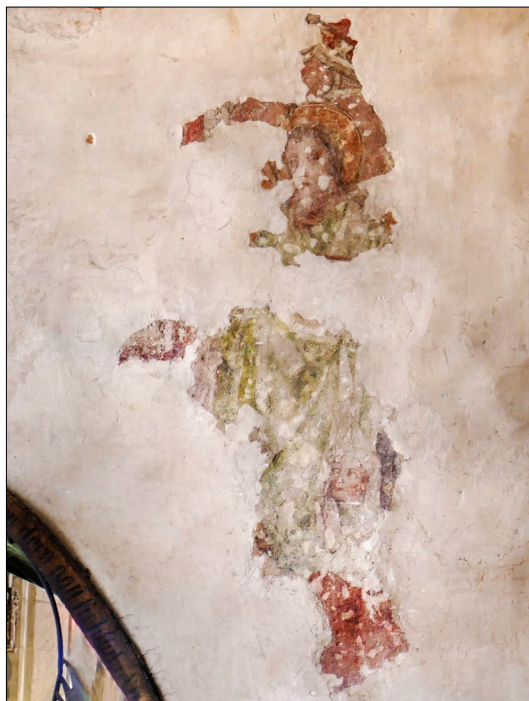
¹⁷³ HÖFLER 2004 (op. 29), str. 91.

¹⁷⁴ Gorazd BENICE, *Donatorska podoba 14. in 15. stoletja na Štajerskem. Vizualizacija naročnikov v srednjeveških sakralnih prostorih*, Ljubljana 2017 (tipkopis doktorske disertacije), str. 41–42.

¹⁷⁵ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 249, 264–265. FEKONJA 1895 (op. 19), str. 751, piše, da so kapelo »utemeljili celjski grofi« in da je beneficij Naše ljube Gospe med letoma 1573 in 1598 imel Tomaž Hren. OROŽEN 1971 (op. 17), str. 607, navaja, da je bil Tomaž Hren kaplan bratovščine pri oltarju blažene Device v kapeli sv. Treh kraljev. Franci PETRIČ, *Življenjska pot Tomaža Hrena (1560–1630), Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1998, str. 78–79, navaja, da je Hren navedenega dne pridobil beneficij Žalostne Matere Božje v kapeli sv. Treh kraljev v celjski župnijski cerkvi, ki ga je obdržal vse do škofovskega posvečenja leta 1599. France Martin DOLINAR, *Ljubljanski škofje, Upodobitve ljubljanskih škofov* (ur. Ana Lavrič), Ljubljana 2007, str. 27, piše le, da je Tomaž Hren 13. maja 1573 prejel »beneficij v župnijski cerkvi v Celju«.

8. Poslikava zahodne stene kapele Žalostne Matere Božje, prva polovica 15. stoletja in 1520–1530, župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

9. Poslikava zahodne stene kapele Žalostne Matere Božje, fragment spodnje plasti poslikave iz prve polovice 15. stoletja, župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

*trium Regum in Eccl[es]ia e[st] sub Collat[i]one Arch[iducis] quod possidet D[omi]n[u]s Thomas Kreen Can[onicus] Labacen[sis].*¹⁷⁶ Josip Turk je leta 1928 zapisal, da je Gašper Žitnik 13. maja 1573 od nadvojvoda Karla za Tomaža Hrena pridobil beneficij Žalostne Matere Božje v kapeli sv. Treh kraljev v celjski župni cerkvi, ki ga je obdržal do leta 1599,¹⁷⁷ Ana Lavrič pa po drugi strani piše, da je za Tomaža Hrena pri nadvojvodu Karlu Hrenov stric Gašper Žitnik, doktor prava in profesor na dunajski univerzi, pridobil beneficij sv. Treh kraljev v kapeli Žalostne Matere Božje pri opatijski cerkvi.¹⁷⁸ V Hrenovih vizitacijskih protokolih iz leta 1624 preberemo, da mu je nadvojvoda Karel podelil *Beneficium B. MARIE Virginis Sacello TRIUM Reggum Cilleæ*.¹⁷⁹

Kaplanija Naše ljube Gospe *im Sacell* se omenja 13. septembra 1506,¹⁸⁰ leta 1584 se prav tako še omenja kaplanija pri oltarju Naše ljube Gospe *im Sacell zu Cilli*,¹⁸¹ medtem ko Montagnanov popis cerkva na Štajerskem v župniji sv. Danijela v Celju iz časa med letoma 1592 in 1596 med

¹⁷⁶ HÖFLER 1982 (op. 25), str. 64. Beneficij sv. Treh kraljev v rokah Tomaža Hrena omenjata tudi HÖFLER 1982 (op. 25), str. 15–16; PESKAR 2005 (op. 66), str. 186.

¹⁷⁷ Josip TURK, Tomaž Hren, *Bogoslovni vestnik*, 8, 1928, str. 2.

¹⁷⁸ LAVRIČ 1988 (op. 21), str. 22. Za Žitnika gl. tudi Walter LUKAN, Gradivo k biografiji škofa Tomaža Hrena v dunajskih arhivih, *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1998, str. 9–10; Vlado VALENCIČ, Žitnik, Gašper, palatinski grof (okoli 1535–1585), *Slovenska biografija*, 2013 (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi902880/#slovenski-biografski-leksikon> (11. julij 2022)).

¹⁷⁹ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), NŠAL 11, Škofijski protokoli, šk. 1, Hrenov protokol 2, fol. 348.

¹⁸⁰ StLA, Hofschatzgewölbebuch 4, fol. 978; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 264; WEISS 1998 (op. 132), str. 178.

¹⁸¹ Gl. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 264–265.

drugim našteva *beneficium B. Virginis sub Turri; beneficium trium Regum /.../*; in *beneficium B. Virginis Archidux collator possessor /.../*.¹⁸² Janez Höfler domneva, da bi bil slednji beneficij morda lahko beneficij v kapeli Matere Božje v celjskem Knežjem dvoru,¹⁸³ vendar pa bi se ta navedba prav lahko nanašala na severno gotsko kapelo v župnijski cerkvi in tamkajšnji Marijin oltar, ki se omenja tako v času pred kakor tudi v času po Montagnanovem popisu. Beneficiat tega oltarja je bil običajno imenovan *beneficiatus caesareus*, ker je bil deželni vojvoda kot dedni naslednik grofov Celjskih *collator* beneficija.¹⁸⁴ Prav vojvoda pa je bil *collator* tudi Marijinega beneficija, ki ga omenja Montagnana, a ne navaja njegove točne lokacije. Marijina bratovščina na Dravskem polju je v tem času imela poleg pri konjiškem oltarju sv. Jakoba prezentacijsko pravico še pri oltarjih sv. Ane v Slovenski Bistrici in sv. Duha v konjiški župnijski cerkvi, na oltar sv. Erazma in Sebastijana v Konjicah je prezentiral nadvojvoda, za Marijin oltar v Majšperku in bistriški beneficij *B. Vir[ginis] in Ciuitate* pa v tem popisu prezentacijska pravica ni navedena.¹⁸⁵ Štajerski deželni davčni register še leta 1623 omenja *ULF. Kaplanei im Sacell* in hkrati tudi še *ULF. Kaplanei unterm Glockenturm*.¹⁸⁶ Zgovorna je tudi še vizitacija iz zgodnjega 18. stoletja, iz katere pa izvemo, da so bili tedaj v kapeli Žalostne Matere Božje trije oltarji, in sicer veliki ter dva stranska, oba prav tako Marijina: desni Žalostne Matere Božje, levi blažene Device Marije. Vizitator je leta 1706 med drugim ukazal, naj vse tri oltarje v kapeli, ker so posvečeni, zaznamujejo s črnim križem. V cerkvi se kot drugi oltar omenja oltar Device Marije, Marijin oltar je stal tudi v novozgrajeni kapeli sv. rožnega venca. Leta 1706 je vizitator določil, naj za odobritev rožnovenske bratovščine zaprosijo pri arhidiakonu; bratovščina je takrat v cerkvi sicer delovala tudi pri oltarju sv. Rešnjega telesa. Pod zvonikom je stal še oltar Marijinega obiskovanja. V začetku 18. stoletja je bilo tako v cerkvi kar šest Marijinih oltarjev, od tega trije v gotski kapeli. Trije od šestih Marijinih oltarjev so imeli tudi beneficije: prvi beneficij, t. i. rogaška ustanova, je bil pri oltarju bl. Device Marije, ki je tokrat lociran *a dextris*, torej na

¹⁸² HÖFLER 1982 (op. 25), str. 64.

¹⁸³ HÖFLER 1982 (op. 25), str. 65. O kapeli gl. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 145–146; gl. tudi Janez HÖFLER, *Oglejski generalni vikarji in drugi patriarhovi pooblaščenca na Slovenskem v poznem srednjem veku (1300–1535)*, Ljubljana 2018 (Historia artis. Zbirka Oddelka za umetnostno zgodovino. Podzbirka ICCHS), str. 52. OROŽEN 1971 (op. 17) str. 609, piše, da se beneficij sv. Marije v spodnjem celjskem gradu »omenja samo še leta 1460«.

¹⁸⁴ O tem gl. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 272.

¹⁸⁵ Gl. HÖFLER 1982 (op. 25), str. 16, 80, 82, 84. HÖFER 1992 (op. 15), str. 257, za kaplanijo v Majšperku navaja: *Lehensherrn ist die statt und gmaine burgerschafft zu Feistritz. Die vogtey gehört der herrschafft Monnsperg zue. Confirmator ist der patriarch zu Aglan*. Prim. OŽINGER 1991 (op. 15), str. 154, 167–168, 174, 329, 346, 403, 461–462, 779. HÖFLER 1982 (op. 25), str. 83, Montagnanove omembe Marijinega beneficija ne povezuje z dravskopoljsko bratovščino, marveč piše, da gre pri tem beneficiju za »cerkev Matere Božje v mestu«. Da gre za bratovščinsko kaplanijo, je razvidno iz HÖFER 1992 (op. 15), str. 242–243: *Die caplaney Unser Lieben Frauen zu Feistritz in der statt. Fundator ist die groß bruederschafft im Traafelldt, der stiftbrief ist verbrunnen. Lehensherrn sein die burger und gmaine stadt zu Feistritz. Confirmator ist ein pharrer zu Feistritz anstatt des patriarchen zu Aglan*.

¹⁸⁶ Franz PICHLER, *Landschaftliche Steuerregister des 17. und 18. Jahrhunderts, Mitteilungen des Steiermärkisches Landesarchives*, 9, 1959, str. 43; v Konjicah (str. 51) omenja *Kaplanei St. Jakob »im Stock«*. Zanimiv pregled nad nihanjem imena prinaša pregled urbarjev za konec 17. in prvo polovico 18. stoletja: StLA, GSTA, 128, 5–14, 129: v zavoju 10 najdemo urbarje beneficija oltarja Naše ljube Gospe *im Sacell* v župnijski cerkvi v Celju za leta 1694, 1701 in 1707, v zavoju 11 so hranjeni registri, naslovljeni *Getraidt Zechendt Register*, za leta 1727, 1731 in 1732 za beneficij *Beatissimae Matris Dolorosae in Sacelo zu Cilly*. Urbarja v 12. zavoju sta iz leta 1748 in se nanašata na *Beneficium Unser Lieben Frauen B. M. V. Matris Dolorosae*, medtem ko se urbarja iz let 1753 in 1755 v istem, torej 12. zavoju, nanašata le še na *Beneficio B. M. B. Matris Dolorosa in Sacello zu Cilli*. Inventar oltarja Naše ljube Gospe v kapeli župnijske cerkve v Celju, ki je bil sestavljen po odredbi nadvojvode Karla, daje vtis, da je bil v kapeli tedaj en sam, in sicer Marijin oltar, gl. StLA, GSTA, 170, 3. del, dokument št. 8.

desni strani. Prav iz te vizitacije je tako razvidno, da je bil ta oltar v župnijski cerkvi. Pri oltarju Marijinega obiskovanja pod zvonikom je bila ustanova za organista, patron tega beneficija je bil magistrat; pri glavnem oltarju v kapeli Žalostne Matere Božje pa je bil cesarski beneficij.¹⁸⁷

Čeprav sega najstarejši podatek o celjski bratovščini, ki mi ga je zaenkrat uspelo najti, v čas po izumrtju grofov Celjskih, lahko domnevamo, da je bratovščina delovala že v prvi polovici 15. stoletja in da so bili njeni člani tudi Celjani. Robert Peskar je v konjiški kapeli upravičeno pogrešal Marijin oltar, ki bi ga glede na Marijino bratovščino vsekakor lahko pričakovali, vendar v virih ni izpričan.¹⁸⁸ Dejstvo, da je bil sedež bratovščine v kapeli, ki sploh ni bila posvečena Mariji, marveč sv. Jakobu, bi bila lahko za grofe Celjske kot elitne člane bratovščine pomembna vzpodbuda, da sami poskrbijo za to, da bo bratovščina dobila novo kapelo z Marijinim oltarjem. Ker so v Celju Celjani zgradili imenitno reprezentativno kapelo, bi se zlahka njim porodila ideja o prestavitvi sedeža bratovščine. Hrenova predstavitev sedeža bi namreč kazala na neko povezavo konjiške bratovščine s celjsko kapelo prek grofov Celjskih že v srednjem veku. Tomaž Hren je »povsod poživiljal delovanje starih kongregacij in pospeševal ustanavljanje novih«. ¹⁸⁹ Z idejo o prenosu bratovščinskega sedeža iz Konjic v Celje, in to prav v to konkretno kapelo in ne v katero drugo celjsko kapelo ali cerkev, se je zagotovo navezal na neko starejšo tradicijo oziroma na neko starejšo povezavo te kapele s konjiško bratovščino. V prid tej tezi bi kazalo tudi pismo, datirano 1. maja 1623, v katerem prošt celjske bratovščine Marije sedmih bolečin, nadduhovnik in župnik v Laškem Baltazar Tavčar (Tautscher) škofa Tomaža Hrena med drugim prosi za relikvije in vabi k posvetitvi kapele na praznik Kristusovega Vnebohoda. Škofa pri tem imenuje restavratorja bratovščine Marije sedmih bolečin.¹⁹⁰ Omemba Tomaža Hrena kot restavratorja se seveda v prvi vrsti nanaša na to, da je Velika Marijina bratovščina na Dravskem polju delovala že v srednjem veku,¹⁹¹ vendar pa izraz restavrator odpira tudi možnost širšega razumevanja v smislu obuditve bratovščinskih pobožnosti prav v tej kapeli. Tomaž Hren je kot kaplan oltarja *in sacello Trium Regum* v Celju¹⁹² zagotovo poznal tudi zgodovino kapele. Ignac Orožen je menil, da je škof Hren kot restavrator bratovščine le-to sam ali prek namestnikov celo vodil.¹⁹³ To je domneval na podlagi podatka, da so bili na bratovščinski kongregaciji 5. novembra 1613 župniki Andrej Fellmann, Franc Magerle in Peter Waldtschin zbrani namesto ljubljanskega škofa.¹⁹⁴ Ignac Orožen pa v svoji knjigi iz leta 1880 ne omenja¹⁹⁵ še enega, v našem kontekstu izjemno pomenljivega podatka, in sicer da je Hren v času do škofovske posvetitve užival ne le beneficij v celjski kapeli, marveč tudi beneficij sv. Jakoba v župnijski cerkvi v Konjicah,¹⁹⁶ kar je še en dokaz o povezanosti obeh lokacij pred prestavitvijo sedeža.

Celjska kapela bi bila v srednjem veku lahko neke vrste dodatno svetišče, v katerem so grofje Celjski opravljali pobožnosti, ki jih je pospeševala dravskopoljska bratovščina, saj so v njej ustanovili

¹⁸⁷ StLA, GSTA, 92, št. 26. Za opozorilo na ta vizitacijski zapisnik in pomoč pri njegovi pravilni interpretaciji se najlepše zahvaljujem dr. Ani Lavrič.

¹⁸⁸ Gl. PESKAR 2005 (op. 66), str. 271.

¹⁸⁹ LAVRIČ 1988 (op. 21), str. 25.

¹⁹⁰ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 85–86, 249–250.

¹⁹¹ Bratovščina je bila razpuščena v drugi polovici nemirnega 16. stoletja, gl. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 249.

¹⁹² OROŽEN 1880 (op. 4), str. 249.

¹⁹³ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 250.

¹⁹⁴ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 250, 254.

¹⁹⁵ Gl. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 273.

¹⁹⁶ Gl. Anton KOBLAR, Drobtinice iz furlanskih arhivov, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 2, 1892, str. 65.

tudi bratovščinski beneficij. Že v srednjem veku pa morda korenini tudi ideja o prenosu sedeža v celjsko kapelo. Ker to ni bila lahka naloga, so grofje v celjski kapeli očitno najprej osnovali novo Marijino bratovščino, ki je v sodobni umetnostnozgodovinski literaturi ostala tako rekoč povsem spregledana.

Češčenje Marije je bilo v celjski kapeli sv. Treh kraljev močno prisotno že dosti prej kot šele konec 16. stoletja oziroma že v srednjem veku. To na prvem mestu potrjuje *beneficium zu Cilly auf Unser Lieben Frauen altar* v župnijski cerkvi sv. Danijela, ki ga navaja vizitacija iz let 1544/45¹⁹⁷ in ga je Ignac Orožen enačil s kaplanijo Naše ljube Gospe *in sacello trium regum*, ustanovo grofov Celjskih.¹⁹⁸ Orožen ne omenja ne, kdo od Celjskih naj bi bil ustanovitelj, ne katerega leta, prav tako za ta podatek ne citira nobenega vira. Navaja le, da je v kapeli stal Marijin oltar, pri katerem so grofje Celjski imeli patronat oziroma pri njem ustanovili beneficij, imenovan Naše Ljube Gospe ali Žalostne Matere Božje (»u. l. Frau in sacello Trium Regum« oder »*Matris Dolorosae*«).¹⁹⁹

Češčenje Žalostne Matere Božje v celjski in konjiški kapeli in tamkajšnjih bratovščinah

Da so Žalostno Mater Božjo častili v celjski kapeli že v srednjem veku, potrjuje že srednjeveška ikonografija kapele. Ohranjene obočne poslikave, stavbno kiparstvo in izjemno kvalitetna plastika Pieta ne kažejo povezav z ikonografijo sv. Treh kraljev. Nasprotno, ohranjeni kip skupaj s podobo Prestola milosti nad njim razkriva poudarjeno češčenje bolečine, saj je kip Pieta, *Mater Dolorosae* (sl. 10), postavljen v korelacijo s trpečim Bogom Očetom, ki, tako kot Marija, drži v rokah mrtvega Sina (sl. 11). Za kip Pieta iz okoli leta 1400, delo potujočega češkega kiparja,²⁰⁰ ni izpričano nobeno drugo mesto in je najverjetneje že od nastanka v tej kapeli.²⁰¹ Že France Stele je bil mnenja, da Pieta in obočna poslikava predstavljata ikonografsko celoto in da je poslikava, ki se povezuje z Žalostno Materjo Božjo, nastala »v zvezi s to Marijo« oziroma »kot spremstvo za tak ne pa mogoče za kakšen

¹⁹⁷ HÖFER 1992 (op. 15), str. 246.

¹⁹⁸ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 83, 200, 263–264.

¹⁹⁹ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 83, gl. tudi str. 200, 263–264, 266. STOPAR 1971 (op. 35), str. 67, navaja, da se je ta listina ohranila, vendar citira »le« Ignaca Orožna.

²⁰⁰ Klementina JURANČIČ, Lepa Sočutna, *Gotika v Sloveniji* 1995 (op. 91), str. 177, 179; SCHULTES 1995 (op. 92), str. 180, 181 (avtor dopušča možnost datacije tudi pred letom 1400); Janez HÖFLER, Die Grafen und Fürsten von Cilli als Mäzene und Förderer der Kunst, *Sigismund von Luxemburg. Ein Kaiser in Europa. Tagungsband des internationalen historischen und kunsthistorischen Kongresses in Luxemburg, 8.–10. Juni 2005* (ur. Michel Pauly, François Reinert), Mainz am Rhein 2006, str. 340; HÖFLER 2009 (op. 99), str. 583, 584. GRAUS 1887 (op. 62), str. CXCVI, je kip umestil v 14. stoletje; Karl GARZAROLI VON THURNLACKH, *Mittelalterliche Plastik in Steiermark*, Graz 1941, str. 101, je kip postavil v čas 1420–1425 in ga pripisal Mojstru iz Großlobminga. CURK 1966 (op. 60), str. 18, in STELE 1972 (op. 88), str. LXXV, sta plastiko umeščala v začetek 15. stoletja. CEVC 1967 (op. 164), str. XVI, kat. št. 29, jo je umestil v čas okoli leta 1400 in zapisal, da je oblikovno izhodišče pri tem kipu češko-šlezjsko. Emilijan CEVC, *Gotska plastika na Slovenskem*, Narodna galerija, Ljubljana 1973, str. 97–98, je kip datiral v čas okoli let 1410–1415 in ni izključeval salzburskega izhodišča. Dieter GROSSMANN, *Werkverzeichnis, Stabat Mater. Maria unter dem Kreuz in der Kunst um 1400. Ausstellung im Salzburger Dom 1. Juni bis 15. September 1970*, Dommuseum, Salzburg 1970, str. 86: prvo desetletje 15. stoletja s pripisom, da gre za salzbursko delo ali morda delo pod salzburskim vplivom. Jože ANDERLIČ, Marijan ZADNIKAR, *Kunst in Slowenien. Architektur, Malerei und Plastik im Sakralbereich*, Wien-München 1985, str. 104, sta plastiko umestila v čas okoli leta 1410 in ji tako kot že Emilijan Cevc pripisala češki izvor.

²⁰¹ Gl. STELE 1970 (op. 87), str. 270; HÖFLER 2006 (op. 200), str. 340; HÖFLER 2009 (op. 99), str. 583. SCHULTES 1995 (op. 92), str. 175, nasprotno navaja, da sploh ni gotovo, če je bila plastika izdelana za to kapelo, ki je bila sprva posvečena sv. Trem kraljem.

10. Pieta, ok. 1400,
kapela Žalostne Matere
Božje, župnijska cerkev
sv. Danijela, Celje

starejši oltar sv. Treh kraljev ali kaj podobnega.²⁰² Okoli motiva Prestol milosti so razporejeni angeli z *arma Christi*, dodatno pa trpljenje in bolečino naglašata tudi motiv sv. Janeza Evangelista in Veronikin prt.²⁰³ Domnevamo lahko, da je na spremembo oziroma natančnejše definiranje

²⁰² Gl. STELE 1970 (op. 87), str. 270, kjer je poslikavo umestil v prva desetletja 15. stoletja. V svojih zapiskih je leto pred tem (ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (UIFS), Terenski zapiski Franceta Steleta, XXA, 1969, 8) o obočni poslikavi v kapeli zapisal, da gre za odlično kvaliteto iz leta 1410–1420, in dodal »štajersko-dunajsko češko«. ZADNIKAR 1973 (op. 89), str. 28, 31, celjsko kapelo na podlagi skladnosti arhitekture, plastičnega okrasja in slikarstva prepozna za veliko celostno umetnino, časovno pa je poslikavo umestil »kakšno desetletje po pozidavi kapele«; slednjo je postavil v čas takoj po letu 1400. STOPAR 1971 (op. 35), str. 74, 78, 79, je na podlagi poudarjene motivike trpljenja domneval sočasni nastanek poslikave in kipa Pieta. Janez HÖFLER, *Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašč*, Ljubljana 1985, str. 9, je o času poslikave oboka zapisal, da je nastala verjetno sočasno s kapelino »novo plastično opremo v drugem desetletju 15. stoletja«; Janez HÖFLER, *Die gotische Malerei Villachs. Villacher Maler und Malerwerkstätten des 15. Jahrhunderts. 1: Darstellung*, Villach 1981, str. 80: okoli leta 1415, str. 133, op. 34: drugo desetletje 15. stoletja. STOPAR 1971 (op. 35), str. 47, 78, STELE 1972 (op. 88), str. XV, LXXV, HÖFLER 2004 (op. 29), str. 23, 88, 91, in HÖFLER 2006 (op. 200), str. 340, ter HÖFLER 2009 (op. 99), str. 583, 584, poslikavo oboka postavljajo v čas okoli let 1410–1420; Andreas BESOLD, Prestol milosti, simboli evangelistov, cerkveni očetje, angeli z orodji mučenja (Poslikava oboka). Angel s kladivom, *Gotika v Sloveniji* 1995 (op. 91), str. 246, 248, poslikavo postavlja v čas okoli let 1420–1430; enako Andreas BESOLD, Bemerkungen zu neuentdeckten Wandmalereien in Kärnten, *Carinthia I. Zeitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten*, 187, 1997, str. 332–333, op. 9; PESKAR 2005 (op. 66), str. 187, poslikavo postavlja dobro desetletje po obokanju. Ivan STOPAR, Mojster Friderik Beljaški in freske v celjski Marijini kapeli, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 24, 1988, str. 23, 31, je poslikavo umestil v sredo drugega desetletja 15. stoletja ali »morda celo v leto 1413«.

²⁰³ Prim. STELE 1970 (op. 87), str. 270; STOPAR 1971 (op. 35), str. 74–75; STOPAR 1988 (op. 202), str. 22–23. V kapeli je najti tudi nekaj simbolike števila sedem (denimo sedemkraka zvezda na sklepniku nad oltarjem, personifikacija sedmih smrtnih grehov *Siebenlasterweib* na eni od obočnih konzol), vendar pa tega ne moremo povezovati z ikonografijo Marije sedem žalosti, saj se je to število v zvezi z njenim trpljenjem izoblikovalo šele konec srednjega

11. Prestol milosti in angeli z arma Christi, ok. 1410–1420, kapela Žalostne Matere Božje, župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

marijanskega patrocinija celjske in nato tudi dravskopoljske bratovščine vplivalo prav močno češčenje Žalostne Matere Božje v celjski kapeli. Grofje Celjski se s tem kažejo kot častilci in promotorji kulta Žalostne Matere Božje.

Ignac Orožen navaja, da je bratovščino Marije sedmih bolečin razširil servitski red kmalu po svoji ustanovitvi v 13. stoletju. V savinjski arhidiakonatu naj bi bila po njegovi oceni vpeljana morda že v 13., zagotovo pa v 14. stoletju, ko je imela svoj osrednji sedež sprva v Konjicah, po prenosu pa v Celju.²⁰⁴ Tudi Avguštín Stegenšek je zapisal, da so bratovščino Marije Žalostne razširjali serviti.²⁰⁵ Da je bila »ta po redovnikih servitih osnovana bratovščina« v Celju uvedena »vsaj takoj v drugi polji 14. stoletja« in je bila najmenitnejša, najbolj sloveča in razširjena po vsem savinjskem arhidiakonatu med duhovniki, plemenitaši, meščani in kmeti, je zapisal Andrej Fekonja.²⁰⁶ France Martin Dolinar navaja, da je najstarejšo znano tovrstno bratovščino leta 1493 ustanovil »Janez iz Coudenberga v Flandriji«.²⁰⁷ Te navedbe je treba nekoliko korigirati in specificirati, saj bo to tudi v pomoč pri čim ustrežnejšem definiranju časa spremembe patrocinija dravskopoljske bratovščine.

Začetki širjenja češčenja trpeče Marije, *Matris dolorosae*, segajo v 11. stoletje, ko se je pod vplivom intenzivnejših kontaktov med vzhodno in zahodno Cerkvijo v času križarskih vojn kult razširil na Zahod. Najprej se je uveljavil v italijanskih in francoskih deželah, v 12. stoletju v španskih, angleških in flamskih, v 13. stoletju so k razširitvi češčenja pomembno doprinesli uboštveni redovi, vrhunec pa je kult doživel v 14. in 15. stoletju. Pomemben zagon v češčenju je po letu 1348 povzročil

veka, gl. Elke BAYER, Wilhelm BREUER, Sieben Schmerzen Mariens, *Marienlexikon* (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk), 6, St. Ottilien 1994, str. 157–158.

²⁰⁴ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 221.

²⁰⁵ STEGENŠEK 1908 (op. 77), str. 344.

²⁰⁶ FEKONJA 1895 (op. 19), str. 752; avtor je na tem mestu očitno povzema po OROŽEN 1854 (op. 16), str. 170.

²⁰⁷ DOLINAR 1998 (op. 95), str. 8.

pojavnost črne smrti.²⁰⁸ Razširjene Marijine tožbe (*Marienklagen*), ki so v veliki meri temeljile na traktatu Bernarda iz Clairvauxa *De planctu b. Mariae*, so v pesniški obliki predočale Marijino trpljenje, ki ga je sv. Bonaventura predstavil v oficiju *Officium de compassione Beatae Mariae Virginis*. K dodatni priljubljenosti tovrstnih pobožnosti so pripomogli še besedilo *Stabat Mater*, kult Žalostne Matere Božje, ki so ga raširjali serviti, himne in druge duhovne igre, ustanovitev praznika in prve bratovščine.²⁰⁹ Praznik Marije sedmih bolečin korenini v določilu provincialne sinode v Kölnu leta 1423, da se v petek po tretji velikonočni nedelji praznuje *Commemoratio angustiae et doloris B. Mariae Virginis*, kar je bilo sprva razširjeno večinoma v severnejših deželah Evrope. Z obhajanjem praznika so bili povezani tudi odpustki.²¹⁰ Čeprav je bil praznik *Mater dolorosa* oziroma *Mater compatiens* v cerkvenem koledarju jasno ločen od praznika Žalostne Matere Božje (*Beatae Mariae Virginis Perdolentis*), ki ga Cerkev obhaja 15. septembra, sta se ta dva termina oziroma ti dve pobožnosti v praksi zamenjevali in prepletali druga z drugo. Tudi Jan van Coudenberghe, ki ga omenja France Martin Dolinar, se v svoji zgodovini bratovščine Marije sedmih bolečin, ki jo je napisal leta 1519, sklicuje na praznik, vpeljan leta 1423.²¹¹ Zaradi specifičnega razvoja tako *Ritus Romanus* spomin *Septem dolorum Beatae Mariae Virginis* obhaja dvakrat; v misalu in brevirju ga najdemo na petek pred cvetno nedeljo in 15. septembra.²¹²

Jan van Coudenberghe, ki je skrbel za duhovno oskrbo v cerkvah sv. Petra in Pavla v Reimerswala, sv. Egidija v Abbenbroeku in Kristusa Odrašenika v Brugesu, je svojo znamenito bratovščino Marije sedmih bolečin pod patronatom Filipa Lepega v teh treh cerkvah osnoval leta 1492.²¹³

²⁰⁸ Donna Spivey ELLINGTON, *From Sacred Body to Angelic Soul. Understanding Mary in Late Medieval and Early Modern Europe*, Washington D. C. 2001, str. 79–80; prim. Carol M. SCHULER, The Seven Sorrows of the Virgin. Popular Culture and Cultic Imagery in pre-Reformation Europe, *Simiolus. Netherlands Quarterly for the History of Art*, 21, 1992, str. 7–11.

²⁰⁹ Ekkard SAUSER, Schmerzen Mariens, *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 4 (ur. Engelbert Kirschbaum), Rom-Freiburg-Basel-Wien 1994, stp. 85; gl. tudi SCHULER 1992 (op. 208), str. 7–11, 13–15; Elke BAYER, Schmerzensmutter. Mittelhochdeutsche Literatur, *Marienlexikon* 1994 (op. 203), str. 29–31; BAYER, BREUER 1994 (op. 203), str. 157–158; Josef FINKENZELLER, Schmerzensmutter. Einführung, *Marienlexikon* 1994 (op. 203), str. 28–29; Theodor MAAS-EWERD, Schmerzen Mariens, *Marienlexikon* 1994 (op. 203), str. 25; Theodor MAAS-EWERD, Andreas KRASS, Leo SCHEFFCZYK, Stabat mater, *Marienlexikon* 1994 (op. 203), str. 261–266; Karl WOSCHITZ, Schmerzensmutter. Exegese, *Marienlexikon* 1994 (op. 203), str. 29; Andreas KRASS, *Stabat mater dolorosa. Lateinische Überlieferung und volkssprachliche Übertragungen im deutschen Mittelalter*, München 1998.

²¹⁰ Prim. SCHULER 1992 (op. 208), str. 13, 17; Jürgen PETERSOHN, Bischof und Heiligenverehrung, *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, 91, 1996, str. 226; Richard VILADESAU, *The Triumph of the Cross. The Passion of Christ in Theology and the Arts from the Renaissance to the Counter-Reformation*, Oxford-New York 2008, str. 76, 84; Emily S. THELEN, The Feast of the Seven Sorrows of the Virgin. Piety, Politics and Plainchant at the Burgundian-Habsburg Court, *Early Music History*, 35, 2016, str. 268–269. Vsi z nadaljnjo literaturo.

²¹¹ Gl. MAAS-EWERD 1994 (op. 209), str. 24; Emily S. THELEN, Music and Liturgy of the Seven Sorrows Confraternity of Brussels, *The Seven Sorrows Confraternity of Brussels. Drama, Ceremony, and Art Patronage. 16th–17th Centuries* (ur. Emily S. Thelen, Susie Speakman Sutch), Turnhout 2015 (Studies in European Urban History (1100–1800), 37), str. 69–70 (z nadaljnjo literaturo); THELEN 2016 (op. 210), str. 263, 268–285, 302–303. Za omenjeno zgodovino bratovščine gl. Jan van COUDENBERGHE, *Ortus progressus et impedimenta fraternitatis beatissimae virginis Mariae de passione quae dicitur de septem doloribus*, Antwerp 1519.

²¹² MAAS-EWERD 1994 (op. 209), str. 24.

²¹³ Gl. SCHULER 1992 (op. 208), str. 5, 19; Emily Catherine SNOW, *The Lady of Sorrows. Music, Devotion, and Politics in the Burgundian-Habsburg Netherlands*, Princeton 2010 (tipkopis doktorske disertacije), str. 6–10; Susie SPEAKMAN SUTCH, Anne-Laure VAN BRUAENE, The Seven Sorrows of the Virgin Mary. Devotional Communication and Politics in the Burgundian-Habsburg Low Countries, c. 1490–1520, *Journal of Ecclesiastical History*, 61, 2010, str. 255, 259; THELEN 2016 (op. 210), str. 285. Vsi z nadaljnjo literaturo.

Anne-Laure Van Bruaene in Susie Speakman Sutch dokazujeta, da je bil okoli leta 1500 v nizozemskih deželah cilj razširjanja kulta Žalostne Matere Božje izrazito političen in usmerjen v podporo burgundsko-habsburške dinastije in je bil pomemben faktor politične strategije. Čeprav je na pobožnost neposredno vplivala rožnovenska, je bilo pospeševanje kulta Žalostne Matere Božje v nasprotju z rožnovenskim jasno politično motivirano. Cilj je bil zlasti v osrednjih nizozemskih regijah (Flandrija, Brabant, Holandija, Zeeland) ustvariti veliko in trdno duhovno in emocionalno skupnost, ki se bo identificirala z burgundsko-habsburško dinastijo ter njeno ideologijo miru in teritorialne enotnosti. Uspeh, čeprav začasen, je bil dosežen. Kjerkoli je bila ta pobožnost živa več stoletij, je bila vpeljava tega kulta načrtno dejanje duhovnikov, ki so bili tesno povezani z burgundsko-habsburškimi vladarji. Ta povezava je jasno razvidna že iz zgodovine bratovščine Marije sedmih žalosti, ki jo je na prošnjo cesarja Karla V. leta 1519 napisal Jan van Coudenberghe, ki je bil tudi tajnik Filipa I. Kastiljskega.²¹⁴ Ta bratovščina Žalostne Matere Božje je tako delovala kot jasna politična različica rožnovenske bratovščine in je imela podporo politične elite, med katero so bili poleg Karla V. in Filipa I. med drugimi tudi Maksimilijan I., Margareta Habsburška in Margareta Yorška.²¹⁵ Filip I. Kastiljski, imenovan tudi Lepi, in njegova sestra Margareta Habsburška sta mestoma imenovana celo kot ustanovitelja bratovščine.²¹⁶ Leta 1511 sta Filipov oče Maksimilijan I. in Filipov sin Karel izdala privilegij z jasno izraženo politično agendo o povzdigu bruseljske kapele Žalostne Matere Božje v kraljevo kapelo.²¹⁷

Na Bavarskem je bila prva tovrstna bratovščina ustanovljena leta 1503 v benediktinski cerkvi v Niederaltaichu, vendar korenine te bratovščine segajo v čas okoli 1450–1480, ko je bila za samostansko Marijino kapelo izdelana plastika Pieta.²¹⁸ Podoben razvoj bi bil lahko tudi v primeru celjske kapele in dravskopoljske bratovščine. Vsekakor pa bratovščina, ki jo je ustanovil Jan van Coudenberghe, ni bila prva, kot navaja France Martin Dolinar. Pomembno vlogo pri širjenju češčenja Žalostne Matere Božje so imeli sprva serviti in prav oni so zaslužni tudi za vzpostavitev prvih tovrstnih bratovščin, ki jim lahko sledimo od 13. stoletja dalje. Na veliki petek leta 1240 naj bi bila namreč Marija servitskemu redu, katerega začetki segajo v leto 1233, zaupala poslanstvo širjenja češčenja njenih bolečin. Že peti generalni prior servitskega reda sv. Filip Benizzi (1233–1285) je osnoval bratovščino, ki je širila pobožnost Žalostne Matere Božje in v kateri so bili tudi izjemno vplivni posamezniki, med njimi francoski kralj Ludvik IX. Sveti. Tovrstne bratovščine so se sprva najbolj širile v Flandriji in v nizozemskih deželah. Od leta 1380 je tovrstna bratovščina delovala v Utrechtu, pred letom 1411 v Haarlemu,²¹⁹ leta 1450 je bila bratovščina bolečin Naše ljube Gospe ustanovljena na Campo Santo Teutonico za v Rimu živeče Nemce²²⁰ itd. Kult Žalostne Matere Božje so torej že zgodaj propagirali tako v samostanskih in drugih cerkvenih kakor tudi v laičnih krogih

²¹⁴ SPEAKMAN SUTCH, VAN BRUAENE 2010 (op. 213), str. 253–255, 263–264, 265; gl. tudi SCHULER 1992 (op. 208), str. 17–18; THELEN 2016 (op. 210), str. 286–290.

²¹⁵ SPEAKMAN SUTCH, VAN BRUAENE 2010 (op. 213), str. 263–264; gl. tudi THELEN 2016 (op. 210), str. 286; prim. SCHULER 1992 (op. 208), str. 9, 19.

²¹⁶ Gl. THELEN 2016 (op. 210), str. 285–286.

²¹⁷ Gl. THELEN 2016 (op. 210), str. 289.

²¹⁸ Herbert Wilhelm WURSTER, Die Sieben-Schmerzen-Mariens-Bruderschaft Niederaltaich. Die Geschichte einer katholischen Gemeinschaft im Glauben, *Die Beiden Türme. Niederaltaicher Rundbrief*, 48/102, 2012, str. 82–83.

²¹⁹ Émile BERTAUD, Douleurs (Notre-Dame des sept-), *Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique. Doctrine et histoire* (ur. Charles Baumgartner, Olphe Galliard), 3, Paris 1957, stp. 1695–1696.

²²⁰ Joseph ZÜRCHER, Eva GILCH, Bruderschaften, *Marienlexikon* 1994 (op. 203), str. 592.

vključno z najeminentnejšimi javnimi osebnostmi, kot je bil, denimo, tudi vojvoda Jean de Berry. Besedila in molitve, namenjene češčenju Žalostne Matere Božje, so razvidne iz njegovih *Les Petites Heures*.²²¹

V 15. stoletju pa se je tako kot celjska bržkone že tudi konjiška bratovščina usmerila v kult Žalostne Matere Božje. Avguštín Stegenšek je zapisal, da je konjiški župnik Valentin Fabri »mnogo pripomogel, da se je povzdignila bratovščina Žalostne M. B.«.²²² Kot konjiški župnik je imel pravico prezentacije bratovščinskega kaplana²²³ in patronat nad bratovščinskim beneficijem sv. Duha v konjiški cerkvi.²²⁴ Valentin Fabri je bil v času svojega župnikovanja v Konjicah (1481–1509)²²⁵ tudi pomemben umetnostni naročnik.²²⁶ Z njegovim imenom se povezuje tudi tabelna slika Kristus na Oljski gori iz časa med letoma 1485 in 1495,²²⁷ ki se danes hrani v ljubljanski Narodni galeriji. Na sredini spodnjega roba tabelne slike je naslikan domnevno kasneje dodani grbovni ščitek Valentina Fabrija. Avguštín Stegenšek, France Stele, Anica Cevc in Janez Höfler so tako mnenja, da je sliko naročil Valentin Fabri,²²⁸ medtem ko je Karin Leitner zapisala, da je bil Fabri »le« lastnik in ne naročnik slike.²²⁹ France Stele je bil glede provenience sprva mnenja, da je bila slika najprej v podružnični cerkvi sv. Nikolaja v Koritnem nad Čadramom,²³⁰ pozneje pa je zapisal, da je Fabri sliko »naročil verjetno za Konjice«.²³¹ Janez Höfler je v zvezi s prvotnim nahajališčem zapisal: »Obstaja torej možnost – da ne rečemo kar dano dejstvo –, da je čadramska slika prvotno visela v župnijski cerkvi v Konjicah.«²³² Omenjeni raziskovalec sliko vidi kot neke vrste naročnikov, to je Fabrijev epitaf.²³³ Katarina Šmid je izrazila mnenje, da je sliko naročil Fabri skupaj z dekanom velike Marijine bratovščine na Dravskem polju in župnikom pri Sv. Petru v Tinju Martinom Plescem in da

²²¹ SCHULER 1992 (op. 208), str. 13 (z nadaljnjo literaturo).

²²² STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 46.

²²³ Gl. StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 4; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 224, 244.

²²⁴ Gl. StLA, GSTA, 128, 1–4, Abschriften, Litterae Fundatitiae, fol. 69–70; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 247–248.

²²⁵ O začetnem letu njegovega župnikovanja v Konjicah gl. Matej KLEMENČIČ, Župnijska cerkev v Konjicah in gradbena dejavnost Valentina Fabrija/Die Pfarrkirche von Konjice und die Bautätigkeit des Valentin Fabri, *Gotika v Sloveniji/Gotik in Slowenien/Il gotico in Slovenia* 1995 (op. 92), str. 112, op. 11, str. 114 (z nadaljnjo literaturo); Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC, Socialne vezi župnika, prošta in arhidiakona Valentina Fabrija, ambicioznega naročnika gradbenih del, *Acta historiae artis Slovenica*, 22/1, 2022, str. 83, 84.

²²⁶ O tem gl. Albin VENĠUST, *Valentin Fabri in njegova vloga v umetnosti poznega srednjega veka na Slovenskem*, Ljubljana 1992 (tipkopis diplomske naloge); KLEMENČIČ 1995 (op. 225), str. 111–129; Janez HÖFLER, Slika Kristusove molitve na Oljski gori s Koritnega nad Čadramom, *Kristus na Oljski gori. Poznogotska tabla s Koritnega nad Čadramom* (ur. Marja Lorenčak), Ljubljana 2001 (Knjižnica Narodne galerije. Študijski zvezki, 7), str. 20–21; gl. tudi ŽNIDARŠIČ GOLEC 2022 (op. 225), str. 77–97.

²²⁷ Za datacijo gl. HÖFLER 2001 (op. 226), str. 19, 23.

²²⁸ Avguštín STEGENŠEK, Kristus na Oljski gori v Čadramu, *Ljubitelj krščanske umetnosti*, 1, 1914, str. 7; France STELE, *Monumenta artis Slovenicae. 1: Srednjeveško stensko slikarstvo/La peinture murale au Moyen-Age*, Ljubljana 1935, str. 46; Anica CEVC, *Stari tuji slikarji 15.–19. stoletja. 2: Slovenska štajerska in Prekmurje*, Ljubljana 1964, str. 40; France STELE, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja*, Ljubljana 1969, str. 263; HÖFLER 2001 (op. 226), str. 23.

²²⁹ Karin LEITNER, Kristus na Oljski gori, *Gotika v Sloveniji* 1995 (op. 91), str. 335. KLEMENČIČ 1995 (op. 225), str. 113, o sliki govori kot o "Fabrijevi donaciji".

²³⁰ STELE 1935 (op. 228), str. 46.

²³¹ STELE 1969 (op. 228), str. 263.

²³² HÖFLER 2001 (op. 226), str. 23.

²³³ HÖFLER 2001 (op. 226), str. 23.

je »nekdaj verjetno stala v konjiški župni cerkvi«. ²³⁴ Ob tem je dodala, da je »neizpodbitno, da jo je naročil Fabri, motivika sama pa je sicer pogosta pri bratovščinah«. ²³⁵ Sorodnih primerov umetnin s pasijonsko motiviko s prizori brez Marije, ki bi jih naročale Marijine bratovščine, ne navaja. ²³⁶ Tako kot tabelna slika Kristus na Oljski gori naj bi po mnenju Katarine Šmid tudi kip sv. Lovrenca iz let 1490–1500 iz delavnice Tilmana Riemenschneiderja, ki se hrani prav tako v ljubljanski Narodni galeriji in je prvotno morda stal v grajski kapeli sv. Lovrenca v Novem gradu v Vitanju, prišel na slovensko Štajersko s posredovanjem enega od članov konjiške bratovščine in po naročilu Valentina Fabrija. Na to naj bi kazalo »veliko število članov najuglednejših štajerskih rodbin in vplivnost« bratovščine. ²³⁷ Navkljub tej izpeljavi avtorica ob koncu zapiše, da je bratovščinska povezava »sicer vprašljiva, ker se nikjer ne pojavi bratovščinski grb«. ²³⁸

Valentin Fabri, ki je bil župnik v Slovenskih Konjicah in arhidiakon savinjskega arhidiakona, kot umetnostni naročnik pa je bil dejaven tudi kot župnik v Vuzenici in prošt v Dobrli vasi, je imel več socialnih vezi vzpostavljenih med drugim prav s plemiči iz vrst nekdanje klientele grofov Celjskih, ²³⁹ kar je še ena zgovorna povezava najpomembnejših članov dravskopoljske bratovščine v Konjicah s Celjem pred Tomažem Hrenom. Povezan je bil tudi z Andrejem Hohenwarterjem, ²⁴⁰ Tomažem Prelokarjem, imenovanim tudi »iz Celja«, prvim humanističnim učiteljem Maksimilijana I. in poznejšim škofom v Konstanci, z Brikcijem Preprostom iz Celja, dekanom dunajske artistske fakultete in predavateljem na dunajski univerzi, kjer je, kot je ugotovila Lilijana Žnidaršič Golec, Fabri tudi študiral, ter Andrejem Lichtenbergom iz Celja, župnijskim vikarjem v Konjicah. ²⁴¹

Nekaj zgodovinskih indecev kaže, da se je kult Žalostne Matere Božje v dravskopoljski bratovščini razvil bržkone že pred Valentinom Fabrijem oziroma že v prvi polovici 15. stoletja. Avguštin Stegenšek je domneval, da naj bi bil enkrat po letu 1412 in pred letom 1418 župnik v Konjicah Martin, poznejši pičenski škof in generalni vikar oglejskega patriarha (sl. 12). Leta 1448 naj bi se namreč sam skliceval na obdobje, ko je bil *rector ecclesiae parochialis* v Slivnici, v Laporju in v Konjicah z njihovimi podružnicami. ²⁴² Konkretna listina pičenskega škofa in generalnega vikarja oglejskega patriarha Martina je bila izdana v Ljubljani 16. aprila 1448 in je ohranjena v originalu. ²⁴³ V listini, ki se nanaša na izpolnjevanje obveznosti pobiranja desetine, je na citiranem mestu uporabljena prva oseba množine. Listinsko je Martin v Konjicah izpričan 9. septembra 1436, ko je *in Ganowicz*

²³⁴ Katarina ŠMID, Kip sv. Lovrenca v Narodni galeriji – delo iz kroga Tilmana Riemenschneiderja?, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 44, 2008, str. 181.

²³⁵ ŠMID 2008 (op. 234), str. 179, 181.

²³⁶ Edina hipotetična povezava z bratovščino, ki jo vidim, pa ta ni neposredna, bi lahko bila sekundarno naslikana grba na hrbtini strani slike, ki pripadata družinama Conti in Voitsach oziroma Janezu Krstniku Contiju in Zofiji Voitsach. Plemiči Voitsach so bili namreč tudi lastniki t. i. Stocka v Konjicah (gl. STEGENŠEK 1914 (op. 228), str. 7–8, op. 1; HÖFLER 2001 (op. 226), str. 22–23). Gre za stavbo, v kateri je bival beneficiat konjiškega oltarja sv. Jakoba (gl. OROŽEN 1880 (op. 4), str. 256, 273).

²³⁷ ŠMID 2008 (op. 234), str. 180–181.

²³⁸ ŠMID 2008 (op. 234), str. 181.

²³⁹ O tem gl. ŽNIDARŠIČ GOLEC 2022 (op. 225), str. 77, 97, passim.

²⁴⁰ O povezavah Andreja Hohenwarterja z Valentinom Fabrijem gl. ŽNIDARŠIČ GOLEC 2022 (op. 225), str. 78–79, 80–81, 97, ki na str. 81, op. 36, str. 95, op. 205, opozarja tudi na zapis Paola Santonina, da sta se 2. junija 1487 v Hohenwartovi hiši v Celju poleg oglejskega vikarja Petra Carlija mudila tudi "častiti gospod arhidiakon", torej Valentin Fabri, in vitanjski župnik Martin. Prim. VALE 1943 (op. 127), str. 264.

²⁴¹ O vsem tem gl. ŽNIDARŠIČ GOLEC 2022 (op. 225), str. 82–84, 88, 94–96 (z nadaljnjo literaturo).

²⁴² STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 44.

²⁴³ StLA, AUR 6115b.

izdal listino, s katero je samostanu in cerkvi klaris v Mekinjah podelil 40 dni odpustkov.²⁴⁴ Podatek o škofu Martinu v Konjicah ni nepomemben, saj je kot velik Marijin častilec med drugim pospeševal češčenje Žalostne Matere Božje. Prav on naj bi bil namreč naročnik kipa Pieta za cerkev sv. Nikolaja v Ljubljani, ki je po ustanovitvi ljubljanske škofije v letu 1461 postala stolna cerkev.²⁴⁵ Kip, ki izvira iz sredine 15. stoletja oziroma izpred leta 1449, domnevno iz okoli leta 1448,²⁴⁶ je bil v sredini 15. stoletja predmet intenzivnega češčenja in je stal na oltarju v ladji pred prezbiterijem oziroma *in medio ecclesiae*.²⁴⁷ Pičenski škof Martin, ki je bil od leta 1436 do svoje smrti v letu 1456 generalni vikar oglejskega patriarha Ludovika Tecka (1412–1439, od beneške zasedbe Furlanije leta 1420 v eksilu) in je kot tak rezidiriral pri cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani, občasno pa je bival tudi v kartuziji Bistra,²⁴⁸ je v šenklovski

12. Nagrobnik pičenskega škofa Martina, u. 1456, stolna cerkev sv. Nikolaja, Ljubljana

²⁴⁴ Gl. NŠAL, NŠAL 101, št. 296, 1436 september 9., Slovenske Konjice; <https://www.monasterium.net/mom/SI-NSAL/NSAL/301/charter> (31. 7. 2022); *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana. 1140–1500* (ur. Jure Volčjak), Ljubljana 2020, str. 331–332, št. 296.

²⁴⁵ O pičenskem škofu Martinu gl. Johann Weichard VALVASOR, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, Laybach-Nürnberg 1689, str. 679, 754; Josip GRUDEN, *Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*, Ljubljana 1908, str. 11–12, 19–20, 39–40; Camillo DE FRANCESCHI, *Storia documentata della contea di Pisino* (ur. Figlio Carlo), Venezia 1964, str. 327–328; Jože MLINARIČ, *Stiška opatija 1136–1784*, Novo mesto 1995, str. 233–234; France Martin DOLINAR, Mannsberg, Martin von, *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodtkorb), Berlin 1996, str. 455–456; Jože MLINARIČ, *Kartuzija Bistra*, Ljubljana 2001, str. 145–147; France Martin DOLINAR, Bistum Pedena, *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodtkorb, Helmut Flachenecker), Freiburg im Breisgau 2003, str. 564; HÖFLER 2018 (op. 183), str. 60–65.

²⁴⁶ Za datacijo gl. Janez VEIDER, *Stara ljubljanska stolnica. Njen stavbni razvoj in oprema*, Ljubljana 1947, str. 11, 68; CEVC 1963 (op. 86), str. 232, 235; Jana INTIHAR FERJAN, Ljubljanska kiparska delavnica 15. stoletja. Seznam plastik, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 21, 1985, str. 134; Emilijan CEVC, Stolnična Sočutna, *Stolnična sočutna* (ur. Josip Korošec), Restavratorski center RS, Ljubljana 1990, str. [1–2]; Jana INTIHAR FERJAN, Ljubljanska kiparska delavnica 15. stoletja, *Gotika v Sloveniji* 1995 (op. 91), str. 181, 182. Prim. Emilijan CEVC, Likovna umetnost v srednjeveški Ljubljani, *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo* (ur. Ferdo Gestrin), Ljubljana 1984, str. 99: »menda okoli 1444«. Pri tej časovni umestitvi gre najbrž za zamenjavo z letnico gotskega fragmenta Marijinega kipa iz nekdanje ljubljanske frančiškanske cerkve. O kipu gl. OTER GORENČIČ 2016 (op. 1), str. 107–109 (z nadaljnjo literaturo).

²⁴⁷ VEIDER 1947 (op. 246), str. 11, 68.

²⁴⁸ Kot generalni vikarji oglejskih patriarhov za habsburški del patriarhata so pičenski škofje do ustanovitve ljubljanske škofije v letu 1461 pogosto rezidirali v Ljubljani. Škof Martin je sklical več škofijskih sinod za duhovnike tistega dela

cerkvi 11. januarja 1449 ustanovil *Officium Sabbatinum*. Izvajali so ga prav pred oltarjem s kipom Žalostne Matere Božje, potrdil pa ga je oglejski patriarh Ludovik Teck.²⁴⁹ 28. in 29. marca 1458 je bilo Marijini bratovščini in oltarju sv. Device Marije podeljenih na dan spomina posvetitve oltarja pod zahtevanimi pogoji vsakokrat po 100 dni odpustkov.²⁵⁰ Posebne pobožnosti je pred kipom izvajala Marijina bratovščina krznarjev,²⁵¹ ki je domnevno na tem mestu v cerkvi tudi postavila prvi Marijin oltar. Z naraščanjem češčenja Žalostne Matere Božje so proti sredini 15. stoletja na tem oltarju torej zamenjali glavno podobo.²⁵² Vsekakor je ob tem vredno opomniti na to, da je bil patriarh Ludovik Teck tesno povezan tudi z grofi Celjskimi. Grof Herman II. naj bi po beneški zasedbi Furlanije leta 1420 patriarhu Ludoviku vsaj začasno nudil celo azil.²⁵³

V prid temu, da je tudi dravskopoljska bratovščina s sedežem v Konjicah Žalostno Mater Božjo častila že pred koncem 16. stoletja, bi lahko govoril tudi gotski kip Pieta v trški kapelici v Konjicah, ki naj bi ga naročila in na oltar postavila prav konjiška bratovščina, kot je domneval Avguštín Stegenšek. Ocenil je, da »šteje skoro 500 let starosti«, in dodal, da se kip »skoro popolnoma strinja glede kompozicije z enako podobo v Gospejini cerkvi v bavarskem Monakovem«.²⁵⁴ Tudi Emilijan Cevc je bil mnenja, da je kip sicer izdelek nekega v tujini razgledanega domačega mojstra, naročnik pa »verjetno bratovščina Žalostne Matere Božje, ki so jo v Konjicah ustanovili že leta 1376«.²⁵⁵ Kip Sočutne, ki je danes v zasebni lasti v Gradcu, je umestil v čas kmalu po letu 1420.²⁵⁶ Za primerjavo

patriarhata, za katerega je bil pristojen. Med temi je bila najpomembnejša sinoda, ki jo je izpeljal 17. junija 1448 v Ljubljani. Prizadeval si je za uveljavitev reform baselskega koncila. Martin je bil pičenski škof med letoma 1436 in 1456. Friderik III. mu je podelil naziv tajnega svetnika. Prim. GRUDEN 1908 (op. 245), str. 5, 11–12, 19–20, 22–34, 132–142; DOLINAR 1996 (op. 245), str. 456; DOLINAR 2003 (op. 245), str. 564–565; HÖFLER 2018 (op. 183), str. 60–61.

²⁴⁹ VEIDER 1947 (op. 246), str. 68–69.

²⁵⁰ NŠAL, NŠAL 101, št. 361, 1458 marec 28., Rim; NŠAL, NŠAL 101, št. 362, 1458 marec 29., Rim; http://images.monasterium.net/pics/874/NSAL_14580328_r.jpg (31. 7. 2022); http://images.monasterium.net/pics/874/NSAL_14580329_r.jpg (31. 7. 2022); VEIDER 1947 (op. 246), str. 69; *Listine* 2020 (op. 244), str. 386–387, št. 361–362.

²⁵¹ Marijina bratovščina krznarjev se pri Sv. Nikolaju v Ljubljani prvič omenja leta 1436, s patrocinijem pa leta 1458. Gl. Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC, Meščani in cerkvene ustanove v Ljubljani do konca 16. stoletja, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 50/3, 2002, str. 245. Prim. Božo OTOREPEC, Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani, *Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja. Zbornik razprav* (ur. Vlado Valenčič), Ljubljana 1972 (Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave, 3), str. 13. Navedba, da je bila šenklavška Marijina bratovščina ustanovljena že leta 1401, kot piše VEIDER 1947 (op. 246), str. 68, je tako najverjetneje napačna.

²⁵² Gl. GRUDEN 1908 (op. 245), str. 33; VEIDER 1947 (op. 246), str. 68–69; OTER GORENČIČ 2016 (op. 1), str. 105–106.

²⁵³ Prim. GRUDEN 1908 (op. 245), str. 3–4, gl. tudi str. 1–12; SIMONITI 2008 (op. 158), str. 26; Christian DOMENIG, Ludwig von Teck und der Niedergang der weltlichen Herrschaft des Patriarchats von Aquileia, *Nulla historia sine fontibus. Festschrift für Reinhard Härtel zum 65. Geburtstag* (ur. Anja Thaller, Johannes Gießauf, Günther Bernhard), Graz 2010, str. 155–157; HÖFLER 2018 (op. 183), str. 98–99. O Martinovi usodi v času oglejskega patriarha in protipatriarha po smrti Ludovika Tecka v letu 1439 in zatem gl. GRUDEN 1908 (op. 245), str. 11–40, 127–130, 132–134; DOLINAR 1996 (op. 245), str. 456. Ludovik Teck je umrl domnevno za posledicami kuge 14. avgusta 1439 v Baslu, kjer sta v tamkajšnji nekdanji kartuzijanski cerkvi ohranjena fragment njegove nagrobne plošče in lesena spominska napisna tabla, gl. Rolf GÖTZ, *Die Herzöge von Teck. Herzöge ohne Herzogtum*, Kirchheim unter Teck 2009 (Schriftenreihe des Stadtarchivs Kirchheim unter Teck, 33), str. 93–94.

²⁵⁴ STEGENŠEK 1908 (op. 77), str. 344–345; STEGENŠEK 1909 (op. 10), str. 24.

²⁵⁵ CEVC 1963 (op. 86), str. 180. Na kaj se nanaša letnica 1376, ni jasno.

²⁵⁶ CEVC 1963 (op. 86), str. 179, 372, op. 207; prim. Emilijan CEVC, O varstvu slovenske srednjeveške plastike, *Varstvo spomenikov*, 3, 1950, str. 33, 35, kjer je kip opisal kot »ikonografsko zelo mikaven« in ga datiral »ca. 1420«. Datacijo kipa v leto 1420 ima tudi GARZAROLI VON THURNLACKH 1941 (op. 200), str. 103. France Stele (ZRC SAZU, UIFS, Terenski zapiski Franceta Steleta, XXIV, 17. 12. 1924) je kip prepoznal kot »poznogotski, vendar verjetno še XV. stoletje«.

je navedel kip kamnite Sočutne v zasebni zbirki Hermanna Schwartza v Mönchen-Gladbachu in ga opisal kot »konjiškemu samo malce starejši predhodnik /.../, do pike natančen dvojniki in pač tudi neposredni in za stopnjo kvalitetnejši vzornik«. ²⁵⁷ Konjiška Sočutna bi lahko nastala po zgledu iz Celja. Takšna povezava in nova usmeritev v bratovščinskem češčenju bi bila lahko povezana z grofi Celjskimi.

Prav grofje Celjski pa so naslednji argument v prid tezi o češčenju Žalostne Matere Božje v okviru dravskopoljske bratovščine že v srednjem veku. Celjani so bili namreč vneti častilci Marije, kar je razvidno tako iz ohranjenih arhivskih virov kakor tudi iz ohranjene umetnostne dediščine in prav oni bi lahko prispevali k bolj specifični usmeritvi marijanske bratovščine na Dravskem polju. Grofje Celjski so bili namreč ne le pospeševalci marijanskih pobožnosti, marveč se kažejo kot izrazito naklonjeni prav kultu Žalostne Matere Božje. V zvezi s tem velja na prvem mestu navesti že omenjeno češčenje Žalostne Matere Božje v celjski kapeli, takoj zatem pa tudi pri gornjegrajskih benediktincih. ²⁵⁸ Z gornjegrajskim samostanom so bili namreč zelo povezani ne samo Konjiški, marveč tudi Žovneško-Celjski, ki so bili – enako kot Konjiški – ²⁵⁹ samostanski odvetniki in so imeli v njem sprva tudi rodbinsko grobnico. ²⁶⁰ Grofje Celjski bi bili lahko tudi naročniki kipa Sočutne s Stare svete gore pri Podsredi, ²⁶¹ saj so imeli od leta 1339 do leta 1456 v lasti grad in gospodstvo Podsreda, v katerega je spadal tudi trg Podsreda. ²⁶² Ker so imeli v rokah tudi sosednji gospodvi Kunšperk in Planina, je bila tudi cerkev na Stari gori na ozemlju celjskega gospodstva. V obravnavanem kontekstu izstopa tudi tematika štirih tabelnih slik iz Kraljeve Sutjeske, danes v Strossmayerjevi galeriji v Zagrebu. Z njimi Husein Sejko Mekanović slogovno povezuje freske v celjski kapeli, po njegovi hipotezi pa izvirajo iz kraljeve kapele v Kraljevi Sutjeski kot naročilo grofov Celjskih. ²⁶³ Na tabelnih slikah izstopa ne le marijanska ikonografija, marveč tudi poudarjanje njene bolečine ob Kristusovem trpljenju. Na sliki Križanja je tako v prvem planu izpostavljena Marija, ki se je od žalosti in bolečine zgrudila, tako da jo podpirata dve drugi ženi, kar močno prispeva k napetosti

²⁵⁷ CEVC 1963 (op. 86), str. 180. Za reprodukcijo nemškega kipa gl. Wolfgang BEEH, Hermann SCHNITZLER, *Ausstellungskatalog Bewahrte Schönheit. Mittelalterliche Kunst der Sammlung Hermann Schwartz*, Aachen 1961 (= *Aachener Kunstblätter*, 21), str. 17, kat. št. 26, repr. 18–19.

²⁵⁸ O tem gl. Mija OTER GORENČIČ, *Seeing God in the Image of Mary. Cross Readings of a Medieval Benedictine Convent Seal, Marian Devotion in the Late Middle Ages. Image and Performance* (ur. Andrea-Bianka Znorovszky, Gerhard Jaritz), London–New York 2022 (Studies in Medieval History and Culture), str. 31–51.

²⁵⁹ Gl. KOROPEC 1996 (op. 27), str. 101; Tone RAVNIKAR, *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu*, Maribor 2010 (Studia historica Slovenica, 6), str. 28–33, 44–45, 62.

²⁶⁰ Gl. Jože MLINARIČ, *Celjani in njihov odnos do samostanov, Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja. Zbornik mednarodnega simpozija/Die Grafen von Cilli, altes Thema – neue Erkenntnisse. Sammelband des internationalen Symposiums, Celje, 27.–29. maj 1998* (ur. Rolanda Fugger Germadnik), Celje 1999, str. 126; RAVNIKAR 2010 (op. 259), str. 31–33, 70–71, 96–97, 133–155.

²⁶¹ Za kip gl. CEVC 1963 (op. 86), str. 134, 138–140, 144, 149, 172, 173; CEVC 1967 (op. 164), str. XIV, kat. št. 20; CEVC 1973 (op. 200), str. 94–95. Prim. Polona VIDMAR, *Kiparska delavnica na Ptujski Gori, Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 43, 2007, str. 73.

²⁶² Za Podsredo gl. Jože KOROPEC, *Zemljiško gospodstvo Podsreda do 17. stoletja, Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v. 17/2, 1981, str. 204–207, 215; Ivan STOPAR, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. 5: Med Kozjanskim in porečjem Save*, Ljubljana 1993, str. 79–92; KOS 2005 (op. 48), str. 348–350; Miha KOSI, *Grajska politika – primer grofov Celjskih, Iz zgodovine slovenskih gradov* (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2012 (= *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 60/3, 2012), str. 469.

²⁶³ Husein Sejko MEKANOVIĆ, *Tabelne slike »štajerske šole« v Kraljevi Sutjeski – naročilo Celjskih grofov? Tretji dan*, 30, 2001, str. 87–94. HÖFLER 2006 (op. 200), str. 348, hipotezi pritrjuje. O dvorni kapeli v Kraljevi Sutjeski gl. Pavao ANĐELIĆ, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska. Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću*, Sarajevo 2004, str. 198–204.

in tragičnosti prizora; vsebina druge slike je dramatično Objokovanje mrtvega Kristusa v Marijinem naročju s teatralnimi gestami protagonistov; vsebina tretje – na hrbtni strani table s podobo Objokovanja – je klečeči angel z baklo; na četrti, domnevno osrednji sliki nekdanjega tabelnega oltarja, pa je upodobljeno Marijino kronanje.²⁶⁴ Kljub prizorom Križanja in Objokovanja je tematika slik zaradi osrednjega prizora Marijinega kronanja izrazito marijanska v smislu *compassio Mariae*. Trend češčenja Žalostne Matere Božje se je intenziviral ravno v 15. stoletju, kar je v umetnosti zaznavno z naraščanjem naročil upodobitev Pieta in *Mater dolorosa*.²⁶⁵ Ali bi bili grofje Celjski lahko tudi meceni kipa Sočutne iz žičkega samostana, danes v Pokrajinskem muzeju Maribor,²⁶⁶ je vprašanje za nadaljnje raziskave, zaradi njihove povezanosti z Žičko kartuzijo v času nastanka kipa pa je to vsekakor verjetno. Čeprav je sorodnih umetnostnih del, ki bi jih lahko povezali z umetnostnim naročništvom grofov Celjskih, še precej več, naj ti trije izbrani primeri v danem kontekstu zadostujejo. Naj dodam le še to, da zgoraj omenjena vizitacija z začetka 18. stoletja v začetnem delu omenja grofje Celjske kot nadvse darežljive patrone, zaradi česar se spodobi, da se jih na sinodi spominjajo. Vizitacijski zapisnik dalje pravi, da se govori, da ni nobene od starejših cerkva, zlasti ne Marijine, ki je ne bi bili zgradili grofje Celjski.²⁶⁷

Tako konjiška kakor tudi celjska bratovščina sta se torej v 15. stoletju domnevno usmerili v češčenje Žalostne Matere Božje, hkrati pa bili najtesneje povezani z grofi Celjskimi, ki so vezni člen in skupni imenovalec obeh. Zelo verjetno sta bratovščini že v srednjem veku prav zaradi grofov Celjskih delovali v določeni soodvisnosti, kar je v nadaljevanju pripeljalo do njune združitve. Vizitacija iz let 1544/45 v župnijski cerkvi sv. Jurija v Konjicah omenja tri bratovščine, med katerimi pa ni nobene Marijine,²⁶⁸ kar bi lahko kazalo, da je bratovščina zaradi nemirnih razmer 16. stoletja zamrla ali da je tedaj delovala v glavnem le še v Celju. Ali morda že dejstvo, da so člani Marijine bratovščine na Dravskem polju leta 1497 v konjiški cerkvi ustanovili kar dve kaplaniji, sv. Duha ter sv. Erazma in Sebastijana, kaže na to, da glavni sedež bratovščine tedaj ni bil več tako trdno v Konjicah? Omemba *Liebfrauen-Bruderschaft zu Cilli*, ki jo najdemo v listini, izdani 14. marca 1507,²⁶⁹ se zagotovo nanaša na bratovščino s sedežem v celjski kapeli. Listino je izdal gvardijan minoritskega samostana v Celju, sopečatil pa tudi dekan bratovščine na Dravskem polju. Tudi to bi kazalo na to, da je bil proces prenosa sedeža dravskopoljske bratovščine v Celje v teku ali v ideji vsaj že v začetku 16. stoletja, če ne že prej. Istega leta, torej 1507, in sicer 27. septembra, je v listini, ki jo je izdal Valentin Fabri, tudi sledeča formulacija: *Widrigenfalls sollen der Dechant und die zwei Kapläne der Elendenbruderschaft im Draufeld, welche in Gonobitz ansässig sind und einen diesbezüglichen Revers besitzen, sich solange der Weingärten bemächtigen, bis die Versäumnisse nachgeholt sind*.²⁷⁰ Razumeli bi jo lahko tudi tako, da sta v Konjicah imela sedež »le« kaplana. Točnega leta prenosa sedeža bratovščine listine, ki so bile zajete v raziskavo za pričujoči prispevek, ne izdajajo, je pa bilo z njihovo pomočjo mogoče jasno

²⁶⁴ Gl. Otto BENESCH, Grenzprobleme der österreichischen Tafelmalerei, *Wallraf-Richartz-Jahrbuch*, n. F. 1, 1930, str. 73–81; Vinko ZLAMALIK, *Strossmayerova galerija starih majstora Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb 1982, str. 276–281 (s starejšo literaturo).

²⁶⁵ Prim. SCHULER 1992 (op. 208), str. 13–14.

²⁶⁶ O kipu gl. CEVC 1963 (op. 86), str. 170, 171.

²⁶⁷ StLA, GSTA, 92, št. 26.

²⁶⁸ HÖFER 1992 (op. 1), str. 230–231. Omenja se le v pretekliku, da je beneficij pri oltarju sv. Jakoba podelila konjiška Marijina bratovščina.

²⁶⁹ WEISS 1998 (op. 132), str. 182.

²⁷⁰ WEISS 1998 (op. 132), str. 184–185.

pokazati na obstoj doslej v umetnostnozgodovinski literaturi spregledane srednjeveške Marijine bratovščine v celjski cerkvi sv. Danijela. Prav ta bratovščina, ki se v virih, kot predstavljeno, redno omenja, se je očitno postopoma povsem združila z dravskopoljsko oziroma prevzela njeno ime. Ali je bratovščina v začetku delovala povsem samostojno ali je bila – zaradi Marijinega beneficija, ki so ga v kapeli ustanovili grofje Celjski – z dravskopoljsko bratovščino ves čas povezana, puščam odprto.

Funkcija celjske kapele

Vprašanje o funkciji celjske kapele je v literaturi navzoče že dolgo. Robert Peskar je mnenja, da je bil to zasebni oratorij Celjskih, ki so si kapelo zamislili kot kultni prostor češčenja sv. Treh kraljev in sočasno ali nekaj let kasneje tudi Žalostne Matere Božje. Bratovščine kot možnega odgovora ne omenja. Namesto tega izpostavlja, da je bila kapela nedvomno opremljena z relikvijami, stenske niše pa bi bile lahko namenjene relikviarijem v obliki svetniških poprsij,²⁷¹ kar sta pred njim zapisala že tudi France Stele²⁷² in Ivan Stopar,²⁷³ prvi pa je o tem pisal že Hanns Petschnig.²⁷⁴ Že Ivan Stopar je tudi zapisal, da je bila celjska kapela »zasebna«,²⁷⁵ Ivan Komelj ji je pripisal »značaj intimne ali hišne kapele«,²⁷⁶ Marijan Zadnikar pa je zapisal, da je ta prostor kot svojo kapelo, v kateri se je udeleževal verskih obredov, dal postaviti in bogato okrasiti celjski grof Herman II.²⁷⁷ Kapela naj bi bilo tako razumljiva v kontekstu reprezentančnega blišča visokega plemstva in »z vidika naročnikovih osebnih razlogov religiozne narave in skrbi za posmrtno življenje«. ²⁷⁸ Janez Höfler je izpostavil, da je ta kapela imela neko posebno funkcijo, vendar je ostal brez odgovora, kakšno. Ob tem je poudaril, da so bile v njej relikvije in da se kapela sicer zgleduje po sočasnih privatnih družinskih kapelah, a ker so imeli Celjani svojo grobnico v celjski minoritski cerkvi, je treba domnevati neko drugo funkcijo kapele, izrecno namenjeno češčenju Marije.²⁷⁹ S tem se je navezal na Roberta Peskarja, ki je leta 2005 zapisal, da celjska kapela sicer ustreza grobnim kapelam družine Wallsee v Imbachu in Ennsu, vendar le po arhitekturni zasnovi, ne pa tudi po funkciji, saj so imeli Celjani svojo grobno kapelo drugje.²⁸⁰

²⁷¹ PESKAR 2005 (op. 66), str. 46, 188. V kapeli sta poleg štirih niš s klopmi tudi dve oltarni niši; prim. STOPAR 1971 (op. 35), str. 38, 44, 74.

²⁷² STELE 1970 (op. 87), str. 269.

²⁷³ STOPAR 1971 (op. 35), str. 74.

²⁷⁴ HANNS PETSCHNIG, Über einige Kirchen in Steiermark, *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, 10, 1865, str. 203.

²⁷⁵ STOPAR 1971 (op. 35), str. 60.

²⁷⁶ IVAN KOMELJ, *Gotska arhitektura na Slovenskem. Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora*, Ljubljana 1973, str. 159.

²⁷⁷ ZADNIKAR 1973 (op. 89), str. 28.

²⁷⁸ PESKAR 2005 (op. 66), str. 48.

²⁷⁹ HÖFLER 2009 (op. 99), str. 582–583.

²⁸⁰ PESKAR 2005 (op. 66), str. 46–47. Avtor dodaja, da bi bil v celjski kapeli morda lahko pokopan le nezakonski sin Hermana II., freisinški škof Herman, ki je umrl leta 1421. Hkrati opozarja tudi na določene sorodnosti s t. i. freisinško kapelo (Wehingerkapelle) v križnem hodniku avguštinskega samostana v Klosterneuburgu, s kapelo sv. Ludvika pri minoritski cerkvi na Dunaju in kapelama sv. Eligija in sv. Moranda pri dunajski stolni cerkvi sv. Štefana. Za te in nadaljnje primerjave gl. tudi SCHULTES 1995 (op. 92), str. 174; Samo ŠTEFANAC, *Arhitektura ok. 1400 v Sloveniji. Problemi in predlogi/Die Architektur um 1400 in Slowenien. Probleme und Vorschläge, Gotika v Sloveniji/Gotik in Slowenien/Il gotico in Slovenia* 1995 (op. 92), str. 102, op. 18; ŠTEFANAC 1995 (op. 91), str. 63–64; HÖFLER 2009 (op. 99), str. 583.

Avstrijski kapeli je v povezavi s celjsko leta 1995 prvi omenil Samo Štefanac, ko je opozoril, da je bilo prizidavanje kapel, ki so nastale kot privatna donacija, ob severno steno župnijskih ali samostanskih cerkva v 14. stoletju v avstrijskih deželah dokaj pogosto. Kot najbolj karakteristična primera je nato navedel Katarinino kapelo ob cerkvi dominikank v Imbachu in kapelo ob minoritski cerkvi v Ennsu.²⁸¹ V slovenskem prostoru je Peskar celjsko kapelo izpostavil kot prvo tega tipa in kot »bežno vzporednico« navedel »le večinoma skromne bratovščinske kapele, kakršna je relativno zgodaj izpričana v Slovenskih Konjicah.«²⁸² Ob tem je vnovič zapisal, da se zato »poleg vprašanja vzorov oziroma izhodišč zastavlja tudi vprašanje njene prvotne funkcije in primarnega namena.«²⁸³ Ali kot je štiri leta kasneje zapisal Janez Höfler: »Kakšno funkcijo je imela ta kapela, se izmika našemu vedenju.«²⁸⁴ Robert Peskar navaja še več sorodnih kapel v avstrijskem prostoru, za katere meni, da bi jih grofje Celjski lahko dobro poznali, in hkrati piše, da »glede funkcije celjske kapele in vzorov še nismo izrekli zadnje besede.«²⁸⁵ Po njegovi oceni je ne moremo interpretirati zgolj kot zasebni molitveni prostor, saj je za osebne pobožnosti služila bržkone kapela v Knežjem dvoru. Predvsem na podlagi sklepnika z grbovnim ščitkom, ki je pripadal najverjetneje pekovskemu cehu, je sklepal, da je kapela morala imeti »glede namembnosti širše ozadje.«²⁸⁶

Celjska kapela v literaturi nesporno velja za plemiško naročilo grofov Celjskih, katerih grb je upodobljen tudi na enem od obočnih sklepnikov (sl. 13). Emilijan Cevc je izgradnjo celjske kapele postavil v čas okoli leta 1370²⁸⁷ oziroma 1380,²⁸⁸ Marijanu Maroltu se je zdela pozidava kapele v času okoli leta 1370 manj, konec 14. stoletja pa bolj verjetna.²⁸⁹ Jože Curk je pripravo na gradnjo kapele umestil v leto 1379, pozidavo pa v čas okoli leta 1390,²⁹⁰ Marijan Zadnikar pa je izgradnjo kapele postavil v čas »takoj po letu 1400.«²⁹¹ Lothar Schultes je zapisal, da arhitekturne forme kapele ne govorijo proti dataciji v pozno 14. stoletje,²⁹² Johann Graus in Ivan Stopar sta kapelo umeščala v prvo desetletje

²⁸¹ ŠTEFANAC 1995 (op. 91), str. 63. Že leta 1966 je CURK 1966 (op. 60), str. 14, kot vzor izpostavil pariško Sainte Chapelle, kapelo sv. Katarine v Imbachu in graško Leechkirche, leta 1973 pa je KOMELJ 1973 (op. 276), str. 136, 159, Sainte Chapelle vzporejal z avstrijskimi kapelami Capello Spezioso, Leechkirche in Imbachom in nato dvorno Marijino kapelo v Celju.

²⁸² PESKAR 2005 (op. 66), str. 46, op. 208, str. 65, 66. Poleg konjiške je navedel še nekdanjo Marijino kapelo, današnja južno ladjo župnijske cerkve v Laškem in domnevno prav tako Mariji posvečeno kapelo, danes severno ladjo župnijske cerkve v Ormožu.

²⁸³ PESKAR 2005 (op. 66), str. 46.

²⁸⁴ HÖFLER 2009 (op. 99), str. 582.

²⁸⁵ PESKAR 2005 (op. 66), str. 48.

²⁸⁶ PESKAR 2005 (op. 66), str. 48, gl. tudi str. 188.

²⁸⁷ CEVC 1963 (op. 86), str. 102, 104; Emilijan CEVC, *Slovenska umetnost*, Ljubljana 1966, str. 42; na str. 33–34, je zapisal, da je Marijina kapela v Celju nastala malo pred letom 1380.

²⁸⁸ STELE 1970 (op. 87), str. 268, 270. Prim. STELE 1972 (op. 88), str. LXXV, kjer piše, da so kapelo, posvečeno sv. Trem kraljem, cerkvi prizidali že proti koncu 14. stoletja.

²⁸⁹ MAROLT 1931 (op. 61), str. 10, 15.

²⁹⁰ CURK 1966 (op. 60), str. 19–20.

²⁹¹ ZADNIKAR 1973 (op. 89), str. 28.

²⁹² SCHULTES 1995 (op. 92), str. 174.

13. Obok kapele Žalostne Matere Božje, župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

oziroma na začetek 15. stoletja,²⁹³ Samo Štefanac v čas okoli leta 1400,²⁹⁴ Robert Wlattnig je kiparski okras konzol datiral v čas okoli leta 1380,²⁹⁵ Janez Höfler pa je izgradnjo umestil v konec 14. stoletja ali okoli leta 1400.²⁹⁶ Robert Peskar je podal mnenje, da je kapela rezultat dveh gradbenih faz, saj je obok mlajši in delo druge delavnice. Prvo fazo gradnje je tako postavil v čas okoli let 1385–1390, drugo (obokanje) pa v čas okoli leta 1400 oziroma v začetek 15. stoletja.²⁹⁷ Marijan Marolt je pomislil, da bi

²⁹³ Gl. GRAUS 1887 (op. 62), str. CXCIII (na str. CXCVII kapelo postavlja v 14. ali zgodnje 15. stoletje); STOPAR 1971 (op. 35), str. 42, 52–54, 60, 67, 78, 79; Ivan STOPAR, Mojster Hans Melfrid in Celjska delavnica/Meister Hans Melfrid und die Cillier Werkstätte, *Gotika v Sloveniji/Gotik in Slowenien/Il gotico in Slovenia* 1995 (op. 92), str. 415, op. 15.

²⁹⁴ ŠTEFANAC 1995 (op. 91), str. 63–64. KOMELJ 1973 (op. 276), str. 298, op. 152, navaja, da je »točna datacija celjske Marijine kapele še sporna«.

²⁹⁵ Robert WLATTNIG, Das Statuenprogramm des Albertinischen Chores von St. Stephan und die Ausstrahlung der Wiener Domwerkstätte im 14. Jahrhundert, *Gotika v Sloveniji/Gotik in Slowenien/Il gotico in Slovenia* 1995 (op. 92), str. 90.

²⁹⁶ HÖFLER 2004 (op. 29), str. 86.

²⁹⁷ Gl. PESKAR 2005 (op. 66), str. 45, 48, 54–55, 183–184, 186–187. Prim. ŠTEFANAC 1995 (op. 91), str. 102–103, ki piše, da se konzolna plastika še krepko drži formul 14. stoletja, baldahini pa ustrezajo času okoli leta 1400, iz česar

šest omaric s šilastoločnimi odprtini lahko bilo poznejših²⁹⁸ in da bi torej tudi na drugi strani bile prvotno sedilije. Ivan Stopar pa je na podlagi kamnitih sedežev in pultov v štirih nišah sklepal, da so niše »služile izbranim obiskovalcem, ki so se tu udeleževali verskih obredov«.²⁹⁹ Izpostavil je tudi, da te niše niso bile le funkcionalne zidne vdolbine, ampak so zaradi bogatega stavbnoplastičnega okrasja imele tudi posebno estetsko funkcijo.³⁰⁰ Robert Peskar se je prav tako dotaknil vprašanja namena niš in zapisal, da kamnite klopi v kapelah v Ennsu in Imbachu »namigujejo tudi na bolj posvetno rabo v smislu družinskih srečanj, kar je sicer bolj očitno v kapeli sv. Jurija pri dunajskih avguštincih in meniških kapiteljskih dvoranah«.³⁰¹ Renate Wagner-Rieger kot najlepše primere kapel, zgrajenih ob cerkvah v 14. stoletju v avstrijskem prostoru, navaja prav kapele v Imbachu, pri avguštinski cerkvi na Dunaju in v Ennsu, ki v arhitekturnem pogledu kažejo zelo napredne rešitve³⁰² in jim lahko vzporejamo tudi celjsko kapelo. Prav izgradnja teh treh kapel, zlasti pa dunajske kapele sv. Jurija, bi bila lahko za Celjane še dodatna vzpodbuda, da tudi sami v svojem mestu ob župnijski cerkvi zgradijo posebno kapelo.

Kamnite klopi, kot jih najdemo, denimo, v Ennsu, Imbachu in v Jurijevi kapeli pri avguštincih na Dunaju, so v kapelah pogoste. Renate Wagner-Rieger jih vidi kot sedeže za izbrano skupino ljudi za prisostvovanje pri liturgiji, spominjajo pa tudi na klopi v kapiteljskih dvoranah, ki so imele svoj oltar in so služile ne samo zbiranju meniške skupnosti, marveč so jih uporabljali tudi za

14. Oltarni in molilni niši v severni in južni steni kapele Žalostne Matere Božje, župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

zaključuje, da je morda figuralno okrasje izdelal starejši mojster kot baldahine. Pri WLATTNIG 1995 (op. 100), str. 143, beremo, da so grofje Celjski kapelo ustanovili domnevno že v zadnji četrtini 14. stoletja, dokončali pa šele okoli leta 1400; HÖFLER 2004 (op. 29), str. 86, pa piše, da se konservativni slog figuralnih konzol, ki bi lahko nastale tudi okoli leta 1380, ne ujema z naprednejšimi arhitekturnimi oblikami baldahinov in niš; HÖFLER 2009 (op. 99), str. 583, postavlja kapelo v osemdeseta leta 14. stoletja, obokanje pa po letu 1400, gl. tudi op. 29 na citirani strani.

²⁹⁸ MAROLT 1931 (op. 61), str. 43.

²⁹⁹ STOPAR 1971 (op. 35), str. 44.

³⁰⁰ STOPAR 1971 (op. 35), str. 44, 74; gl. tudi ZRC SAZU, UIFS, Terenski zapiski Franceta Steleta, XXVIII, 1969, 8.

³⁰¹ PESKAR 2005 (op. 66), str. 46; prim. Renate WAGNER-RIEGER, *Gotische Kapellen in Niederösterreich, Festschrift Karl M. Swoboda zum 28. Januar 1959*, Wien-Wiesbaden 1959, str. 295.

³⁰² WAGNER-RIEGER 1959 (op. 301), str. 273, 295; prim. Günter BRUCHER, *Gotische Baukunst in Österreich*, Salzburg-Wien 1990, str. 108–109, 111–113.

15. Nagrobnik freisingškega škofa Hermana, u. 1421, župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

pokope. Domneva, da bi lahko tudi kapele imele sorodno funkcijo, torej kot mesto zbiranja rodbine ustanovitelja. Kot primer bogoslužnega prostora, ki je hkrati tudi zbirališče izbrane skupine ljudi, navaja dunajsko kapelo sv. Jurija.³⁰³ Tudi dunajska kapela je bila zgrajena v dveh fazah, zunanji zidovi z zunanjimi oporniki in okni v času do leta 1341, obok in zaključki sten pa šele okoli leta 1400.³⁰⁴ Tudi stene dunajske kapele členijo sedilje oziroma niše, in sicer tako v obeh kornih zaključkih (kapela je dvoladijska) kot v južni steni ladje. Nastale so po sredini 14. stoletja oziroma najverjetneje pred letom 1370. Njihova najbližja primerjava so niše v južni steni prezbiterija župnijske cerkve v spodnjeavstrijskem Weitnu iz okoli leta 1370, predstopnja pa sedežne niše v južnem koru cerkve sv. Mihaela na Dunaju.³⁰⁵ Niše v celjski kapeli, ki niso bile oltarne, so imele predvsem molilno funkcijo, saj so opremljene s kamnitim sedežem in klečalnikom (sl. 14). Dunajska kapela je že zgodaj služila tudi kot mesto pokopa in s tem imela pomembno vlogo tudi pri ohranjanju posmrtnega spomina.³⁰⁶ Kdaj so s pokopi pričeli v celjski kapeli oziroma ali je bil med prvimi v njej morda pokopan fresinški škof Herman (sl. 15), nezakonski sin Hermana II. Celjskega, ni jasno, saj mesto njegovega groba ni izpričano.³⁰⁷

Celjska kapela je bila torej zgrajena po zgledu avstrijskih privatnih plemiških kapel, očitno pa je – tudi po zgledu avstrijskih kapel – kmalu dobila še eno funkcijo, in sicer je postala bratovščinska kapela, saj je bil v njej, kot lahko sodimo na podlagi virov, sedež bratovščine. To je bilo doslej v literaturi povsem spregledano, čeprav je že Ignac Orožen zapisal, da je zaradi beneficija, ki so ga v kapeli ustanovili grofje Celjski, kapela sv. Treh kraljev »veljala tudi kot bratovščinska kapela bratovščine Matris Dolorosae«. ³⁰⁸ V umetnostnozgodovinski literaturi ta zapis ni izrecno komentiran, čeprav

³⁰³ WAGNER-RIEGER 1959 (op. 301), str. 293, 295.

³⁰⁴ O gradnji in dataciji gl. Günther BUCHINGER, Doris SCHÖN, „... jene, die ihre hände hilfreich zum bau erheben ...“: Zur zeitlichen Konkordanz von Weihe und Bauvollendung am Beispiel der Wiener Augustinerkirche und Georgskapelle, *RIHA Journal*, 20, 2011, str. 28–42; Günther BUCHINGER, Doris SCHÖN, Die Wiener Burg zur Zeit der frühen Habsburger bis 1395. III. 4. 2.: Das Augustinerkloster. Die Ritterkapelle im Augustinerkloster, *Die Wiener Hofburg im Mittelalter. Von der Kastellburg bis zu den Anfängen der Kaiserresidenz* (ur. Mario Schwarz), Wien 2015 (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Denkschriften der Philosophisch-Historischen Klasse, 443; Veröffentlichungen zur Kunstgeschichte, 12; Veröffentlichungen zur Bau- und Funktionsgeschichte der Wiener Hofburg, 1), str. 222–236.

³⁰⁵ Gl. BUCHINGER, SCHÖN 2011 (op. 304), str. 35; BUCHINGER, SCHÖN 2015 (op. 304), str. 230–231.

³⁰⁶ Gl. Gl. BUCHINGER, SCHÖN 2011 (op. 304), str. 37, 41; BUCHINGER, SCHÖN 2015 (op. 304), str. 233, 237–238.

³⁰⁷ O nagrobniku gl. JANISCH 1878 (op. 164), str. 80; OROŽEN 1880 (op. 4), str. 91; MAROLT 1928 (op. 164), str. 75–78; MAROLT 1931 (op. 61), str. 30; CEVC 1963 (op. 86), str. 199, 200; CEVC 1967 (op. 164), str. XVI, L. Herman je bil kot edini z duhovniško kariero hkrati tudi edini predstavnik rodbine Celjskih, ki je bil dokazano tudi študent, in sicer v Bologni, gl. SIMONITI 2008 (op. 158), str. 25–26, 152.

³⁰⁸ OROŽEN 1880 (op. 4), str. 83, gl. tudi str. 278.

je izjemno pomemben. Prinaša nam podatke, da je v kapeli delovala bratovščina, da je bila ta bratovščina usmerjena v češčenje Žalostne Matere Božje, da je kapela veljala kot bratovščinska in da je beneficij s tem patrocinijem ustanova grofov Celjskih. V Štajerskem deželnem arhivu mi je med raziskavo, opravljeno za pričujoči prispevek, uspelo najti še dva dragocena podatka, ki Orožnov zapis nekoliko natančneje osvetlujeta. V več novoveških dokumentih se namreč pojavlja podatek, da je bil beneficij *Matris Dolorosae* ustanovljen leta 1448, ustanovil pa ga je celjski grof Friderik II. za branje ene tedenske maše.³⁰⁹

Prvotno izbiro sv. Treh kraljev za patrocinij kapele lahko pripišemo dejstvu, da je bilo češčenje sv. Treh kraljev v (srednje)evropski plemiški eliti močno prisotno. Dne 8. novembra 1413 je generalni vikar oglejskega patriarha dominikanski škof Barolomej Caccia iz Piacenze v kartuzijski cerkvi v Pleterjah, ustanovi celjskega grofa Hermana II., med drugim posvetil oltar v čast sv. Treh kraljev ter mučencev Mohorja in Fortunata, Fabijana in Sebastijana, Štefana, Lovrenca, Vincenca, Erazma, Valentina, Hipolita, Ladislava, deset tisoč vojakov in vseh svetnikov mučencev.³¹⁰ Kult sv. Treh kraljev, zavetnikov popotnikov, trgovcev, vitezov in kraljev, so izjemno pospeševale najelitnejše evropske plemiške rodbine. Med njimi so bili, denimo, tudi Medičejci, ki so bili okoli 60 let aktivno in zelo intenzivno vpeti v delovanje in vodenje bratovščine sv. Treh kraljev. Compagnia de' Magi v Firencah je bila za Medičejce prvovrstno politično orodje za utrjevanje njihove oblasti. Vpliven politični inštrument so bile za Medičejce tudi spektakularne procesije, ki jih je bratovščina izvajala po mestu.³¹¹ Compagnia de' Magi je do osupljive stopnje postala na neki način podaljšek osebnosti Lorenza de' Medici.³¹² Častilec sv. Treh kraljev je bil tudi kralj Friderik IV., poznejši cesar Friderik III., ki je domnevno upodobljen v tretjem kralju na prizoru sv. Treh kraljev na notranjem krilu dunajskovomeškega oltarja z letnico 1447 v stolnici sv. Štefana na Dunaju.³¹³ Vojvoda Albrecht V., ki je bil poročen s hčerko Barbare Celjske in cesarja Sigismunda, je s prevzemom molitvenika svojega tasta prevzel tudi ikonografijo sv. Treh kraljev in sv. Jurija, zavetnika križarjev.³¹⁴ Da bi kdo od

³⁰⁹ StLA, GSTA, 128, 5–14, zavoj št. 8: na naslovni strani je zapisan podatek, da je *beneficium Ss:mae Matris Dolorosae zu Cilli in Sacello* ustanovil celjski grof Friderik. V zavoju nato najdemo podatek o beneficiju še v petih dokumentih, in sicer z dne 11. 2. 1760 (*von denen damahligen Grafen von Cilli beyläuffig 1448 ad Sacelum B: M: Dolorosae gemachte Stiftung*), 6. 3. 1760 (*von denen Ehemahligen Graffen zu Cilli beyläuffig ad: 1448 gestiftete Beneficium Matris Dolorosae*), 1. 4. 1760 (*von denen Ehemahligen Graffen zu Cilli ad: 1448 gestiftete Beneficium Matris Dolorosae*), 25. 4. 1760 (*daß die damahlige grafen zu Cilly beylaufig Ao 1448 in Sacello Matris Dolorosae ein Beneficium gestiftet haben*) in 29. 7. 1761 (*daß nicht nur dieses Beneficium, sondern auch die Capellen Matris Dolorosae zu Cilly von denen HH: Grafen von Cilly erbauet, gestiftet und Dotiert worden*). Za vso pomoč pri transkripciji besedila se najlepše zahvaljujem dr. Blažu Resmanu.

³¹⁰ Gl. Jože MLINARIČ, *Kartuzija Pleterje 1403–1595*, Ljubljana 1982, str. 110.

³¹¹ Gl. Rab HATFIELD, *The Compagnia de' Magi*, *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, 33, 1970, str. 107–161, zlasti 135–141.

³¹² HATFIELD 1970 (op. 311), str. 144. Prim., denimo, bratovščino Compagnia della Purificazione e di San Zanobi v Firencah, kateri je Cosimo de' Medici »za rešitev svoje duše« zgradil bratovščinsko hišo, gl. Diane COLE AHL, "In corpo di compagna". Art and Devotion in the Compagnia della Purificazione e di San Zanobi of Florence, *Confraternities and the Visual Arts in Renaissance Italy. Ritual, Spectacle, Image* (ur. Barbara Wisch, Diane Cole Ahl), Cambridge 2000, str. 46–47 in nasl. Gl. tudi Lorenzo POLIZZOTTO, *The Medici and the Youth Confraternity of the Purification of the Virgin 1434–1506, The Politics of Ritual Kinship. Confraternities and Social Order in Early Modern Italy* (ur. Nicholas Terpstra), Cambridge 2000 (Cambridge Studies in Italian History and Culture), str. 98–113.

³¹³ Elisabeth KOVÁCS, *Die Heiligen und heiligen Könige der frühen Habsburger (1273–1519), Laienfrömmigkeit im späten Mittelalter. Formen, Funktionen, politisch-soziale Zusammenhänge* (ur. Klaus Schreiner, Elisabeth Müller-Luckner), München 1992 (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien, 20), str. 100.

³¹⁴ KOVÁCS 1992 (op. 313), str. 100.

celjskih grofov romal v Köln, ki je bil skupaj z Aachnom »najslavnejša srednjeveška božja pot« med Slovenci,³¹⁵ ni znano, ni pa tudi izključeno. Avstrijski vojvodski par Johanna von Pfirt in Albrecht II., s katerim je bil tesno povezan prvi celjski grof,³¹⁶ je, denimo, v Aachen romal k relikvijam Karla Velikega, v Köln k relikvijam sv. Treh kraljev in v Klosterneuburg h grobu Leopolda Babenberžana.³¹⁷ Vojvoda Albrecht II. in vojvodinja Johanna von Pfirt sta domnevno naslikana na vrhu slavoločne stene južne obkorne kapele v dvorni cerkvi sv. Mihaela na Dunaju. Upodobitev iz okoli leta 1350 naj bi nastala prav kot zahvala za uslišane prošnje na romanju v Köln in Aachen, ki sta ga izvedla leta 1337. Par se je podal na romanje, ker je bil še brez otrok, njuno romanje pa se je bogato obrestovalo, saj se je 1. novembra 1339 rodil vojvoda Rudolf IV., ki so mu sledili še trije bratje in dve sestri. Z romanja sta prinesla tudi več relikvij, ki so bile v slavnostni procesiji prinesene v mesto in shranjene večinoma v grajsko kapelo v Hofburgu.³¹⁸ Prav v času nastanka te poslikave oziroma od leta 1341 do leta 1353 je kaplana pri oltarju sv. Nikolaja v južni kapeli cerkve sv. Mihaela plačeval prvi celjski grof Friderik, ki je imel svojo hišo celo poleg župnišča dunajske Michaelerkirche.³¹⁹ Zgovorno vzporednico predstavlja tudi podatek, da je v letu 1345, torej v času tesne povezanosti prvega celjskega grofa s to cerkvijo, v dunajski Michaelerkirche prvič izpričana bratovščina Naše ljube Gospe, ki ji od leta 1484 v virih lahko sledimo kot bratovščini vajencev in pomočnikov pekovskega ceha.³²⁰ Na sklepniku v celjski kapeli, ki bi lahko, kot je bilo predlagano v literaturi, pripadal cehovskemu združenju, sta izklesana prekrižana loparja in metli podobno orodje. V tem kontekstu je smiselno omeniti, da je bila na Štajerskem v srednjem veku glavna in splošno uveljavljena zavetnica bratovščin in cehov, povezanih s kruhom (pekov, mlinarjev), Marija.³²¹ Tudi ptujski ceh pekov in pekovskih vajencev je bil,

³¹⁵ GRUDEN 1908 (op. 245), str. 102–103. Prim. Arnold LUSCHIN VON EBENGREUTH, Die Windische Wallfahrt an den Niederrhein, *Monatschrift für die Geschichte Westdeutschlands*, 4, 1878, str. 436–466; Jože STABEJ, Staro božjepotništvo Slovencev v Porenje, *Razprave drugega razreda SAZU*, 6, 1965, str. 140–215; Jože STABEJ, Die alten Wallfahrten der Slowenen an den Rhein, *Zeitschrift des Aachner Geschichtsvereins*, 78, 1967, str. 97–160; Miha KOSI, *Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*, Ljubljana 1998, S. 110–113.

³¹⁶ V sredini 14. stoletja je prvi celjski grof napredoval do najvišjega svetovalca vojvode Albrehta II., gl. Günther BUCHINGER, Doris SCHÖN, ... gelegen bei der purgk zu wien ... Zur städtebaulichen Entwicklung des Wiener Burgviertels im Spätmittelalter, *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien*, 64/65, 2008/2009, str. 46; Günther BUCHINGER, Doris SCHÖN, Die Wiener Burg zur Zeit der frühen Habsburger bis 1395. III. 2.: Städtebauliche Entwicklung des Burgviertels. Die Niederlassung der Parteigänger der Habsburger, *Die Wiener Hofburg im Mittelalter* 2015 (op. 304), str. 148.

³¹⁷ KOVÁCS 1992 (op. 313), str. 97.

³¹⁸ Günther BUCHINGER, Paul MITCHELL, Die Wiener Burg zur Zeit der frühen Habsburger bis 1395. III. 3. 2.: Der Vorgängerbau der Burgkapelle, *Die Wiener Hofburg im Mittelalter* 2015 (op. 304), str. 181, 183; Günther BUCHINGER, Doris SCHÖN, Lothar SCHULTES, Die Wiener Burg zur Zeit der frühen Habsburger bis 1395. III. 5. 1.: Die Michaelerkirche im 14. Jahrhundert. Bautätigkeit und Ausstattung im Wechselspiel zwischen landesfürstlichem Hof und bürgerlicher Pfarrgemeinde, *Die Wiener Hofburg im Mittelalter* 2015 (op. 304), str. 269–270. Povsod z nadaljnjo literature in navedbo virov.

³¹⁹ BUCHINGER, SCHÖN, SCHULTES 2015 (op. 318), str. 271; gl. tudi DOMENIG 2004 (op. 118), str. 111. Listina o prodaji hiše celjskemu grofu Frideriku se hrani v ARS, Zbirka listin, 1063/4579 (15. avgust 1341). O Friderikovem plačilu kaplanu oltarja sv. Nikolaja gl. ARS, Zbirka listin, 1063/4587 (23. junij 1353).

³²⁰ Gl. Günther BUCHINGER, Doris SCHÖN, Die Wiener Burg im Spätmittelalter bis 1529. IV. 6. 1.: St. Michael im 15. Jahrhundert. Bauvollendung und Ausstattung der Kirche, *Die Wiener Hofburg im Mittelalter* 2015 (op. 304), str. 513, 514, 520–521. O bratovščinah vajencev in pomočnikov gl. Sabine von HEUSINGER, *Die Zunft im Mittelalter. Zur Verflechtung von Politik, Wirtschaft und Gesellschaft in Straßburg*, Stuttgart 2009, str. 88–90, 134 (z nadaljnjo literaturo).

³²¹ Gl. Liselotte JONTES, *Die steirischen Bruderschaften im Mittelalter*, Graz 1970 (tipkopoljski doktorske disertacije), str. 36, 135–140, 190–195, 200–204, 274–277; WEISS 1998 (op. 153), str. 223, 229. Teoretično bi šlo lahko tudi za

denimo, v 15. stoletju združen v bratovščino Naše ljube Gospe,³²² enako je tudi mariborska pekovska bratovščina delovala pod patrocinijem Naše ljube Gospe,³²³ tako da bi znamenje na tretjem celjskem sklepniku, šteto od vzhoda proti zahodu (sl. 16), lahko pomenilo povezavo s pekovskim cehom. Vsebinsko primerljivo vzporednico pekovskemu cehu in prvotnemu patrociniju celjske kapele najdemo v Benetkah, kjer je pekovski ceh okoli leta 1552 dal postaviti svoj oltar za cerkev Madonna dell'Orto, in sicer s patrocinijem Poklona sv. Treh kraljev, ki je bil upodobljen na oltarni sliki.³²⁴ Če je torej grbovni ščitek v celjski kapeli cehovsko znamenje, bi se to lahko dobro ujemalo tudi z Marijino bratovščino.

16. Sklepnik z domnevним grbom pekovskega ceha, kapela Žalostne Matere Božje, župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

V cerkvah, ki so zgodovinsko povezane z grofi Celjskimi, pogosto naletimo na upodobitve Pohoda in poklona sv. Treh kraljev, katerim je bila sprva posvečena celjska kapela, denimo tudi v prezbiteriju cerkve sv. Danijela v Celju (sl. 17),³²⁵ a ta motiv je hkrati eden od najbolj standardnih v ikonografiji srednjeveških poslikav na Slovenskem. V povezavi s poslikavo prezbiterija cerkve sv. Danijela v Celju je v tu obravnavanem kontekstu smiselno izpostaviti tudi desno stensko polo ob prezbiterijskem sklepu. Ta del stene je bil namreč poslikan z marijansko ikonografijo; razberljiv je ostanek Marijinega kronanja (sl. 18) in Marija pred Božjim prestolom. Poslikava iz zadnjega desetletja oziroma s konca 15. stoletja je del nekega istrskega slikarja iz skupine t. i. Pisanega mojstra.³²⁶ Janez Höfler opozarja, da so istrski

pivovarski ceh, saj grb spominja na nekatera tovrstna cehovska znamenja, ki jih poznamo iz širšega evropskega prostora. Peki so sicer lahko imeli v svojem grbu oziroma pečatu tudi, denimo, presto; gl. JONTES 1970 (op. 321), str. 165. Aleksander ŽIŽEK, *Rokodelci mojega mesta. Drobcji iz delovanja celjskih cehov v času krepitve centralne deželno knežje oblasti*, Celje 2000 (Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje. Študije, 4), str. 8–9, 41, v pregledu celjskih cehov do 16. stoletja kot zavetnika pekovskega ceha navaja sv. Marijo in sv. Florijana in dodaja, da njihova matična cerkev/kapela/oltar v Celju niso znani, ker v virih niso izrecno navedeni. Je pa iz njegove tabele razvidno, da je večina celjskih cehov imela svoj duhovni domicil v cerkvi sv. Danijela. Najstarejši ohranjeni arhivski vir, ki zadeva organizacijo celjskega pekovskega ceha, sega sicer v leto 1700, ko je cesar Leopold prepovedal šušmarsko peko kruha in zaščitil celjski pekovski ceh, gl. ŽIŽEK 2000 (op. 321), str. 31–32.

³²² StLA, AUR 6658a; StLA, AUR 6971a; gl. tudi Pavle BLAZNIK, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanske dela Koroške do leta 1500*, 2, Maribor 1988, str. 173, 175; WEISS 1998 (op. 132), str. 173, 203. Ptuj je tudi edino slovensko mesto, iz katerega je znan danes izgubljen srednjeveški cehovski pečat. Odtisnjen je bil na listini iz leta 1458, ki je bila pečatena z *vnser lieben frawen pegkchenczech aigen anhangenden bettschaft*, gl. Božo OTOREPEC, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*, Ljubljana 1988, str. 173.

³²³ *Gradivo za zgodovino Maribora. 10: 1489–1499* (ur. Jože Mlinarič), Maribor 1984, št. X/52; gl. tudi WEISS 1998 (op. 132), str. 121.

³²⁴ Peter HUMFREY, Richard MACKENNEY, *The Venetian Trade Guilds as Patrons of Art in the Renaissance*, *The Burlington Magazine*, 128/998, 1986, str. 326.

³²⁵ O izjemni kvaliteti celjskega Poklona iz okoli leta 1410, ki se slogovno vzporeja z zadnjo razvojno fazo dunajske vojvodske delavnice, gl. HÖFLER 2004 (op. 29), str. 88–89; HÖFLER 2009 (op. 99), str. 584. Povsod s starejšo literaturo.

³²⁶ HÖFLER 2004 (op. 29), str. 89–90.

17. Pohod sv. Treh kraljev, severna stena prezbiterija, ok. 1410,
župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

18. Fragment Marijinega kronanja, severna stena prezbiterija, konec 15. stoletja,
župnijska cerkev sv. Danijela, Celje

slikarji iz skupine Pisanega mojstra delovali tudi na Gorenjskem, »kako je eden njih zašel v Celje, in to v tako imenitno in pomembno cerkev, pa ostaja uganka«. ³²⁷ Možno bi bilo, da je mojster v Celje prišel prek bratovščinskih povezav. ³²⁸ Vemo namreč, da je v Istri v 15. stoletju delovalo več bratovščin, ³²⁹ za katere so slikarska naročila izvrševali glavni slikarji tega obdobja, še prav posebno

³²⁷ HÖFLER 2004 (op. 29), str. 90.

³²⁸ Branko FUČIĆ, *Iz istrarske spomeničke baštine*, 2, Zagreb 2007, str. 332, domneva, da so povezava med Pisanim mojstrom oziroma istrskim slikarstvom in poslikavo v Celju pičenski škofje.

³²⁹ Gl. Mirjana KONTESTABILE ROVIS, *Urad domen Koper 1807–1878 s priklučenimi spisi. Pomorska sanitetna deputacija Koper 1819–1850*, Koper 2001, str. 19–20, 23; Zdenka BONIN, *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju*

pa Pisani mojster in njegova delavnica. Pisani mojster je, denimo, med letoma 1470 in 1484 slikal v bratovščinski cerkvi sv. Marije od Lakuća v Dvigradu, kjer je med drugim naslikal kronano Marijo Zavetnico s plaščem, pod katerim klečijo člani Marijine bratovščine.³³⁰ V Dvigradu je Pisani mojster slikal še za eno bratovščinsko cerkev, in sicer za cerkev sv. Antona Puščavnika z istoimensko bratovščino.³³¹ Pisani mojster je med letoma 1471 in 1477 delal tudi za bratovščinsko Marijino cerkev v Oprtlju,³³² kjer je med drugim naslikal tudi Marijo Zavetnico s plaščem.³³³ Tudi poslikavo najznamenitejših istrskih fresk iz 15. stoletja, v cerkvi sv. Marije na Škrilinah v Beramu, je leta 1474 naročila tamkajšnja Marijina bratovščina,³³⁴ o čemer priča tudi danes slabo vidni napis nad južnim portalom: *In honore domini nostri Y(esu) Kristi amen ac gloriose virginis matris marie ac no(m)i(n)e sanctorum omnium fecit hoc opus depingere comunitas bermw ex(pensis) fraternitati(is) beate marie virginis hoc pin(n)xit magister Vicencius d(e) Kastua et conplivit mense novembris die oct(av)o post martini anno domini milessimo quadracentesimo septuagessimo quarto gr(atias agens?).*³³⁵ Leta 1474 je torej to cerkev Vincencu iz Kastva (in slikarjem njegove delavnice) dal poslikati beramski komun na stroške oziroma po naročilu bratovščine blažene Device Marije.³³⁶ S freskami v Beramu lahko do določene mere vzporejamo freske Janeza iz Kastva v cerkvi sv. Trojice v Hrastovljah,³³⁷ za katere Mirjana Kontestabile Rovis domneva, da bi jih lahko naročila hrastoveljska bratovščina sv. Trojice.³³⁸ Delavnica Janeza iz Kastva je slikala tudi v cerkvi sv. Jakoba v Barbanu, kjer so na prizoru Marije Zavetnice s plaščem naslikani člani barbanske bratovščine.³³⁹ Člani bratovščine so v Istri upodobljeni tudi v cerkvi bratovščinskega zavetnika sv. Antona v Višnjanu, katere poslikava sega že v 16. stoletje,³⁴⁰ precej zgodnejša, iz zadnje četrtine 14. stoletja, pa je upodobitev bratovščinskih članov v cerkvi sv. Antona oziroma sv. Trojice v Žminju, ki priča o pomembni in zgodnji vlogi bratovščin kot umetnostnih naročnikov v srednjeveški Istri.³⁴¹ Tipičen bratovščinski motiv, Marija Zavetnica s plaščem,³⁴² je bil upodobljen tudi na severni steni prezbiterija ob velikem oltarju

Beneške republike, Koper 2011, str. 53–54, 95–96, passim; Zdenka BONIN, Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike, *Acta historiae artis Slovenica*, 21/2, 2016, str. 35–53; gl. tudi Giuseppe CAPRIN, *L'Istria nobilissima*, 1, Trieste 1905, str. 261, op. 4, passim; vsi z nadaljnjo literaturo. Ohranjena bratovščinska umetnostna dediščina tako iz poznega srednjega kakor iz novega veka je eno od najpomembnejših poglavij hrvaške umetnosti tudi v Dalmaciji. Osnovni vtis za 15. stoletje nudi Ivana PRIJATELJ-PAVIČIČ, Kiparska i slikarska umjetnička baština bratovština u Dalmaciji između XIV. i XIX. st., *Croatica christiana periodica*, 21, 1997, str. 39–45.

³³⁰ Gl. FUČIČ 2007 (op. 328), str. 323, 329.

³³¹ FUČIČ 2007 (op. 328), str. 329–330.

³³² FUČIČ 2007 (op. 328), str. 330.

³³³ Jugo JAKOVČIČ, Tomislav VIGNJEVIČ, *Istarske freske/Gli affreschi istriani*, Pula 2007, str. 46; Željko BISTROVIČ, *Šareni trag istarskih fresaka/Pisana sled istrskih fresk*, Pula 2015, str. 114, 116.

³³⁴ Gl. Branko FUČIČ, *Vincent iz Kastva*, Zagreb-Pazin 1992, str. 22; FUČIČ 2007 (op. 328), str. 164.

³³⁵ Prepis po: FUČIČ 2007 (op. 328), str. 171, op. 83; prim. FUČIČ 1992 (op. 334), str. 21–22.

³³⁶ Gl. FUČIČ 1992 (op. 334), str. 21–22; FUČIČ 2007 (op. 328), str. 171, 176–177; BISTROVIČ 2015 (op. 333), str. 104, 112.

³³⁷ Prim. Branko FUČIČ, *Istarske freske*, Zagreb 1963, str. 28; STELE 1969 (op. 228) str. 242; FUČIČ 1992 (op. 334), str. 108; Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji. 2: Primorska*, Ljubljana 1997, str. 96–98; Branko FUČIČ, *Iz istarske spomeničke baštine*, 1, Zagreb 2006, str. 316, 318.

³³⁸ KONTESTABILE ROVIS 2001 (op. 329), str. 23.

³³⁹ BISTROVIČ 2015 (op. 333), str. 228, 231.

³⁴⁰ BISTROVIČ 2015 (op. 333), str. 155.

³⁴¹ Gl. BISTROVIČ 2015 (op. 333), str. 192, 202.

³⁴² O motivu Marije Zavetnice s plaščem v kontekstu bratovščin gl. Ana LAVRIČ, Bratovščine na Slovenskem pod za-

oziroma okrog nekdanjega stenskega tabernaklja cerkve sv. Danijela v Celju in naj bi nastal domnevno v sredini oziroma na začetku druge polovice 15. stoletja.³⁴³

Ob koncu se vrnimo še k listini iz leta 1413, ki govori o posvetitvi neke kapele v Celju in se v umetnostnozgodovinski literaturi sicer vedno znova citira, nihče pa njene vsebine ne poda povsem natančno. Listina je pravzaprav zelo zanimiva in morda – kljub številnim nasprotnim zapisom v literaturi – vendarle prinaša odgovor, ali se nanaša na celjsko kapelo v cerkvi sv. Danijela ali ne. Kot razkriva prepis, hranjen v Štajerskem deželnem arhivu, je namreč vsebina sledeča: Nikolaj, oglejski generalni vikar, dovoljuje Nikolaju, naslovnemu škofu škofije Hyppo (*domino Nicolao dei gratia episcopo Yponensi*), posvetitev kapele in oltarja v Celju.³⁴⁴ Iz listine je razvidno, da gre za odgovor na prošnjo celjskega grofa Hermana, ki jo je ta predložil oglejskemu patriarhu Ludoviku Tecku, in sicer za posvetitev kapele grofovega notarja Henrika in oltarja, ki sta bila na novo postavljena.³⁴⁵ S tem pismom se to (in vse drugo, kar je potrebno) dovoljuje naslovnemu škofu Nikolaju:³⁴⁶ *Nicolaus [etc.] reuerendo in Christo patri domino Nicolao dei gratia episcopo Yponensi salutem in domino. Ad preces deuotas porrectas per magnificum dominum dominum Hermannum Cilie Segorieque etc. comiti reuerendissimo in Christo patri et domino nostro domino Ludouico duci de Tekk dei gratia sancte sedis Aquilegensis patriarche postulato, ac de ipsius domini nostri domini patriarche beneplacito et voluntate, vt capellam Heinrici eiusdem domini comitis notarii atque vnum altare nouiter constructam et constructam in Cilie dicte diocesis constitutis consecrare de nouo possitis aliaque ad hec oportuna hac vice libere exercere, harum tenore vobis licenciam concedimus et liberam facultatem.*³⁴⁷ V umetnostnozgodovinski literaturi ni bilo še nikoli izpostavljeno, da gre za kapelo notarja celjskega grofa Hermana II. Iz pregleda funkcij in nosilcev funkcij v celjski upravi, ki ga je objavil Jaka Banfi, je razvidno, da se kot *notarius* v listinah naslavljajo pisarji in da se leta 1413 omenjata dva pisarja Hermana II. To sta Hans Weinreich, prvi poznani pisar, ki je bil domnevno laik, in pa za nas relevantni pisar Henrik Plöchel.³⁴⁸

Najpomembnejšo vzpodbudo za odločitev, da tudi celjska kapela postane bratovščinska, bi po moji oceni lahko predstavljala dunajska kapela sv. Jurija in tesna povezanost grofov Celjskih z njo. Članstvo v različnih viteških in duhovnih bratovščinah in sorodnih združenjih je bilo sestavni del duhovne in viteške reprezentance srednjeveškega plemstva, kar se kaže tudi pri rodbinah, s katerimi

vetniškimi plaščem Marije in svetnikov, *Patriae et orbi* 2015 (op. 39), str. 475–527 (za srednji vek gl. str. 482–492), z nadaljnjo literaturo.

³⁴³ Gl. ZRC SAZU, UIFS, Terenski zapiski Franceta Steleta, LIV, 28. 8. 1935; CURK 1966 (op. 60), str. 8, 20; France STELE, Načela in rezultati restavracije notranjščine v opatijski cerkvi v Celju, *Kronika slovenskih mest*, 3/2, 1936, str. 86; Ivan STOPAR, Preliminarna poročila o konservatorskih raziskavah in delih. Umetnostni in urbanistični spomeniki. Celje, *Varstvo spomenikov*, 22, 1979, str. 350.

³⁴⁴ Prepis hrani StLA, AUR 4522d.

³⁴⁵ Za pomoč pri interpretaciji te listine se najlepše zahvaljujem dr. Ani Lavrič.

³⁴⁶ HÖFLER 2018 (op. 183), str. 21, 55, Nikolaja, naslovnega škofa škofije Hyppo, v citirani knjigi omenja kot generalnega vikarja patriarha Antonia da Ponte ali Antonia Panciere *in pontificalibus*, hkrati pa tudi kot savinjskega arhidjakona. Navedbo Yponensi identificira s škofijo Hyppo v severni Afriki.

³⁴⁷ Prepis po: WEISS 2002 (op. 153), listina 1413 Mai 16, Cividale.

³⁴⁸ BANFI 2022 (op. 118), str. 32; prim. SCHWANKE 1935 (op. 120), str. 81. Tako Robert Schwanke kakor tudi Jaka Banfi navajata, da je bil Henrik kaplan, vendar pa to iz do sedaj znanih virov ni razvidno. Napaka izvira iz Schwankovega netočnega prepisa listine, izdane leta 1413, saj naj bi po njegovem prepisu v listini pisalo *capellanus Henricus eiusdem domini comitis notarius*. Priimek Plöchel je razviden iz pisma, datiranega 30. julija 1414 in hranjenega v: Biblioteca Civica di Cividale del Friuli, Archivio dell'antica Comunità di Cividale, Lorenzo d'Orlandi, H-9, št. 139.

so Celjani imeli tesne stike, in ne nazadnje tudi pri Celjanih samih kot članih več različnih duhovno-viteških združb.³⁴⁹ Njihova vez z Veliko Marijino bratovščino na Dravskem polju in ustanovitev bratovščine prav v njihovi kapeli tako nikakor nista presenetljivi, marveč celo pričakovani in v nadaljnjih raziskavah ne bosta ostali več spregledani.³⁵⁰

³⁴⁹ Christian STEEB, Zur Geschichte der spätmittelalterlichen Rittergesellschaften und deren Darstellungen auf Grabsteinen in Graz, *Historisches Jahrbuch der Stadt Graz*, 23–24, 1993, str. 62, omenja vpliv Physiologusa na izbiro živali za simbole različnih viteških redov.

³⁵⁰ Za vse pogovore in pomoč pri nastanku tega članka se iz srca zahvaljujem dr. Gorazdu Bencetu, dr. Blažu Resmanu, dr. Ani Lavrič, dr. Lilijani Žnidaršič Golec, dr. Mihi Kosiju in dr. Matjažu Bizjaku. Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Umetnost na Slovenskem v stičišču kultur* (P6-0061) in raziskovalnega projekta *Umetni-na kot odsev znanja in povezovanja. Pomen izobrazbe in družbene vpetosti umetnikov in naročnikov v poznem sred-njem in zgodnjem novem veku* (J6-9439), ki ju iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Literatura

- AMBROŽIČ, Matjaž, Pregled predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, *Acta historiae artis Slovenica*, 19/1, 2014, str. 17–52.
- AMBROŽIČ, Matjaž, Zanimivosti iz delovanja predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem, *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 38/1, 2015, str. 35–75.
- AMBROŽIČ, Matjaž, Kanonski in teološki vidiki bratovščin z ozirom na slovensko Štajersko, *Patriae et orbi. Essays on Central European Art and Architecture/Študije o srednjeevropski umetnosti. Festschrift in Honour of Damjan Prelovšek/Jubilejni zbornik za Damjana Prelovška* (ur. Ana Lavrič, Franci Lazarini, Barbara Murovec), Ljubljana 2015, str. 529–549.
- ANDERLIČ, Jože, ZADNIKAR, Marijan, *Kunst in Slowenien. Architektur, Malerei und Plastik im Sakralbereich*, Wien-München 1985.
- ANĐELIĆ, Pavao, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska. Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću*, Sarajevo 2004.
- BANFI, Jaka, Uprava grofov Celjskih 1341–1456, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 70/1, 2022, str. 21–58.
- BAYER, Elke, Schmerzensmutter. Mittelhochdeutsche Literatur, *Marienlexikon* (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk), 6, St. Ottilien 1994, str. 29–31.
- BAYER, Elke, BREUER, Wilhelm, Sieben Schmerzen Mariens, *Marienlexikon* (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk), 6, St. Ottilien 1994, str. 157–158.
- BEEH, Wolfgang, SCHNITZLER, Hermann, *Ausstellungskatalog Bewahrte Schönheit. Mittelalterliche Kunst der Sammlung Hermann Schwartz*, Aachen 1961 (= *Aachener Kunstblätter*, 21).
- BENCE, Gorazd, *Donatorska podoba 14. in 15. stoletja na Štajerskem. Vizualizacija naročnikov v srednjeveških sakralnih prostorih*, Ljubljana 2017 (tipkopis doktorske disertacije).
- BENESCH, Otto, Grenzprobleme der österreichischen Tafelmalerei, *Wallraf-Richartz-Jahrbuch*, n. F. 1, 1930, str. 66–99.
- BERTAUD, Émile, Douleurs (Notre-Dame des sept-), *Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique. Doctrine et histoire* (ur. Charles Baumgartner, Olphe Galliard), 3, Paris 1957, stp. 1686–1701.
- BESOLD, Andreas, Prestol milosti, simboli evangelistov, cerkveni očetje, angeli z orodji mučenja (Poslikava oboka). Angel s kladivom, *Gotika v Sloveniji* (ur. Janez Höfler), Narodna galerija, Ljubljana 1995, str. 246–248.
- BESOLD, Andreas, Bemerkungen zu neuentdeckten Wandmalereien in Kärnten, *Carinthia I. Zeitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten*, 187, 1997, str. 327–341.
- BISTROVIĆ, Željko, *Šareni trag istarskih fresaka/Pisana sled istrskih fresk*, Pula 2015.
- BLAZNIK, Pavle, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, 1–2, Maribor 1988.
- BONIN, Zdenka, *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*, Koper 2011.
- BONIN, Zdenka, Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike, *Acta historiae artis Slovenica*, 21/2, 2016, str. 35–53.
- BRUCHER, Günther, *Gotische Baukunst in Österreich*, Salzburg-Wien 1990.
- BUCHINGER, Günther, MITCHELL, Paul, Die Wiener Burg zur Zeit der frühen Habsburger bis 1395. III. 3. 2.: Der Vorgängerbau der Burgkapelle, *Die Wiener Hofburg im Mittelalter. Von der Kastellburg bis zu den Anfängen der Kaiserresidenz* (ur. Mario Schwarz), Wien 2015 (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Denkschriften der Philosophisch-Historischen Klasse, 443; Veröffentlichungen zur Kunstgeschichte, 12; Veröffentlichungen zur Bau- und Funktionsgeschichte der Wiener Hofburg, 1), str. 173–188.

- BUCHINGER, Günther, SCHÖN, Doris, ... gelegen bei der purgk zu wien ... Zur städtebaulichen Entwicklung des Wiener Burgviertels im Spätmittelalter, *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien*, 64/65, 2008/2009, str. 41–81.
- BUCHINGER, Günther, SCHÖN, Doris, „... jene, die ihre hände hilfreich zum bau erheben ...“: Zur zeitlichen Konkordanz von Weihe und Bauvollendung am Beispiel der Wiener Augustinerkirche und Georgskapelle, *RIHA Journal*, 20, 2011, str. 1–70.
- BUCHINGER, Günther, SCHÖN, Doris, Die Wiener Burg zur Zeit der frühen Habsburger bis 1395. III. 2.: Städtebauliche Entwicklung des Burgviertels. Die Niederlassung der Parteigänger der Habsburger, *Die Wiener Hofburg im Mittelalter. Von der Kastellburg bis zu den Anfängen der Kaiserresidenz* (ur. Mario Schwarz), Wien 2015 (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Denkschriften der Philosophisch-Historischen Klasse, 443; Veröffentlichungen zur Kunstgeschichte, 12; Veröffentlichungen zur Bau- und Funktionsgeschichte der Wiener Hofburg, 1), str. 146–158.
- BUCHINGER, Günther, SCHÖN, Doris, Die Wiener Burg zur Zeit der frühen Habsburger bis 1395. III. 4. 2.: Das Augustinerkloster. Die Ritterkapelle im Augustinerkloster, *Die Wiener Hofburg im Mittelalter. Von der Kastellburg bis zu den Anfängen der Kaiserresidenz* (ur. Mario Schwarz), Wien 2015 (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Denkschriften der Philosophisch-Historischen Klasse, 443; Veröffentlichungen zur Kunstgeschichte, 12; Veröffentlichungen zur Bau- und Funktionsgeschichte der Wiener Hofburg, 1), str. 222–238.
- BUCHINGER, Günther, SCHÖN, Doris, Die Wiener Burg im Spätmittelalter bis 1529. IV. 6. 1.: St. Michael im 15. Jahrhundert. Bauvollendung und Ausstattung der Kirche, *Die Wiener Hofburg im Mittelalter. Von der Kastellburg bis zu den Anfängen der Kaiserresidenz* (ur. Mario Schwarz), Wien 2015 (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Denkschriften der Philosophisch-Historischen Klasse, 443; Veröffentlichungen zur Kunstgeschichte, 12; Veröffentlichungen zur Bau- und Funktionsgeschichte der Wiener Hofburg, 1), str. 504–521.
- BUCHINGER, Günther, SCHÖN, Doris, SCHULTES, Lothar, Die Wiener Burg zur Zeit der frühen Habsburger bis 1395. III. 5. 1.: Die Michaelerkirche im 14. Jahrhundert. Bautätigkeit und Ausstattung im Wechselspiel zwischen landesfürstlichem Hof und bürgerlicher Pfarrgemeinde, *Die Wiener Hofburg im Mittelalter. Von der Kastellburg bis zu den Anfängen der Kaiserresidenz* (ur. Mario Schwarz), Wien 2015 (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Denkschriften der Philosophisch-Historischen Klasse, 443; Veröffentlichungen zur Kunstgeschichte, 12; Veröffentlichungen zur Bau- und Funktionsgeschichte der Wiener Hofburg, 1), str. 250–284.
- CAPRIN, Giuseppe, *L'Istria nobilissima*, 1, Trieste 1905.
- CEVC, Anica, *Stari tuji slikarji 15.–19. stoletja. 2: Slovenska Štajerska in Prekmurje*, Ljubljana 1964.
- CEVC, Emilijan, O varstvu slovenske srednjeveške plastike, *Varstvo spomenikov*, 3, 1950, str. 30–38.
- CEVC, Emilijan, *Srednjeveška plastika na Slovenskem. Od začetkov do zadnje četrtine 15. stoletja*, Ljubljana 1963.
- CEVC, Emilijan, *Slovenska umetnost*, Ljubljana 1966.
- CEVC, Emilijan, *Gotsko kiparstvo*, Ljubljana 1967 (Ars Sloveniae).
- CEVC, Emilijan, *Poznogotska plastika na Slovenskem*, Ljubljana 1970.
- CEVC, Emilijan, *Gotska plastika na Slovenskem*, Narodna galerija, Ljubljana 1973.
- CEVC, Emilijan, Likovna umetnost v srednjeveški Ljubljani, *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo* (ur. Ferdo Gestrin), Ljubljana 1984, str. 96–102.
- CEVC, Emilijan, Stolnična Sočutna, *Stolnična sočutna* (ur. Josip Korošec), Restavratorski center RS, Ljubljana 1990, str. [1–2].
- COLE AHL, Diane, “In corpo di compagna”. Art and Devotion in the Compagnia della Purificazione e di San Zanobi of Florence, *Confraternities and the Visual Arts in Renaissance Italy. Ritual, Spectacle, Image* (ur. Barbara Wisch, Diane Cole Ahl), Cambridge 2000, str. 46–47.

- COUDENBERGHE, Jan van, *Ortus progressus et impedimenta fraternitatis beatissimae virginis Mariae de passione quae dicitur de septem doloribus*, Antwerp 1519.
- CURK, Jože, *Topografsko gradivo. 1: Sakralni spomeniki na območju občine Celje*, Celje 1966.
- CURK, Jože, *Topografsko gradivo. 4: Sakralni spomeniki na območju občine Slovenske Konjice*, Celje 1967.
- DE FRANCESCHI, Camillo, *Storia documentata della contea di Pisino* (ur. Figlio Carlo), Venezia 1964.
- DIETRICH, Urban, *Neue Satzungen der uralten Bruderschaft Maria 7 Schmerzen zu Cilli*, Cilli 1856.
- DOLINAR, France Martin, Bratovščina, *Enciklopedija Slovenije*, 1, Ljubljana 1987, str. 358.
- DOLINAR, France Martin, Mannsberg, Martin von, *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb), Berlin 1996, str. 455–456.
- DOLINAR, France Martin, Bratovščina Matere Božje Sedem žalosti v Celju, *Naša luč*, 5, 1998, str. 8.
- DOLINAR, France Martin, Bistum Pedena, *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation* (ur. Erwin Gatz, Clemens Brodkorb, Helmut Flachenecker), Freiburg im Breisgau 2003, str. 564–565.
- DOLINAR, France Martin, Ljubljanski škofje, *Upodobitve ljubljanskih škofov* (ur. Ana Lavrič), Ljubljana 2007, str. 11–89.
- DOMENIG, Christian, *Tuon kunt. Die Grafen von Cilli in ihren Urkunden 1341–1456*, Klagenfurt 2004 (tipkopis doktorske disertacije).
- DOMENIG, Christian, Ludwig von Teck und der Niedergang der weltlichen Herrschaft des Patriarchats von Aquileia, *Nulla historia sine fontibus. Festschrift für Reinhard Härtel zum 65. Geburtstag* (ur. Anja Thaller, Johannes Gießauf, Günther Bernhard), Graz 2010, str. 150–157.
- ELLINGTON, Donna Spivey, *From Sacred Body to Angelic Soul. Understanding Mary in Late Medieval and Early Modern Europe*, Washington D. C. 2001.
- FEKONJA, Andrej, Celje in okolica, *Dom in svet*, 8, 1895, str. 336–343, 371–375, 410–413, 438–443, 470–476, 495–500, 533–538, 566–567, 596–600, 630–631, 663–666, 695–698, 718–726, 746–755.
- FINKENZELLER, Josef, Schmerzensmutter. Einführung, *Marienlexikon* (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk), 6, St. Ottilien 1994, str. 28–29.
- FUČIĆ, Branko, *Istarske freske*, Zagreb 1963.
- FUČIĆ, Branko, *Vincent iz Kastva*, Zagreb-Pazin 1992.
- FUČIĆ, Branko, *Iz istarske spomeničke baštine*, 1, Zagreb 2006.
- FUČIĆ, Branko, *Iz istarske spomeničke baštine*, 2, Zagreb 2007.
- GARZAROLLI VON THURNLACKH, Karl, *Mittelalterliche Plastik in Steiermark*, Graz 1941.
- GÖTZ, Rolf, *Die Herzöge von Teck. Herzöge ohne Herzogtum*, Kirchheim unter Teck 2009 (Schriftenreihe des Stadtarchivs Kirchheim unter Teck, 33).
- Gradivo za zgodovino Maribora. 10: 1489–1499* (ur. Jože Mlinarič), Maribor 1984.
- GRAUS, Johann, Die Pfarrkirche zu Cilli, *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, n. F. 13, 1887, str. CXCI–CXCVIII.
- GROSSMANN, Dieter, Werkverzeichnis, *Stabat Mater. Maria unter dem Kreuz in der Kunst um 1400. Ausstellung im Salzburger Dom 1. Juni bis 15. September 1970*, Dommuseum, Salzburg 1970, str. 49–113.
- GRUDEN, Josip, *Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*, Ljubljana 1908.
- HATFIELD, Rab, The Compagnia de' Magi, *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, 33, 1970, str. 107–161.

- HEUSINGER, Sabine von, *Die Zunft im Mittelalter. Zur Verflechtung von Politik, Wirtschaft und Gesellschaft in Straßburg*, Stuttgart 2009.
- HÖFER, Rudolf Karl, *Die landesfürstliche Visitation der Pfarren und Klöster in der Steiermark in den Jahren 1544/1545. Edition der Texte und Darstellung zu Nachrichten über das kirchliche Leben*, Graz 1992 (Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, 14).
- HÖFLER, Janez, *Die gotische Malerei Villachs. Villacher Maler und Malerwerkstätten des 15. Jahrhunderts. 1: Darstellung*, Villach 1981.
- HÖFLER, Janez, *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja*, Ljubljana 1982.
- HÖFLER, Janez, *Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašc*, Ljubljana 1985.
- HÖFLER, Janez, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupnija Mengeš, *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 14, 1992, str. 80–119.
- HÖFLER, Janez, *Srednjeveške freske v Sloveniji. 2: Primorska*, Ljubljana 1997.
- HÖFLER, Janez, Slika Kristusove molitve na Oljski gori s Koritnega nad Čadramom, *Kristus na Oljski gori. Poznogotska tabla s Koritnega nad Čadramom* (ur. Marja Lorenčak), Ljubljana 2001 (Knjižnica Narodne galerije. Študijski zvezki, 7), str. 12–34.
- HÖFLER, Janez, *Srednjeveške freske v Sloveniji. 4: Vzhodna Slovenija*, Ljubljana 2004.
- HÖFLER, Janez, Die Grafen und Fürsten von Cilli als Mäzene und Förderer der Kunst, *Sigismund von Luxemburg. Ein Kaiser in Europa. Tagungsband des internationalen historischen und kunsthistorischen Kongresses in Luxemburg, 8.–10. Juni 2005* (ur. Michel Pauly, François Reinert), Mainz am Rhein 2006, str. 337–348.
- HÖFLER, Janez, Funktionale Internationalität. Die Kunst um 1400 in Slowenien, *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext* (ur. Jiří Fajt, Andrea Langer), Berlin-München 2009, str. 577–585.
- HÖFLER, Janez, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*, Ljubljana 2016² (elektronska knjiga).
- HÖFLER, Janez, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Kranjska*, Ljubljana 2017² (elektronska knjiga).
- HÖFLER, Janez, *Oglejski generalni vikarji in drugi patriarhovi pooblaščenca na Slovenskem v poznem srednjem veku (1300–1535)*, Ljubljana 2018 (Historia artis. Zbirka Oddelka za umetnostno zgodovino. Podzbirka ICCHS).
- HUMFREY, Peter, MACKENNEY, Richard, The Venetian Trade Guilds as Patrons of Art in the Renaissance, *The Burlington Magazine*, 128/998, 1986, str. 317–330.
- INTIHAR FERJAN, Jana, Ljubljanska kiparska delavnica 15. stoletja. Seznam plastik, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 21, 1985, str. 131–148.
- INTIHAR FERJAN, Jana, Ljubljanska kiparska delavnica 15. stoletja, *Gotika v Sloveniji* (ur. Janez Höfler), Narodna galerija, Ljubljana 1995, str. 181–183.
- JAKOVČIČ, Jugo, VIGNJEVIĆ, Tomislav, *Istarske freske/Gli affreschi istriani*, Pula 2007.
- JANISCH, Josef Andreas, *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen*, 1, Graz 1878.
- JONTES, Liselotte, *Die steirischen Bruderschaften im Mittelalter*, Graz 1970 (tipkopoljske doktorske disertacije).
- JURANČIČ, Klementina, Lepa Sočutna, *Gotika v Sloveniji* (ur. Janez Höfler), Narodna galerija, Ljubljana 1995, str. 177–179.
- KLEMENČIČ, Matej, Župnijska cerkev v Konjicah in gradbena dejavnost Valentina Fabrija/Die Pfarrkirche von Konjice und die Bautätigkeit des Valentin Fabri, *Gotika v Sloveniji/Gotik*

- in Slowenien/Il gotico in Slovenia. Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom/Vom Werden des Kulturraums zwischen Alpen, Pannonien und Adria/La formazione dello spazio culturale tra le Alpi, la Pannonia e l'Adriatico. Akti mednarodnega simpozija/Vorträge des internationalen Symposiums/Atti del Convegno Internazionale di Studi, Ljubljana, Narodna galerija, 20.–22. oktober 1994 (ur. Janez Höfler), Ljubljana 1995, str. 111–129.*
- KOBLAR, Anton, Drobtinice iz furlanskih arhivov, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 2, 1892, str. 30–92.
- KOLAR, Bogdan, *Zgodovina krščanstva na ozemlju celjske škofije. Ob deseti obletnici škofije*, Celje 2016.
- KOMELJ, Ivan, *Gotska arhitektura na Slovenskem. Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora*, Ljubljana 1973.
- KONTESTABILE ROVIS, Mirjana, *Urad domen Koper 1807–1878 s priključenimi spisi. Pomorska sanitetna deputacija Koper 1819–1850*, Koper 2001.
- KOROPEC, Jože, Zemljiško gospostvo Podsreda do 17. stoletja, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v. 17/2, 1981, str. 204–218.
- KOROPEC, Jože, Svetna zemljiška gospostva na Konjiškem do 1600, *Konjiško. 850 let pražupnije 1146–1996* (ur. Anton Ožinger, Ivan Pajk), Slovenske Konjice 1996, str. 98–164.
- KOS, Dušan, Plemiška darovanja cerkvenim ustanovam s posebnim ozirom na 14. stoletje, *Zgodovinski časopis*, 47, 1993, str. 25–52.
- KOS, Dušan, *Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*, Ljubljana 2005.
- KOSI, Miha, *Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*, Ljubljana 1998, S. 110–113.
- KOSI, Miha, Grajska politika – primer grofov Celjskih, *Iz zgodovine slovenskih gradov* (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2012 (= *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 60/3, 2012), str. 465–494.
- KOSI, Miha, Graffschaft Mettling. Razvoj dežele in deželnega plemstva metliške grofije od 13. do konca 15. stoletja, *Neumarkt – Möttling – Metlika. Nastanek in razvoj mesta od konca 13. do začetka 19. stoletja* (ur. Janez Weiss), Metlika 2018, str. 15–99.
- KOSI, Miha, Celjska klientela. Socialna in prostorska mobilnost plemstva v službi grofov Celjskih, *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem* (ur. Boris Golec), Ljubljana 2019, str. 11–64.
- KOVÁCS, Elisabeth, Die Heiligen und heiligen Könige der frühen Habsburger (1273–1519), *Laienfrömmigkeit im späten Mittelalter. Formen, Funktionen, politisch-soziale Zusammenhänge* (ur. Klaus Schreiner, Elisabeth Müller-Luckner), München 1992 (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien, 20), str. 93–126.
- KOVAČIČ, Franc, *Zgodovina Lavantinske škofije 1228–1928. Ob 700-letnici njene ustanovitve*, Maribor 1928.
- KRASS, Andreas, *Stabat mater dolorosa. Lateinische Überlieferung und volkssprachliche Übertragungen im deutschen Mittelalter*, München 1998.
- KROPF, Emil, Notizen, *Mittheilungen der k. k. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, n. F. 7, 1881, str. LXXIV–LXXXV.
- LACKNER, Christian, *Hof und Herrschaft. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzoge 1365–1406*, Wien 2002.
- LAVRIČ, Ana, *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*, 1–2, Ljubljana 1988.
- LAVRIČ, Ana, Bratovščine na Slovenskem pod zavetniškim plaščem Marije in svetnikov, *Patriae et orbi. Essays on Central European Art and Architecture/Študije o srednjeevropski umetnosti. Festschrift in Honour of Damjan Prelovšek/Jubilejni zbornik za Damjana Prelovška* (ur. Ana Lavrič, Franci Lazarini, Barbara Murovec), Ljubljana 2015, str. 475–527.

- LAVRIČ, Ana, Kamniške bratovščine in njihova povezava s freskami pri Sv. Primožu in v župnijski cerkvi na Šutni, *Arhivi. Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 39/1, 2016, str. 9–25.
- LE COUTEULX, Carolo, *Annales Ordinis Cartusienensis ab anno 1084 ad annum 1429*, 2, Monstrolii 1888.
- LEITNER, Karin, Kristus na Oljski gori, *Gotika v Sloveniji* (ur. Janez Höfler), Narodna galerija, Ljubljana 1995, str. 334–335.
- LESAR, Marko, *Župnijska cerkev na Šutni v Kamniku. Umetnostna in kulturnozgodovinska predstavitev*, Kamnik 2001.
- Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana. 1140–1500* (ur. Jure Volčjak), Ljubljana 2020.
- LUKAN, Walter, Gradivo k biografiji škofa Tomaža Hrena v dunajskih arhivih, *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1998, str. 7–21.
- LUSCHIN VON EBENGREUTH, Arnold, Die Windische Wallfahrt an den Niederrhein, *Monatsschrift für die Geschichte Westdeutschlands*, 4, 1878, str. 436–466.
- MAAS-EWERD, Theodor, Schmerzen Mariens, *Marienlexikon* (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk), 6, St. Ottilien 1994, str. 24–25.
- MAAS-EWERD, Theodor, KRASS, Andreas, SCHEFFCZYK, Leo, Stabat mater, *Marienlexikon* (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk), 6, St. Ottilien 1994, str. 261–266.
- MAROLT, Marijan, Celjski nagrobniki 15. in 16. stoletja, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 8, 1928, str. 73–85.
- MAROLT, Marijan, *Dekanija Celje. Cerkevni spomeniki v Celju*, Maribor 1931 (Umetnostni spomeniki Slovenije, 3).
- MEKANOVIČ, Husein Sejko, Tabelne slike »štajerske šole« v Kraljevi Sutjeski – naročilo Celjskih grofov?, *Tretji dan*, 30/1–2, 2001, str. 87–94.
- MLINARIČ, Jože, *Kartuzija Pleterje 1403–1595*, Ljubljana 1982.
- MLINARIČ, Jože, Cerkev na Slovenskem v srednjem veku, *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Celje 1991, str. 61–91.
- MLINARIČ, Jože, *Kartuziji Žiče in Jurkloster. Žička kartuzija ok. 1160–1782. Jurklostrska kartuzija ok. 1170–1595*, Maribor 1991.
- MLINARIČ, Jože, *Stiška opatija 1136–1784*, Novo mesto 1995.
- MLINARIČ, Jože, Žički kartuzijani in njihovi odnosi s Konjiškimi gospodi, s konjiško župnijo in konjiškimi tržani, *Konjiško. 850 let pražupnije 1146–1996* (ur. Anton Ožinger, Ivan Pajk), Slovenske Konjice 1996, str. 165–187.
- MLINARIČ, Jože, Cerkvena organizacija in verske razmere na območju ptujske pražupnije in na Dravskem polju v poznem srednjem veku, *Ptujska župnijska cerkev sv. Jurija. Zbornik znanstvenega simpozija ob praznovanju 1150. obletnice posvetitve mestne cerkve in 850. obletnice »Konradove cerkve«* (ur. Slavko Krajnc), Ptuj 1998, str. 84–97.
- MLINARIČ, Jože, Celjani in njihov odnos do samostanov, *Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja. Zbornik mednarodnega simpozija/Die Grafen von Cilli, altes Thema – neue Erkenntnisse. Sammelband des internationalen Symposiums, Celje, 27.–29. maj 1998* (ur. Rolanda Fugger Germadnik), Celje 1999, str. 125–142.
- MLINARIČ, Jože, *Kartuzija Bistra*, Ljubljana 2001.
- NAPOTNIK, Mihael, *Pastirski listi*, Maribor 1906.
- NARED, Andrej, *Dežela – knez – stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*, Ljubljana 2009 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 7).
- ORAŽEM, France, Hrenov odnos do bratovščin, *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1998, str. 299–306.
- OROŽEN, Ignac, *Celska kronika*, V Celi 1854.

- OROŽEN, Ignaz, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 1: Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate Marburg, Mahrenberg, Jaring, St. Leonhard in W. B., Kötsch und Zirkoviz*, Marburg 1875.
- OROŽEN, Ignaz, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 3: Das Archidiakonat Saunien oder Sannthal und Draufeld*, Cilli 1880.
- OROŽEN, Ignaz, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 4/2: Das Dekanat Tüffer*, Graz 1881.
- OROŽEN, Ignaz, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 5: Das Dekanat Schallthal*, Graz 1884.
- OROŽEN, Ignaz, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 6: Das Dekanat Drachenburg*, Marburg 1887.
- OROŽEN, Ignaz, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. 8: Das Dekanat Neukirchen*, Marburg 1893.
- OROŽEN, Janko, *Posestna in gradbena zgodovina Celja*, Celje 1957.
- OROŽEN, Janko, *Zgodovina Celja in okolice. 1: Od začetka do leta 1848*, Celje 1971.
- OROŽEN, Janko, *Zgodovina Celja in okolice. 2: 1849–1941*, Celje 1974.
- OTER GORENČIČ, Mija, Umetnostna zapuščina srednjeveških marijanskih bratovščin na Kranjskem in Štajerskem, *Acta historiae artis Slovenica*, 21/2, 2016, str. 89–110.
- OTER GORENČIČ, Mija, The Role of the Counts of Cilli in the Architectural Development of the Jurklošter Carthusian Monastery's Great Cloister and the Question of the Location of Veronika of Desnice's Grave. The Archaeological Method as an Aid to Art-Historical Interpretation, *Studia Historica Slovenica*, 20/1, 2020, str. 67–118.
- OTER GORENČIČ, Mija, Seeing God in the Image of Mary. Cross Readings of a Medieval Benedictine Convent Seal, *Marian Devotion in the Late Middle Ages. Image and Performance* (ur. Andrea-Bianka Znorovszky, Gerhard Jaritz), London-New York 2022 (Studies in medieval history and culture), str. 31–51.
- OTOREPEC, Božo, Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani, *Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja. Zbornik razprav* (ur. Vlado Valenčič), Ljubljana 1972 (Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave, 3), str. 5–54.
- OTOREPEC, Božo, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*, Ljubljana 1988.
- OŽINGER, Anton, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije 1751–1773/Atti delle visite pastorali nell'arcidiaconato di Valle Saunia della Arcidiocesi di Gorizia 1751–1773/Die Berichte der Pastoralvisitationen im Archidiakonat Saunien der Erzdiözese Görz 1751–1773*, Ljubljana 1991.
- Personalstand des Fürstbistums Lavant in Steiermark für das Jahr 1919*, Marburg 1919.
- PESKAR, Robert, *Arhitektura in arhitekturna plastika okoli leta 1400 v Sloveniji*, Ljubljana 2005 (tipkopijske doktorske disertacije).
- PETERSON, Jürgen, Bischof und Heiligenverehrung, *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, 91, 1996, str. 207–229.
- PETRIČ, Franci, Življenjska pot Tomaža Hrena (1560–1630), *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1998, str. 77–88.
- PETSCHNIG, Hanns, Über einige Kirchen in Steiermark, *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, 10, 1865, str. 191–204.
- PICHLER, Franz, Landschaftliche Steuerregister des 17. und 18. Jahrhunderts, *Mitteilungen des Steiermärkisches Landesarchivs*, 9, 1959, str. 34–98.
- PIRCHEGGER, Hans, Geschichtliche Wanderungen in der untersteirischen Heimat, *Marburger Zeitung*, 83/149–150, 29./30. 5. 1943, str. 3.
- PIRCHEGGER, Hans, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*, München 1962 (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, 10).
- POLIZZOTTO, Lorenzo, The Medici and the Youth Confraternity of the Purification of the Virgin 1434–1506, *The Politics of Ritual Kinship. Confraternities and Social Order in Early Modern Italy* (ur. Nicholas Terpstra), Cambridge 2000 (Cambridge Studies in Italian History and Culture), str. 98–113.

- PRIJATELJ-PAVIČIČ, Ivana, Kiparska i slikarska umjetnička baština bratovština u Dalmaciji između XIV. i XIX. st., *Croatica christiana periodica*, 21, 1997, str. 39–54.
- RAVNIKAR, Tone, *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu*, Maribor 2010 (*Studia historica Slovenica*, 6),
- Regesten des Herzogtums Steiermark. 1: 1308–1319* (ur. Hermann Wiesflecker, Roland Schäffer, Max Zechner, Annelies Redik), Graz 1976 (*Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark*, 6).
- RIHAR, Franc, *Marija v zarji slave. Pregled zgodovine Marijinega češčenja*, Celovec 1909.
- SAUSER, Ekkard, Schmerzen Mariens, *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 4 (ur. Engelbert Kirschbaum), Rom-Freiburg-Basel-Wien 1994, stp. 85–87.
- SCHULER, Carol M., The Seven Sorrows of the Virgin. Popular Culture and Cultic Imagery in pre-Reformation Europe, *Simiolus. Netherlands Quarterly for the History of Art*, 21, 1992, str. 5–28.
- SCHULTES, Lothar, Die Pietà von Celje und eine Gruppe von Vesperbildern des Schönen Stils, *Gotika v Sloveniji/Gotik in Slowenien/Il gotico in Slovenia. Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom/Vom Werden des Kulturraums zwischen Alpen, Pannonien und Adria/La formazione dello spazio culturale tra le Alpi, la Pannonia e l'Adriatico. Akti mednarodnega simpozija/Vorträge des internationalen Symposiums/Atti del Convegno Internazionale di Studi*, Ljubljana, Narodna galerija, 20.–22. oktober 1994 (ur. Janez Höfler), Ljubljana 1995, str. 173–181.
- SCHWANKE, Robert, *Die Kanzlei der Grafen von Cilli (1341–1456)*, Wien 1935.
- SEPPERER, Johann, *Die kirchlichen Bruderschaften in der Steiermark. Aufhebung und Wiedererrichtung*, Graz 1969 (tipkopis doktorske disertacije).
- SIMONITI, Primož, *Humanismus bei den Slovenen. Slowenische Humanisten bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts* (ur. Marija Wakounig), Wien 2008.
- SNOW, Emily Catherine, *The Lady of Sorrows. Music, Devotion, and Politics in the Burgundian-Habsburg Netherlands*, Princeton 2010 (tipkopis doktorske disertacije).
- SPEAKMAN SUTCH, Susie, VAN BRUAENE, Anne-Laure, The Seven Sorrows of the Virgin Mary. Devotional Communication and Politics in the Burgundian-Habsburg Low Countries, c. 1490–1520, *Journal of Ecclesiastical History*, 61, 2010, str. 252–278.
- STABEJ, Jože, Staro božjepotništvo Slovencev v Porenje, *Razprave 2. razreda SAZU*, 6, 1965, str. 140–215.
- STABEJ, Jože, Die alten Wallfahrten der Slowenen an den Rhein, *Zeitschrift des Aachner Geschichtsvereins*, 78, 1967, str. 97–160.
- STEEB, Christian, Zur Geschichte der spätmittelalterlichen Rittergesellschaften und deren Darstellungen auf Grabsteinen in Graz, *Historisches Jahrbuch der Stadt Graz*, 23/24, 1993, str. 57–87.
- STEGENŠEK, Avguštin, O grbih na cerkvenih predmetih v konjiški dekaniji, *Voditelj v bogoslovnih vedah*, 8, 1905, str. 161–167.
- STEGENŠEK, Avguštin, O nekaterih starinskih kipih, *Voditelj v bogoslovnih vedah*, 11, 1908, str. 333–356.
- STEGENŠEK, Avguštin, *Konjiška dekanija*, Maribor 1909 (Umetniški spomeniki lavantinske škofije, 2).
- STEGENŠEK, Avguštin, Kristus na Oljski gori v Čadramu, *Ljubitelj krščanske umetnosti*, 1, 1914, str. 3–11.
- STELE, France, *Monumenta artis Slovenicae. 1: Srednjeveško stensko slikarstvo/La peinture murale au Moyen-Age*, Ljubljana 1935.
- STELE, France, Načela in rezultati restavracije notranjščine v opatijski cerkvi v Celju, *Kronika slovenskih mest*, 3/2, 1936, str. 81–87.
- STELE, France, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja*, Ljubljana 1969.
- STELE, France, Govor ob otvoritvi nove gotske kapele v celjski opatijski cerkvi, *Celjski zbornik 1969–70*, 13, 1970, str. 267–271.

- STELE, France, *Gotsko stensko slikarstvo*, Ljubljana 1972 (Ars Sloveniae).
- STEPISCHNEGG, Jakob Maximilian, *Das Karthäuser-Kloster Seiz*, Marburg 1884.
- STOPAR, Ivan, *Opatijska cerkev v Celju. Načela restavracije in umetnostnozgodovinski rezultati obnovitvenih del v letih 1963 do 1969*, Celje 1971.
- STOPAR, Ivan, Preliminarna poročila o konservatorskih raziskavah in delih. Umetnostni in urbanistični spomeniki. Celje, *Varstvo spomenikov*, 22, 1979, str. 348–351.
- STOPAR, Ivan, Mojster Friderik Beljaški in freske v celjski Marijini kapeli, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 24, 1988, str. 21–32.
- STOPAR, Ivan, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. 5: Med Kozjanskim in porečjem Save*, Ljubljana 1993.
- STOPAR, Ivan, Mojster Hans Melfrid in Celjska delavnica/Meister Hans Melfried und die Cillier Werkstätte, *Gotika v Sloveniji/Gotik in Slowenien/Il gotico in Slovenia. Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom/Vom Werden des Kulturraums zwischen Alpen, Pannonien und Adria/La formazione dello spazio culturale tra le Alpi, la Pannonia e l'Adriatico. Akti mednarodnega simpozija/Vorträge des internationalen Symposiums/Atti del Convegno Internazionale di Studi*, Ljubljana, Narodna galerija, 20.–22. oktober 1994 (ur. Janez Höfler), Ljubljana 1995, str. 413–426.
- ŠLANDER, Anton, *Nova pravila starodavne bratovščine Matere Božje sedmih žalosti v Celju*, Ljubljana 1883.
- ŠMID, Katarina, Kip sv. Lovrenca v Narodni galeriji – delo iz kroga Tilmana Riemenschneiderja?, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 44, 2008, str. 161–183.
- ŠTEFANAC, Samo, Arhitektura ok. 1400 v Sloveniji. Problemi in predlogi/Die Architektur um 1400 in Slowenien. Probleme und Vorschläge, *Gotika v Sloveniji/Gotik in Slowenien/Il gotico in Slovenia. Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadranom/Vom Werden des Kulturraums zwischen Alpen, Pannonien und Adria/La formazione dello spazio culturale tra le Alpi, la Pannonia e l'Adriatico. Akti mednarodnega simpozija/Vorträge des internationalen Symposiums/Atti del Convegno Internazionale di Studi*, Ljubljana, Narodna galerija, 20.–22. oktober 1994 (ur. Janez Höfler), Ljubljana 1995, str. 95–109.
- ŠTEFANAC, Samo, Celje, opatijska c. sv. Danijela: kapela Žalostne Matere Božje, *Gotika v Sloveniji* (ur. Janez Höfler), Narodna galerija, Ljubljana 1995, str. 63–64.
- THELEN, Emily S., Music and Liturgy of the Seven Sorrows Confraternity of Brussels, *The Seven Sorrows Confraternity of Brussels. Drama, Ceremony, and Art Patronage. 16th–17th Centuries* (ur. Emily S. Thelen, Susie Speakman Sutch), Turnhout 2015 (Studies in European Urban History (1100–1800), 37), str. 67–92.
- THELEN, Emily S., The Feast of the Seven Sorrows of the Virgin. Piety, Politics and Plainchant at the Burgundian-Habsburg Court, *Early Music History*, 35, 2016, str. 261–307.
- TURK, Josip, Tomaž Hren, *Bogoslovni vestnik*, 8, 1928, str. 1–30.
- VALE, Giuseppe, *Itinerario di Paolo Santonino in Carintia, Stiria e Carniola negli anni 1485–1487*, Citta del Vaticano 1943 (Studi e testi, 103).
- VALENČIČ, Vlado, Žitnik, Gašper, palatinski grof (okoli 1535–1585), *Slovenska biografija*, 2013 (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi902880/#slovenski-biografski-leksikon>).
- VALVASOR, Johann Weichard, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*, Laybach-Nürnberg 1689.
- VEIDER, Janez, *Stara ljubljanska stolnica. Njen stavbni razvoj in oprema*, Ljubljana 1947.
- VENGUST, Albin, Prispevek k preučevanju gotske arhitekture v župnijski cerkvi sv. Jurija v Konjicah, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 27, 1991, str. 37–49.
- VENGUST, Albin, *Valentin Fabri in njegova vloga v umetnosti poznega srednjega veka na Slovenskem*, Ljubljana 1992 (tipkopski diplomske naloge).
- VIDMAR, Polona, Kiparska delavnica na Ptujski Gori, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 43, 2007, str. 47–86.

- VILADESAU, Richard, *The Triumph of the Cross. The Passion of Christ in Theology and the Arts from the Renaissance to the Counter-Reformation*, Oxford-New York 2008.
- WAGNER-RIEGER, Renate, Gotische Kapellen in Niederösterreich, *Festschrift Karl M. Swoboda zum 28. Januar 1959*, Wien-Wiesbaden 1959, str. 273–307.
- WEISS, Janez, *Samostan frančiškanov pri Gradcu v Beli krajini in njegovi plemiški ustanovitelj*, Metlika 2021.
- WEISS, Norbert, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte. 1: Darstellungsteil*, Graz 1998 (tipkopis doktorske disertacije).
- WEISS, Norbert, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte. 3: Quellenteil 1401 bis 1475*, Graz 1998 (tipkopis doktorske disertacije).
- WEISS, Norbert, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte. 4: Quellenteil ab 1476*, Graz 1998 (tipkopis doktorske disertacije).
- WEISS, Norbert, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Graz 2002 (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, 46).
- WIST, Johann, Ueber die Stadtpfarrkirche in Cilli, *Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale*, n. F. 27, 1901, str. 12–14.
- WLATTNIG, Robert, Kiparstvo 14. stoletja, *Gotika v Sloveniji* (ur. Janez Höfler), Narodna galerija, Ljubljana 1995, str. 140–143.
- WLATTNIG, Robert, Das Statuenprogramm des Albertinischen Chores von St. Stephan und die Ausstrahlung der Wiener Domwerkstätte im 14. Jahrhundert, *Gotika v Sloveniji/Gotik in Slowenien/Il gotico in Slovenia. Nastajanje kulturnega prostora med Alpami, Panonijo in Jadrantom/Vom Werden des Kulturraums zwischen Alpen, Pannonien und Adria/La formazione dello spazio culturale tra le Alpi, la Pannonia e l'Adriatico. Akti mednarodnega simpozija/Vorträge des internationalen Symposiums/Atti del Convegno Internazionale di Studi*, Ljubljana, Narodna galerija, 20.–22. oktober 1994 (ur. Janez Höfler), Ljubljana 1995, str. 79–93.
- WOSCHITZ, Karl, Schmerzensmutter. Exegese, *Marienlexikon* (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk), 6, St. Ottilien 1994, str. 29.
- WURSTER, Herbert Wilhelm, Die Sieben-Schmerzen-Mariens-Bruderschaft Niederaltaich. Die Geschichte einer katholischen Gemeinschaft im Glauben, *Die Beiden Türme. Niederaltaicher Rundbrief*, 48/102, 2012, str. 74–96.
- ZADNIKAR, Marijan, *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*, Celje 1973.
- ZADNIKAR, Marijan, *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*, 2, Celje 1975.
- ZLAMALIK, Vinko, *Strossmayerova galerija starih majstora Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb 1982.
- ZÜRCHER, Joseph, GILCH, Eva, Bruderschaften, *Marienlexikon* (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk), 1, St. Ottilien 1988, str. 592–593.
- ŽIŽEK, Aleksander, *Rokodelci mojega mesta. Drobcji iz delovanja celjskih cechov v času krepitve centralne deželnokežje oblasti*, Celje 2000 (Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje. Študije, 4).
- ŽNIDARŠIČ GOLEC, Lilijana, Meščani in cerkvene ustanove v Ljubljani do konca 16. stoletja, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 50/3, 2002, str. 241–258.
- ŽNIDARŠIČ GOLEC, Lilijana, Socialne vezi župnika, prošta in arhidiakona Valentina Fabrija, ambicioznega naročnika gradbenih del, *Acta historiae artis Slovenica*, 22/1, 2022, str. 77–103.

Viri ilustracij

- 1, 9, 11, 13, 16: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (foto: Gorazd Bence).
2: © Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Celje.
3: Wikimedia commons.
4, 6, 10: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (foto: Andrej Furlan).
5, 7–8, 14–15, 17–18: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
(foto: Franci Pečnik).
12: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (foto: Nejc Bernik).